

INDEX 339202

NOTATKI

KWARTALNIK TOWARZYSTWA NAUKOWEGO PŁOCKIEGO

PŁOCKIE

Płock

3/260

2019

ISSN 0029-389X

INFORMACJA DLA AUTORÓW

- Materiały do „Notatek Płockich” prosimy przysyłać pocztą mailową na adres notatkiplockie@wp.pl lub na płycie CD z wydrukiem na adres Towarzystwa Naukowego Płockiego (pl. Narutowicza 8, 09-402 Płock).
- Czcionka – Times New Roman, wielkość – 12, interlinia – 1,15, maksymalna objętość tekstu – 15 stron z przypisami i zdjęciami, jedna szpalta; marginesy – 2,5 cm.
- Zdjęcia z podpisami oraz podaniem autora i źródła pochodzenia wstawione do tekstu w odpowiednie miejsca. Artykuł powinien być zaopatrzony w krótki abstrakt w języku polskim (do 250 znaków) oraz słowa kluczowe (do 5). Na końcu artykułu należy dołączyć bibliografię oraz jego tytuł, słowa kluczowe i „Summary” w języku angielskim (do 250 znaków). W przypadku recenzji należy tylko dołączyć tytuł recenzowanej publikacji w języku angielskim oraz zdjęcie okładki recenzowanej książki.
- Opuśzczenia w cytowanym tekście sygnalizujemy trzema kropkami w nawiasie kwadratowym: [...].
- Przypisy w języku polskim (tamże, dz. cyt., zob.), czcionka – Times New Roman, wielkość – 10, interlinia – 1,15; w przypisach odwołujących się do artykułów z gazet lub czasopism podajemy inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pisany kursywą, tytuł gazety lub czasopisma w cudzysłowie, rok, numer, strony, np. S. Kostanecki, *Marszałek w Płocku. Szkic literacki*, „Głos Mazowiecki” 1938, nr 124 z 1 czerwca, s. 2.
- Podobnie podajemy opis bibliograficzny książek: inicjał imienia i nazwisko autora, tytuł pisany kursywą, data i miejsce wydania, np. T. Chrostowski, *4 pułk strzelców konnych Ziemi Łęczyckiej*, Płock 1992; w przypadku prac zbiorowych: *Dzieje Płocka*, t. 2, *Dzieje miasta w latach 1793-1945*, (red.) M. Krajewski, Płock 2006.
- Przed przystąpieniem ostatecznej wersji tekstu bardzo prosimy o jego sprawdzenie, ze zwróceniem uwagi na literówki, interpunkcję i poprawność przypisów.
- Prosimy również o krótką informację Autora o sobie do notki o Autorach: tytuł lub stopień naukowy, miejsce pracy, pełnione funkcje oraz adres (w celu przesłania egzemplarza autorskiego), numer telefonu i adres mailowy do wiadomości redakcji.
- Przesłanie artykułu do Redakcji „Notatek Płockich” oznacza zgodę Autora na jego publikację.
- Warunkiem zakwalifikowania artykułu do druku jest pozytywna recenzja wydawnicza.

Redakcja „Notatek Płockich”

Na okładce: pałac w Wólce Przybojewskiej
Rys. Anna Michalak

Skład i druk:
Wydawnictwo i Poligrafia „IWANOWSKI”
ul. Dziewiarska 7, 09-407 Płock
e-mail: wydawnictwo@iwanowski.com.pl

PŁOCK NOTICES

QUARTERLY OF THE SCIENTIFIC
SOCIETY OF PŁOCK
(published since July 1956)

3/260
JULY – SEPTEMBER
2019

EDITORIAL BOARD

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(EDITOR-IN-CHIEF)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(EDITORIAL SECRETARY)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(LANGUAGE EDITOR)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(STATISTICAL EDITOR)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

SCIENTIFIC COUNCIL

PROF. DR HAB. SC. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(CHAIRMAN)

REV. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Slovakia)

PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Lithuania)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI

REV. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Lithuania)

PROF. DR HAB. SC. JANUSZ ZIELIŃSKI

PROF. DR HAB. SC. DANIELA ŻUK

EDITORIAL ADDRESS:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 53, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

NOTATKI PŁOCKIE

KWARTALNIK TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO PŁOCKIEGO
(ukazuje się od lipca 1956 r.)

3/260
LIPIEC – WRZESIEŃ
2019

KOLEGIUM REDAKCYJNE

DR GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
(REDAKTOR NACZELNY)

MGR AGNIESZKA CIECHOMSKA
(SEKRETARZ REDAKCJI)

MGR MAŁGORZATA DUCH
(REDAKTOR JĘZYKOWY)

DR AGNIESZKA KRZĘTOWSKA
(REDAKTOR STATYSTYCZNY)

DR ANDRZEJ DWOJNYCH

DR TOMASZ PIEKARSKI

DR WALDEMAR PODEL

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. RENATA WALCZAK

RADA NAUKOWA

PROF. NADZW. DR HAB. INŻ. ZBIGNIEW KRUSZEWSKI
(PRZEWODNICZĄCY)

KS. PROF. DR HAB. AMANTIUS AKIMJAK (Słowacja)

PROF. DR HAB. ROMUALD BRAZIS (Litwa)

DR MARIAN CHUDZYŃSKI

KS. PROF. DR HAB. MICHAŁ M. GRZYBOWSKI

DR HAB. HENRYKA ILGIEWICZ (Litwa)

PROF. DR HAB. INŻ. JANUSZ ZIELIŃSKI

PROF. DR HAB. INŻ. DANIELA ŻUK

ADRES REDAKCJI:

pl. Narutowicza 8
09-402 Płock

tel. (0-24) 366 99 53, (0-24) 262 26 04

e-mail: notatkiplockie@wp.pl
www.tnp.org.pl

LIST OF CONTENTS

SPIS TREŚCI

TOMASZ KOWALSKI
 PASTORAL WORK
 OF THE PŁOCK DOMINICANS
 IN THE PARISH OF ST. BARTHOLOMEW
 IN JEŻEWO AT THE TURN
 OF THE 18TH AND 19TH CENTURIES 3

TOMASZ CYBULSKI
 THE OTTON AND BOGUSŁAW WITTENBERGS –
 EVANGELICAL PASTORS FROM MAZOVIA 13

MICHAŁ SOKOLNICKI
 IN THE PERIPHERAL PROVINCE.
 THE RESIDENTS OF PŁOCK TO THE WŁADYSŁAW
 GRABSKI'S CURRENCY REFORM IN 1924 24

MARIUSZ CELMER
 FUNCTIONINGS OF COMMUNIST AUTHORITIES TO-
 WARDS THE ROMAN CATHOLIC CHURCH
 IN THE PŁOCK DISTRICT
 IN THE YEARS 1945-1956
 (SELECTED ASPECTS). PART I 36

REVIEWS
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
GENERAL JOSEF HALLER'S
AND HIS SOLDIERS' CONNECTIONS
WITH PŁOCK-TOWN FROM 1917 TO 1924
 (Rev. Leszek Smoliński) 48

MAGDALENA BILSKA-CIEĆWIERZ,
WHEN THE FREEDOM BEGINS...
PŁOCK IN THE YEARS 1918 - 1921
 (Rev. Michał Sokolnicki) 51

BIBLIOGRAPHY OF MAZOVIAN PŁOCK
FOR THE PERIOD 1 VII – 30 IX 2018 54

OUR AUTHORS 72

TOMASZ KOWALSKI
 POSŁUGA DUSZPASTERSKA
 PŁOCKICH DOMINIKANÓW
 W PARAFII ŚW. BARTŁOMIEJA
 W JEŻEWIE
 NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU 3

TOMASZ CYBULSKI
 OTTON I BOGUSŁAW WITTENBERGOWIE –
 PASTORZY EWANGELICCY Z MAZOWSZA 13

MICHAŁ SOKOLNICKI
 JAK TO BYŁO NA PROWINCJI.
 PŁOCCZANIE WOBEC REFORMY WALUTOWEJ
 WŁADYSŁAWA GRABSKIEGO W 1924 ROKU 24

MARIUSZ CELMER
 DZIAŁANIA WŁADZ KOMUNISTYCZNYCH
 WOBEC KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO
 W POWIECIE PŁOCKIM
 W LATACH 1945-1956
 (WYBRANE ASPEKTY). CZĘŚĆ I 36

RECENZJE
GRZEGORZ GOŁĘBIEWSKI
ZWIĄZKI GEN. JÓZEFA HALLERA
I HALLERCZYKÓW
Z PŁOCKIEM W LATACH 1917-1924
 (Rec. Leszek Smoliński) 48

MAGDALENA BILSKA-CIEĆWIERZ,
KIEDY STAŁA SIĘ WOLNOŚĆ...
PŁOCK W LATACH 1918–1921
 (Rec. Michał Sokolnicki) 51

BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO
ZA OKRES 1 VII – 30 IX 2018 R. 54

NASI AUTORZY 72

POSŁUGA DUSZPASTERSKA PŁOCKICH DOMINIKANÓW W PARAFII ŚW. BARTŁOMIEJA W JEŻEWIE NA PRZEŁOMIE XVIII I XIX WIEKU

Abstrakt

Prezentowany artykuł omawia formy działalności duszpasterskiej ojców dominikanów z klasztoru w Płocku prowadzone w ostatnich dekadach istnienia konwentu w wielu parafiach diecezji płockiej, na przykładzie parafii pw. św. Bartłomieja Apostoła w Jeżewie w dekanacie sierpeckim. W tej wspólnocie parafialnej, kierowanej przez duchowieństwo diecezjalne, znaczące znamię odcisnęli na przełomie XVIII i XIX wieku duchowi synowie świętego Dominika. Poza wprowadzeniem do parafii bractwa różańcowego i kierowaniem nim przez kolejne lata, prawie pół wieku spełniali tu liczne posługi duszpasterskie (łącznie z pełnieniem funkcji komendarza parafii). Ponadto płocky dominikanie pozostawili materialne ślady swojej obecności w przestrzeni interioru kościoła parafialnego w Jeżewie.

Słowa kluczowe: parafia św. Bartłomieja w Jeżewie (powiat sierpecki), klasztor Dominikanów w Płocku, bractwo różańcowe, nabożeństwa brackie

Sięgający swoją genezę w głąb XIII wieku konwent płockich dominikanów, na przełomie XVIII i XIX wieku liczył około 24 zakonników¹. Powszechnym zwyczajem braci kaznodziejów było propagowanie modlitwy różańcowej i zakładanie bractw zrzeszających czcicieli Matki Bożej. W płockim opactwie, naturalną kolejną rzeczą, funkcjonowała taka konfraternia, w randze arcybractwa². Przełożony konwentu miał przywilej powoływania takich bractw w parafiach diecezjalnych (na zaproszenie fundatorów i kolatorów kościołów oraz za zgodą miejscowego ordynariusza) i kierowania do nich podległych mu, wyznaczonych braci kaznodziejów w funkcji promotorów tych stowarzyszeń³. Bractwa dewocyjne zaprowadzane w parafiach miały za zadanie rozbudzać miejscowe życie religijne, a także podnosić moralny poziom wiernych (przy pomocy zewnętrznych

praktyk pobożnościowych)⁴. Po powstaniu nowej konfraterni, delegowani do parafii zakonnicy, przyjmując funkcję promotora bractwa, stawali się tam niejako drugorzędni duszpasterzami – odprawiali brackie msze święte (za żywych i zmarłych konfratrów oraz swoich fundatorów), głosili kazania, słuchali spowiedzi, szafowali sakramenty święte, czuwali nad poprawnym wypełnianiem obowiązków przez osoby funkcyjne w bractwie, organizowali spotkania i wybory urzędów w konfraterni. Ponadto częstokroć promotor bractwa sprawował nadzór nad jego funduszami⁵. Źródłem wynagrodzenia za pełnienie funkcji duszpasterza konfraterni była zazwyczaj odrębna prebenda, specjalnie fundowana przy okazji powstania stowarzyszenia. Szczegóły wysokości prowizji wypłacanej duchownemu z tzw. promotorii były zwykle ustalane już w akcie erekcyjnym bractwa⁶.

¹ A.J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, wyd. 2, Płock 1930, s. 578; T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976, s. 81.

² M.M. Grzybowski, *Z dziejów płockich dominikanów*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 2000, nr 2, s. 80. Warto dodać, że w Archiwum Prowincji Dominikanów w Krakowie pod sygnaturą Pd 2 zachowała się Księga Arcybractwa Różańca św. przy kościele św. Dominika OO. Dominikanów w Płocku z lat 1779–1793.

³ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, (seria: *Dzieje chrześcijaństwa Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, t. 6, red. J. Kłoczowski), Lublin 2004, s. 228–229, 242–248. Promotorem określano duchownego związanego z bractwem, pełniącego niejako rolę jego kapelana. Określenie to pojawia się już w źródłach od końca XVI w.

⁴ J. Flaga, *Bractwa i przejawy ich życia religijnego w 2. poł. XVIII wieku na przykładzie diecezji płockiej*, „Roczniki Humanistyczne” 1976, z. 2: Historia, s. 40.

⁵ S. Salaterski, *Sieć i działalność bractw kościelnych w prepozyturze tarnowskiej do roku 1772*, „Nasza Przyszłość: studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce”, 1989, t. 71, s. 170; S. Litak, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII–XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, nr 3–4, s. 521; J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004, s. 60–62.

⁶ W przypadku bractw, w których promotorem był miejscowy pleban, przy ich powoływaniu nie wymagano fundacji osobnego beneficjum, zob. J. Flaga, *Bractwa i przejawy...*, dz. cyt., s. 41.

Jezewo, kościół parafialny św. Bartłomieja, widok ogólny od północy
Fot. Tomasz Kowalski, 2019 r.

Parafia w Jezewie powstała zapewne w XIV wieku. Przed 1538 rokiem wzniesiono tu z fundacji rodu Jeżewskich istniejący do dziś murowany kościół parafialny⁷. W 1623 roku odnotowano, że nosił wezwanie Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny⁸. W 1647 roku pojawił się w aktach wizytacyjnych obecny patron świątyni i parafii – święty Bartłomiej Apostoł⁹. W 3. ćw. XVII wieku francuski podróżnik Ulryk Werdum wspominając o Jezewie napisał, że jest to „dość wielka wieś z kamiennym kościołem i dobrze zbudowaną czworograniastą wieżą”¹⁰. Kościół znacząco przebudowano na początku wieku XVIII, zacierając jego późnogotycki charakter i nadając jego zewnętrznej formie cechy barokowe. Prawdopodobnie wówczas rozebrano wieżę zachodnią i przekształcono wewnątrz na trójnawowe, wprowadzając w korpusie nawowym dwa rzędy drewnianych słupów wspierających strop belkowy¹¹. Zapewne podczas kolejnego remontu świątyni w 1791 roku, prowadzonego kosztem parafian i przy znacznym udziale kolatorów – rodziny Jeżewskich, wprowadzono istniejące do dziś murowane filary

⁷ J.Z. Łoziński, A. Miłobędzki, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, Warszawa 1967, s. 84; R. M. Kunkel, *Architektura gotycka na Mazowszu*, Warszawa 2006, s. 232-233. Być może fundatorami byli kanonicy płocki Dominik i Jan Jeżewscy, herbu Bolesta (Jastrzębiec), zob.: *Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan z dnia 1 października 1977 r.)*, Płock 1978, s. 380.

⁸ Archiwum Diecezjalne w Płocku (dalej cyt.: ADP), Akta parafii, sygn. 543, Jezewo. Odpisy i dokumenty różne z lat 1530–1859 (dalej cyt.: Jezewo... 1530–1859), k. 4v.

⁹ Tamże, k. 5

¹⁰ F.K. Liske, *Cudzoziemcy w Polsce. L. Naker, U. Werdum, J. Bernoulli, J.E. Biester, J.J. Kausch*, Lwów 1876, s. 193.

¹¹ Pozostałościami wieży zachodniej są z dużym prawdopodobieństwem dwie narożne przypory, przesunięte ku środkowi fasady, flankujące portal zachodni kościoła, zob. I. Galińska, H. Sygietyńska, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. X, zeszyt 23: *Powiat sierpecki*, Warszawa 1971, s. 5.

dźwigające półkoliste arkady, na których wsparto nowy strop kościoła¹².

*

W 1753 roku proboszczem w Jezewie został ks. Bartłomiej Jasiński i pozostawał na urzędzie przez dwadzieścia osiem lat¹³. W czasie pełnienia przez niego posługi, w roku 1761, wicypisarz grodzki płocki, Antoni Bagieński zapisał pięć tysięcy tynfów na swoich dobrach (należały do niego leżące w sąsiedniej parafii Zawidz wieś: Zgagowo, Grabowo i Kosemin) na rzecz fundacji w parafii bractwa różańcowego¹⁴. W zachowanym w płockich księgach grodzkich dokumencie fundacyjnym, Bagieński szczegółowo określił kiedy i jakie nabożeństwa mają być z jego funduszu odprawiane (m.in. śpiewane msze za zbawienie zmarłych przy ołtarzu Matki Bożej, recytowany różaniec rozpoczynany wezwaniem „Salve Radix” i inne). W akcie fundacyjnym wyraźnie wskazano, że promotorami bractwa mają zostać ojcowie z płockiego konwentu dominikańskiego¹⁵. Po dwóch latach, za zgodą płockiego konsystorza i przy udziale archidiacona pułtuskiego i oficjła płockiego ks. Kazimierza Rokitnickiego, 7 października, uroczyste erygowano w Jezewie konfraternię, zorganizowaną i wprowadzoną przez przeora konwentu ojców dominikanów w Płocku, o. Dominika Borkowskiego OP¹⁶.

W pierwszych tygodniach funkcjonowania bractwa zaczęli wstępować do niego jeżewscy parafianie. Wprawdzie nieznana jest dziś księga członków bractwa (a z pewnością – powszechnym zwyczajem –

¹² ADP, Jezewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 57. Wprowadzenie tak masywnych podpór może sugerować niezrealizowaną ideę zasklepienia wnętrza kościoła.

¹³ Zastąpił na urzędzie ks. Adama Miłobędzkiego. Urodził się w 1723 r., wyświęcony na kapłana został w 1749 r., jako wikariusz pracował w sierpeckiej farze. Zob.: M.M. Grzybowski, *Materiały do dziejów ziemi płockiej. Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku*, cz. 1, s. 48.

¹⁴ Tamże, s. 45. Warto dodać, że w aktach wizytacyjnych kościoła z 1653 r. wspomniano o istnieniu w parafii bractwa Bożego Ciała z własnymi przywilejami. Fakt ten dowodzi, że tradycja istnienia i funkcjonowania w Jezewie konfraterni była znacznie starsza, zob. ADP, Jezewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 7.

¹⁵ Archiwum Główne Akt Dawnych, Księgi grodzkie płockie Castrensia Plocensia, sygn. 201, s. 968-971. Znamienne dla większości bractw jest pojawiająca się w intencjach założycielskich religijnych stowarzyszeń myśl o przyszłej, wiecznej modlitwie za zmarłych fundatorów i członków ich rodzin, celem wyproszenia u Boga ich zbawienia. Jerzy Flaga nazywa tę postawę „nastawieniem eschatologicznym” bractw, zob. J. Flaga, *Bractwa i przejawy...*, dz. cyt., s. 59.

¹⁶ Odpis aprobaty fundacji promotorii w kościele parafialnym w Jezewie zachował się w księdze dokumentów parafialnych z lat 1530–1859; zob.: ADP, Jezewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 1-1v.

Jeżewo, odcisk osiemnastowiecznej pieczęci parafialnej; z archiwum parafii w Jeżewie
Fot. Tomasz Kowalski, 2012 r.

taką założono¹⁷), lecz przypuszczać możemy, że ta nowa forma maryjnej pobożności spotkała się z aprobatą wiernych. Poza czynnościami liturgicznymi (takimi jak msze sprawowane za rodzinę fundatorów oraz członków bractwa), ważnym elementem działalności konfraterni były praktyki pozaliturgiczne – przede wszystkim odmawianie lub śpiewanie modlitwy różańcowej oraz uroczysta oprawa kościelnych procesji. Od października 1763 roku w parafii jezewskiej pojawili się ojcowie dominikanie z Płocka. Pierwszym promotorem bractwa został o. Antoni OP, który – podobnie jak jego następcy – otrzymywał z zabezpieczonych na ten cel funduszy prowizję w wysokości trzystu polskich złotych. Analiza ksiąg metrykalnych parafii jezewskiej z tego czasu (z aktami urodzeń, małżeństw i zgonów), wyraźnie dowodzi, że promotorzy bractwa znacząco służyli

¹⁷ W przywoływanej już księdze z dokumentami parafialnymi na wielu stronach znajdują się wpisywane ołówkiem – często słabo czytelne – nazwiska, imiona i wiek jezewskich parafian. Nie jest to uporządkowany rejestr, wydaje się być brudnopisem wykonanym na wolnych kartach parafialnej księgi. Nie ma pewności, czy mogą to być członkowie bractwa różańcowego, lub innego parafialnego stowarzyszenia – być może bractwa miłosierdzia zaprowadzonego w 1781?, zob. ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 134v. Wizytator w 1776 r., wśród kościelnych ksiąg wymienił „książkę różańcową jedną pisaną”, z pewnością była to rzeczona, właściwa księga bracka, zob. M.M. Grzybowski, *Materiały...*, dz. cyt., s. 45. Wobec braku przetrwałych dokumentów brackich, pośrednim źródłem wiedzy o dominikanach w Jeżewie są szczęśliwie kompletnie zachowane księgi metrykalne z przełomu XVIII i XIX w. Informacje w nich zawarte, w dużej mierze posłużyły do odтворzenia obrazu duchowieństwa zakonnego pracującego w parafii w tym okresie.

pomocą duszpasterską miejscowemu proboszczowi. I tak, już 23 października 1763 roku nowonarodzony Jan, syn Pawła ze Zgagowa został ochrzczony przez płockiego dominikanina¹⁸. Od tego momentu bracia kaznodzieje wpisali się na stałe w postugę duszpasterską w parafii w Jeżewie. O. Antoni OP kierował duchowością członków bractwa różańcowego i jednocześnie szafował sakramenty święte – chrzczył dzieci, błogosławił małżeństwa oraz przewodniczył pogrzebom. Być może czynności te – wykonywane zamiennie z proboszczem, ks. Jasińskim – tyczyły się członków bractwa i ich rodzin. Niemniej, dominikanin pracował wiele: udzielał kilku chrztów w miesiącu, a w styczniu i lutym 1765 roku – jako jedyny pełnił duszpasterską postugę w Jeżewie. W maju tego roku, na krótko pojawił się w parafii o. Joachim OP, udzielający sakramentów świętych (być może na czasowe zastępstwo promotora?)¹⁹. Ostatnie ślady pracy o. Antoniego OP w Jeżewie pojawiają się w księgach metrykalnych na przełomie maja i czerwca 1765 roku. We wrześniu tegoż roku nowym promotorem bractwa różańcowego w Jeżewie został o. Wacław Wiśniewski OP²⁰. Podobnie jak jego poprzednik silnie wrósł w życie religijne parafii, do której został posłany przez swojego przełożonego. Pełnił część postug zamiennie z proboszczem przez osiem lat, aż do 1773 roku.

W ciągu dziesięciu lat działalności bractwa różańcowego, kościołowi jezewskiemu przybył nowy ołtarz boczny dedykowany *Matce Bożej Różańcowej*. Piąty z istniejących tu ołtarzy był drewniany i malowany. Ulokowany był w korpusie nawowym, przy północnej ścianie, naprzeciw bocznego portalu wejściowego. Posiadał zapieczętowany portatył, przykrywany był trzema obrusami oraz ozdabiany był lichtarzami ze świecami. Świadectwem ożywienia religijnego i wzrostu prywatnej dewocji miejscowych parafian były składane w kościele wota dziękczynne. Biskupi wizytator w 1776 roku wśród kościelnych argenterii odnotował istnienie piętnastu sztuk małych srebrnych wotów i koron aplikowanych na obrazy w ołtarzach. W kościele pojawił się również sprzęt procesyjny – trzy chorągwie, para proporców oraz trzy feretrony. Rozwój nowych form pobożnościowych w parafii pewnie przyczynił się do długo wyczekiwanego remontu organów kościelnych, o którym również wspomnieli wizytator²¹.

¹⁸ ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, Akta urodzonych od roku 1750 do roku 1801, zaślubionych od roku 1753 do 1802, zmarłych od roku 1753 do 1793 w parafii Jeżewo (dalej cyt.: Akta metrykalne, sygn. 430), s. 77.

¹⁹ Tamże, s. 87.

²⁰ Tamże, s. 90.

²¹ M. M. Grzybowski, *Materiały...*, dz. cyt., s. 44-45: „pozytyw z sześcioma głosami, z dwiema bębnami i miechami

Jeżewskie bractwo różańcowe swój pierwszy kryzys przeżyło w drugiej połowie 1773 roku. Względy finansowe spowodowały, iż funkcji promotora zrzekł się o. Wiśniewski OP i przestał przyjeżdżać do Jeżewa. Wizytator biskupi odnotował, że „temuż promotorowi za mała się widziała pensja”. Punktem zapalnym konfliktu, który pojawił się w parafii był fakt, że dominikanin nie otrzymał osobnej promotorii, która dawałaby mu stałe źródło dochodu, mimo stosownych zapisów w akcie erekcyjnym bractwa. Brak ich realizacji oraz liczne obowiązki, których dominikanin podejmował się przy „odciążaniu” proboszcza sprawiły, że przez kilka lat bractwo nie posiadało duchowego opiekuna. Wizytator odnotował, że „jednakowoż nabożeństwo różańcowe ile możności odprawuje się, lecz nic się nie bierze”²².

W czasie kolejnych miesięcy samodzielnego proboszczowania w parafii ks. Jasińskiego, w posługach duszpasterskich pomagali mu sporadycznie zakonnicy innych zgromadzeń: ks. Kazimierz Ołdakowski CRL (1773), o. Remigiusz Kiemka OFM (1773); o. Paweł Milewski OFM (1774)²³. W końcu 1774 roku po raz pierwszy w Jeżewie posługiwał dominikański promotor bractwa różańcowego z nieodległej parafii Słupia, o. Norbert Gałczyński OP²⁴. Okazjonalna pomoc duszpasterska udzielana była przez słupeckiego promotora do maja 1777 roku²⁵. W czerwcu tego roku, o. Gałczyński OP został mianowany promotorem bractwa różańcowego w Jeżewie. Powierzenie mu tej funkcji związane było zapewne z dłuższą nieobecnością w parafii proboszcza Jasińskiego, który przebywał na rekolekcjach kapłańskich w Skępem²⁶. Dominikanin pełnił wówczas wszystkie duszpasterskie posługi w parafii, ożywając równocześnie działalność różańcowej konfraterni. Latem 1777 roku powrócił do Jeżewa proboszcz i obaj z promotorem pełnili na zmianę posługi duszpasterskie. W październiku 1778 roku przebywał w parafii krótko współbrat

o. Norberta – o. Paweł Kozakiewicz OP²⁷. W 1779 roku nowym promotorem bractwa został o. Czesław Loga OP²⁸. Pracował w Jeżewie przez kilka miesięcy, zapraszając do pomocy w Jeżewie swojego konfratę, o. Klemensa Bolka OP²⁹. Ten w październiku tego roku zastąpił go na stanowisku promotora³⁰. Ojciec Bolek OP znacząco pomagał duszpastersko ks. Jasińskiemu przez prawie rok, chrzcząc dzieci i błogosławiąc małżeństwa. We wrześniu 1780 roku nastąpiła zmiana na stanowisku jeżewskiego proboszcza. Nowym plebanem został ks. Jan Chrzyciel Bogurski, jezuita, dotychczasowy proboszcz w Mazowszu k. Lipna³¹. Ks. Bartłomiej Jasiński przeszedł na probostwo do Golezyna (gdzie już od pewnego czasu pełnił funkcję administratora). Ksiądz Bogurski posiadał doktorat z nauk wyzwolonych i filozofii³² i w związku ze swoją akademicką pracą w szkołach w Płocku rzadko przebywał w Jeżewie – głównie w niedziele i święta. W pozostałych dniach posługę w parafii pełnił promotor – potwierdzają to zapisy w księgach metrykalnych z 1781 roku, które prowadził głównie o. Klemens Bolek OP. W święto patrona kościoła i parafii, św. Bartłomieja Apostoła, 24 sierpnia 1781 roku uroczyste erygowano w parafii nowo powstałe (kosztem ks. Bogurskiego) bractwo miłosierdzia, w myśl ogólnego rozporządzenia biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego³³. W grudniu 1781 roku promotorem bractwa różańcowego został o. Tomasz Różański OP³⁴. Ojciec Klemens Bolek OP został wówczas komendantem parafii w Gozdowie. Ojciec Różański OP posługiwał w Jeżewie przez prawie rok. Duża liczba duszpasterskich obowiązków, nadawanych mu przez nieobecnego w parafii proboszcza sprawiła, że jesienią 1782 roku skierowano mu do pomocy drugiego dominikanina, na funkcję zastępcy promotora bractwa różańcowego, którym został o. Demetriusz Kalinowski OP. Współ z o. Różańskim OP

nowemi, niedawno wyporządkowana ze wszystkim”. Pozytyw ten w 1744 r. został sprowadzony z Torunia staraniem ks. Adama Miłobędzkiego; zob.: ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 57.

²² M.M. Grzybowski, *Materiały...*, dz. cyt., s. 45. O niewypełnianiu obowiązków przez członków bractwa przez niewłaściwy stosunek do nich ich promotorów pisał: J. Flaga, *Bractwa i przejawy...*, dz. cyt., s. 55

²³ ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 154-155, 158. W niniejszym artykule w zasadzie pomijam fakt sporadycznych posług udzielanych jeżewskim parafianom przez proboszczów ościennych parafii: Borkowa Kościelnego, Golezyna, Słupi, Zawidza, itd.

²⁴ Tamże, s. 164.

²⁵ Tamże, s. 170, 182, 184.

²⁶ Tamże, s. 184-185.

²⁷ Tamże, s. 200.

²⁸ Tamże, s. 205, 207. O. Loga OP był w 1783 r. przeorem konwentu dominikanów w Łęczycy, a w 1800 r. przeorem generalnym braci kaznodziejów w Poznaniu.

²⁹ Tamże, s. 209.

³⁰ Tamże, s. 210.

³¹ Tamże, s. 219. Ojciec Jan Chrzyciel Bogurski SJ, po kasacie jezuitów został inkardynowany do diecezji płockiej i w 1775 r. otrzymał święcenia kapłańskie. W 1778 r. rozpoczął pracę naukową jako wykładowca w szkołach akademickich głównych województwa płockiego i seminarium duchownym, zob. M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej*, t. 5, Płock 2016, s. 43-45.

³² ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 2, 134v.

³³ Tamże, k. 133-134v. Przesłanki i powody dla których biskup Poniatowski polecił powoływać w parafiach bractwa miłosierdzia, syntetycznie omówił: S. Litak, *Bractwa religijne...* dz. cyt., s. 520.

³⁴ ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 233.

szafowali w Jeżewie sakramenty święte³⁵. W grudniu objął on urząd głównego promotora bractwa³⁶.

W listopadzie 1782 roku wykonano inwentarz sprzętów kościelnych w Jeżewie. Liczba ołtarzy nie uległa zmianie. W ołtarzu bractwa różańcowego wisiało pięć „wotów srebrnych różańcowych większych i mniejszych”, a w przestrzeni kościoła jeszcze dziewięć innych „w różne figury i z berłem małym”. Wyszczególnienie „wotów różańcowych” dowodzi wzrostu pobożności maryjnej w parafii i ożywienia religijnego wiernych. Wśród sprzętu procesyjnego wymieniono dwie większe i dwie mniejsze chorągwie, dwa proporce, trzy feretrony i jeden baldachim³⁷.

O. Demetriusz Kalinowski OP przestał pełnić funkcję promotora na przełomie wiosny i lata 1783 roku³⁸. Bractwo różańcowe ponownie zostało bez duchowego opiekuna. Do pomocy duszpasterskiej proboszczowi Bogurskiemu przybywali okazjonalnie inni zakonnicy – franciszkanie konwentualni i franciszkanie reformaci³⁹. Na nowego promotora bractwo czekało do listopada 1784 roku – wówczas funkcję tę objął o. Ignacy Czerwiński OP⁴⁰. Pracował w parafii jeżewskiej dwa lata i za czasów pełnienia przez niego funkcji duchowego opiekuna bractwa, kościołowi przybyły nowe elementy wyposażenia.

W 1785 roku rodzina kolatorów kościoła, generałostwo Jeżewscy ufundowali nowe obrazy do brackiego ołtarza. Pierwszy obraz przedstawiał *Matkę Bożą Różańcową* i umieszczony został w polu głównym nastawy ołtarza, a drugi – przeznaczony zapewne do jego zwieńczenia – wyobrażał świętego Lzydora – patrona rolników, darzonego szczególnym nabożeństwem wśród społeczności wiejskiej. Sprzężenie kultu *Matki Bożej Różańcowej* i świętego Lzydora nie było przypadkowe – umieszczenie obu obrazów w jednej nastawie ołtarzowej podkreślało akcenty istotne w codziennym życiu jeżewian (praca na roli i rozbudzana w parafii pobożność maryjna). Grupa parafian ufundowała również nowe obrazy na stare, czerwone chorągwie procesyjne – ozdobiło je wizerunkami *Matki Bożej Różańcowej* oraz Najświętszego Imienia Jezus⁴¹. W czerwcu tego roku w parafii jeżewskiej przebywał prokurator płockiego konwentu dominikanów o. Dominik Bogurski OP. Przypuszczać można, że krótka obecność w Jeżewie wysokiego rangą duchownego związana była z instalacją w ołtarzu nowego obrazu *Matki Bożej*

Różańcowej i jego uroczystym poświęceniem oraz okolicznościową liturgią⁴².

Wiosną 1786 roku, za zgodą proboszcza posługiwał w parafii (nie pełniąc obowiązków promotora bractwa) o. Augustyn Suliński OP. W maju tego roku, na krótki czas zastępcą promotora został o. Alojzy Plewiński OP⁴³. W czerwcu 1786 roku, po pięciu latach wrócił do parafii o. Klemens Bolek OP obejmując ponownie funkcję promotora⁴⁴. W sierpniu 1787 roku na zastępstwie w parafii przebywał o. Dominik Reifeman OP⁴⁵, a jesienią tegoż roku w aktach metrykalnych pojawia się nazwisko pełniącego posługę w Jeżewie bernardyna o. Mansweta Bogurskiego OFM, określanego jako kaznodzieja jeżewski oraz zastępca duszpasterza („Praedicator Jezeviensis” oraz „Substitutus in cura animarum”)⁴⁶. W tym czasie proboszcz jeżewski, ks. Jan Bogurski otrzymał mansjonarię przy kościele Panny Marii w Sierpcu oraz funkcję spowiednika sierpeckich mniszek benedyktynek. Ilość obowiązków, która przypadła Bogurskiemu sprawiła, że w parafii w Jeżewie potrzebował on znaczącej pomocy duszpasterskiej. W 1788 roku większość posług w parafii czynili w zastępstwie proboszcza o. Bolek OP i o. Bogurski OFM. W maju 1789 roku nowym promotorem bractwa został o. Piotr Gutkowski OP, a niedługo po tym nastąpiła zmiana personalna na stanowisku proboszcza⁴⁷. Ksiądz Jan Bogurski na przełomie wiosny i lata 1789 roku poprosił władzę diecezjalną o zwolnienie z funkcji plebana w Jeżewie i po uzyskaniu zgody, przeniósł się na stałe do Sierpca, gdzie jako mansjonarz i spowiednik benedyktynek objął również prebendę pw. św. Rocha⁴⁸. Po krótkim wakacie, we wrześniu 1789 roku komendarzem jeżewskim został wikariusz katedralny płocki, ks. Franciszek

³⁵ Tamże, s. 241.

³⁶ Tamże, s. 243.

³⁷ ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 35-35v.

³⁸ ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 247.

³⁹ Tamże, s. 251.

⁴⁰ Tamże, s. 255.

⁴¹ ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 36.

⁴² ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 258. Nie wiemy czy między dominikańskim przełożonym, a ówczesnym jeżewskim proboszczem były jakieś więzy rodzinne, czy może zaistniała jedynie zbieżność nazwisk obu duchownych.

⁴³ Tamże, s. 263.

⁴⁴ Tamże, s. 264.

⁴⁵ Tamże, s. 269.

⁴⁶ Tamże, s. 271. Nie wiemy, czy również on, podobnie jak o. Dominik Bogurski OP, był spokrewniony z proboszczem jeżewskim.

⁴⁷ Tamże, s. 280, 283.

⁴⁸ ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 80v. Dokument nazywa go wprawdzie „proboszczem św. Rocha”, lecz należy pamiętać, że sierpecki kościółek pod tym wezwaniem, zbudowany w kompleksie klasztorным benedyktynek, był prebendą przynależną jednemu z mansjonarzy obsługujących klasztorny kościół pw. Panny Marii, zob. M.M. Grzybowski, *Obiekty sakralne Sierpca* [w:] *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, red. M. Chudzyński, Sierpc 2003, s. 668. Ks. Jan Chrzyciel Bogurski w l. 90. XVIII w. pełnił funkcję dziekana dekanatu sierpeckiego oraz proboszcza miejscowej fary.

Koskowski⁴⁹. Dla kościoła w Jeżewie nastął czas wielu zmian. Do świątyni w niedługim czasie przybyły nowe księgi liturgiczne, a ołtarz *Matki Bożej Różańcowej* przyozdobiony został nowo sprawionymi firankami „gazowymi w kwiaty”⁵⁰ i w międzyczasie sprawiono dwie nowe choroągwie procesyjne. Od początku lat dziewięćdziesiątych XVIII wieku podjęto się w kościele znacznych prac remontowych – m.in. przebudowano i przearanżowano wnętrze kościoła, wymurowano nową kryptę grzebalną, przebudowano i ustawiono na nowo wszystkie ołtarze (koszty związane z ołtarzem głównym pokrył poprzedni proboszcz, a odnowienie dwóch ołtarzy bocznych – przeniesionych do części prezbiterialnej kościoła – zostało sfinansowane przez rodzinę Chamskich), przerobiono dzwonnice i sprawiono nowe drzwi do kościoła. Kosztem parafian i przy osobistym udziale proboszcza odrestaurowano również kościelne organy⁵¹. Ksiądz Franciszek Koskowski owocnie pracował w parafii wspólnie z o. Piotrem Gutkowskim OP, który rozwijał wśród parafian maryjną duchowość. Był to czas pewnej stabilizacji personalnej duchowieństwa w Jeżewie. Sporadycznie pojawiali się w kościele inni kapłani – w marcu 1790 roku krótko posługiwał tu wikariusz katedry płockiej, ks. Gaspar Seufer, trzy lata później o. Wincenty Reyzman OP, lektor świętej teologii, a w 1794 roku o. Antoni Siemieński OP⁵².

W październiku 1795 roku nowym promotorem bractwa różańcowego w Jeżewie został o. Dominik Gibczeński OP⁵³. Jego przybycie do parafii znacznie ożywiło miejscowe życie religijne, czego wyrazem były odnotowane w księgach parafialnych ofiary wotywnie jezewskich wiernych. I tak, w listopadzie 1795 roku Benedykt i Katarzyna Piotrowscy ze Zgagowa ofiarowali do kościoła „votum srebrne ćwiartkowe” z rytym i złotym imieniem Maria, a rok później Ewa Przybyszka z tej samej wsi ofiarowała także votum z wyobrażeniem Chrystusa Ukrzyżowanego⁵⁴. W marcu 1797 roku nowym promotorem bractwa został o. Bernard Morawski OP⁵⁵. Pełnił posługę u boku upadającego na zdrowiu ks. Koskowskiego. W 1800 roku do pomocy w parafii przybył trzeci duchowny, franciszkanin reformata o. Feliks Bóbr⁵⁶, który pracował tu sporadycznie

przez dwa lata. 5 kwietnia 1802 roku zmarł w Jeżewie proboszcz, ks. Franciszek Koskowski⁵⁷. Osierocona przez duchownego parafia pozostała pod zarządem o. Morawskiego OP, któremu powierzono jednocześnie funkcję komendarza parafii i promotora bractwa. Nie było to zjawiskiem odosobnionym – w tym czasie w nieodległych od Jezewa parafiach – w Borkowie i Mochowie proboszczami byli jego współbracia z zakonu św. Dominika – o. Apolinary Czyżewski OP i o. Michał Paprocki OP⁵⁸. Ojciec Morawski OP pełnił funkcję komendarza parafii do czasu mianowania nowego proboszcza, to jest do 1804 roku. W kwietniu tego roku pojawił się w parafii ks. Franciszek Drozdowski⁵⁹. Był neoprezbiterem i wprawdzie otrzymał aplikację na wikariat do parafii w Szwelicach, to w niejasnych dziś okolicznościach przybył do Jezewa i w sierpniu tego roku został (w wieku 24 lat, sic!) prepozytem parafii w Jeżewie⁶⁰. O. Morawski OP ponownie objął funkcję promotora bractwa różańcowego⁶¹. W 1804 roku, przy okazji powierzenia parafii nowemu proboszczowi, dokonano szczegółowego opisanie kościoła i inwentaryzacji sprzętu kościelnego. Liczba ołtarzy zmniejszyła się do czterech – główny i dwa boczne pozostały w części wschodniej kościoła, przy pierwszej parze filarów międzynawowych, natomiast czwarty, należący do bractwa różańcowego stał nadal w korpusie nawowym, naprzeciw wejścia bocznego kościoła. Konstrukcja ołtarza była drewniana, portatylny był dobrze zamknięty, lecz – jak wskazano – całość wymagała odnowienia⁶².

Wśród srebrnego sprzętu kościelnego wymieniono m.in. dwie monstrancje, z których jedna, mniejsza, promienista była używana jedynie do nabożeństw brackich, ponieważ członkowie bractwa różańcowego własnym kosztem sprawili do niej nowy

⁵⁷ ADP, Akta metrykalne, sygn. 432a, Liber metrices mortuorum Ecclesiae Parochialis Jezeviensis ab Anno Domini 1796 ad annum 1834 inclusive, k. 12. Ks. Koskowski przed śmiercią został opatrzony sakramentami świętymi. Pochowano go w krypcie w kościele – prawdopodobnie w tej, którą kazał wymurować w 1790 r., i na którą wyłożył znaczną sumę własnych pieniędzy. Przyczyną zgonu była puchlina wodna (łac. morbo hidropico).

⁵⁸ *Catalogi et elenchi universi cleri dioecesis plocensis. Tom I (1772–1830)*, oprac. M.M. Grzybowski, Płock 2010, s. 54. Ćwierć wieku wcześniej w sąsiednim Zawidzu komendarzem był o. Dionizy Kociołkowski OP, a w nieodległej Słupi parafią zarządzał o. Bonifacy Rościszewski OP, zob. ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 164, 183.

⁵⁹ ADP, Akta metrykalne, sygn. 431, Parafia Jezewo. Księga urodzeń 1802–1808 (dalej cyt. Akta metrykalne, sygn. 431), k. 12.

⁶⁰ M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji plockiej: wiek XIX*, t. 3, Płock 2012, s. 75–76.

⁶¹ ADP, Akta metrykalne, sygn. 431, dz. cyt., k. 13v.

⁶² ADP, Jezewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 57.

⁴⁹ ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 283.

⁵⁰ Wykonane z gazy – lekkiej bawełnianej lub jedwabnej tkaniny, zob.: ADP, Jezewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 36.

⁵¹ Tamże, k. 57, 81–81v.

⁵² ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 286, 315, 319.

⁵³ Tamże, s. 328.

⁵⁴ ADP, Jezewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 36v.

⁵⁵ ADP, Akta metrykalne, sygn. 430, dz. cyt., s. 338.

⁵⁶ Tamże, s. 371.

Jeżewo, kościół parafialny św. Bartłomieja, monstrancja
Fot. Wacław Górski, z archiwum Fototeki IZiK UMK w Toruniu

trzon i stopę⁶³. Odnotowano również istnienie dwudziestu dwóch większych i ośmiu mniejszych srebrnych wotów, które wisiały przy głównym ołtarzu oraz w ołtarzu różańcowym⁶⁴. Wśród sprzętu procesyjnego wymieniono trzy feretrony, pięć kolorowych chorągwi (i jedną żałobną) oraz baldachim. Niezwykle istotny dla kaznodziejskiego aspektu pracy duszpasterskiej ojców dominikanów sprzęt kościelny, jakim jest ambona, określono jako „[wykonana] stolarską robotą, sosnowa, bez malowania, prawie nowa”⁶⁵.

W 1805 roku dokonano kasaty plockiego klasztoru ojców dominikanów⁶⁶. Zakonnicy przebywali w Płocku do jesieni tego roku. Jeżewski promotor, o. Bernard Morawski OP nadal pełnił tu posługę duszpasterską, choć pojawiał się w parafii sporadycznie do 1807 roku⁶⁷. Rok wcześniej przydzielono proboszczowi wikariusza – mianowano nim neoprezbitera, rodem z Sierpca, ks. Walentego Zawadzkiego⁶⁸.

⁶³ Tamże, k. 57v. Monstrancja pochodzi prawdopodobnie z 2. ćw. XVIII w., wykonana została ze srebra i stopu miedzi i została częściowo pozłocona. Mierzy 69 cm wysokości i pod spodem krzyży posiada grawerowany minuskułowy napis odnoszący się do jej późniejszej restauracji w 1896 r., zob.: Jeżewo, *monstrancja 2*, Karta ewidencyjna złotnictwa, oprac. M. Woźniak, fot. W. Górski. Toruń, Fototeka Złotnictwa Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK, sygn. 8817-8818.

⁶⁴ ADP, Jeżewo... 1530–1859, dz. cyt., k. 57v.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ A. J. Nowowiejski, *Monografia historyczna...*, dz. cyt., s. 578.

⁶⁷ ADP, Akta metrykalne, sygn. 431, dz. cyt., k. 20, 20v, 21v, 22v.

⁶⁸ M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji plockiej:*

Jeżewo, kościół parafialny św. Bartłomieja, ambona
Fot. Tomasz Kowalski, 2019 r.

Pozostał w Jeżewie dwa lata, po czym otrzymał nominację na komendarza, a później proboszcza w Czernikowie, k. Lipna. Gdy w parafii zabrakło wikariusza oraz promotora bractwa, proboszczowi pomagali okazjonalnie w posługach franciszkanie reformaci z Żuromina⁶⁹. Nazwisko ostatniego, ściśle związanego z Jeżewem dominikańskiego kaznodziei, o. Bernarda Morawskiego OP pojawia się na kartach ksiąg metrykalnych w listopadzie 1809 roku⁷⁰, tym samym kończąc etap historii miejscowej parafii, w którym religijne i materialne piętno odcisnęli duchowi synowie świętego Dominika. Bractwo różańcowe funkcjonowało w Jeżewie dalej, lecz funkcję jego promotora przyjmował każdorazowo miejscowy proboszcz.

Wizytator biskupi w 1817 roku zastał podobny stan materialny kościoła, jak wskazywał na niego inwentarz sprzed trzynastu lat. Ołtarz *Matki Bożej Różańcowej* był przyzwyczajenie utrzymywany i stała przed nim cynowa lampa. W kościele było siedem chorągwi i trzy procesyjne feretrony oraz trzydzieści srebrnych wotów. Wśród darów składanych przez wiernych w kościele wizytator wymienił dwie zausznicę wysadzane kamieniami, trzy także „za szkłem” oprawione w srebro i dwa koprowe (miedziane) obrazki, z których jeden miał obrączkę i srebrny łańcuszek⁷¹. Pełniący nadal funkcję proboszcza ks. Franciszek Drozdowski opiekował się również

wiek XIX, t. 4, Płock 2014, s. 198–199.

⁶⁹ ADP, Akta metrykalne, sygn. 431, dz. cyt., k. 25.

⁷⁰ Tamże, k. 30v.

⁷¹ M.M. Grzybowski, *Z archiwaliów diecezjalnych plockich XIX wieku*, tom I, z. 2.: *Dekanat Sierpecki*, Płock 1989, s. 63-64.

wciąż istniejącym bractwem różańcowym, jako jego promotor i dbał o rozwój maryjnej pobożności w parafii. Każdego dnia rano śpiewano *Godzinki o Najświętszej Marii Pannie* oraz odmawiano różaniec, z kolei w większe święta popołudniami modlono się różańcem o Najświętszym Imieniu Jezus. Nabożeństwa te cieszyły się dużą popularnością wśród parafian. Święto Matki Bożej Różańcowej (obchodzone w pierwszą niedzielę października) było jedną z trzech parafialnych uroczystości odpustowych. Uroczysty bracki różaniec przy ołtarzu Matki Bożej śpiewano co niedzielę, lecz – jak odnotował wizytator – nie pobierano już wówczas funduszu z dawnego zapisu Antoniego Bagieńskiego. Członkowie konfraterni raz do roku (dzień po święcie Matki Bożej Różańcowej) wybierali spośród siebie starszych bractwa na roczną kadencję. W 1817 roku te najważniejsze funkcje pełnili: Wincenty Lubaczewski – organista i pisarz bractwa utrzymujący księgi przychodów i wydatków; Bartłomiej Krajewski – podskarbi i zakrystian; Jakub Urbanowski z Grzędowa; Jakub Bieńkowski ze Stropkowa oraz Adam Urbanowski z Żytowa⁷².

W 1860 roku proboszczem w Jeżewie został ks. Józef Ossowski⁷³. W ciągu swojej pięcioletniej posługi, przy znacznym udziale parafian, gruntownie uporządkował wnętrze jezewskiej świątyni. Być może wówczas zredukowano liczbę ołtarzy do trzech, przenosząc funkcje dawnego ołtarza brackiego – znajdującego się dotąd w korpusie nawowym – do południowego ołtarza bocznego stojącego we wschodniej partii kościoła, przy pierwszym filarze międzynawowym. Wówczas odnowiono również wszystkie nastawy ołtarzowe i znajdujące się w nich obrazy⁷⁴. Trudno precyzyjnie określić kiedy dokładnie, ale przypuszczalnie właśnie podczas prac ks. Ossowskiego przemalowano (lub namalowano na nowo) obraz *Matki Bożej Różańcowej*, notowany w 1785 roku. Zachowany do dziś wizerunek przedstawia trонującą Madonnę z Dzieciątkiem na lewym kolanie, unoszącą się na obłoku wśród anielskich, uskrzydłych główek. Maria i Jezus wręczają różańce o stu pięćdziesięciu paciorkach klęczącej przed nimi, adorującej ich parze zakonników – św. Dominikowi i św. Katarzynie Sieneńskiej. Postaci dominikańskich świętych na jezewskim obrazie odziane są jednak w niekanoniczne stroje – brązowe, a nie białe habity. Ten znaczący błąd, świadczący o niezrozumieniu ikonografii tego typu przedstawieniowego oraz stylistyka całego dzieła sugerują

⁷² Tamże, s. 65-66.

⁷³ M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo...* t. 2, Płock 2010, s. 277.

⁷⁴ Z *Płockiego*, „Przegląd Katolicki” 1866, nr 43, s. 681.

Jeżewo, kościół parafialny św. Bartłomieja, ołtarz boczny południowy, obraz *Matki Bożej Różańcowej*, 2. poł. XIX w. (?)
Fot. Tomasz Kowalski, 2019 r.

jego datowanie (co najmniej) na 2. poł. XIX wieku – a więc z pewnością na okres poddominikański w historii jezewskiej parafii⁷⁵.

*

Bractwo różańcowe w Jeżewie istniało jeszcze przed II wojną światową. W 1930 roku należało do niego stu dziesięciu członków⁷⁶, a siedem lat

⁷⁵ Warto wyjaśnić, że mimo iż istnieje sporadycznie spotykana redakcja obrazu *Matki Bożej Różańcowej* wręczającej różańce świętym Franciszkowi i Klarze (którzy odziani powinni być w habity barwy brązowej – więc tak, jak na obrazie z Jeżewa), to detale z jezewskiego wizerunku, takie jak: czarny szkaplerz na plecach zakonnika (być może będący przed przemalowaniem właściwą, dominikańską kapką) oraz korona cieniowa namalowana nad głową zakonnicy, z dużym prawdopodobieństwem mogą dowodzić, że są tu przedstawieni św. Dominik Guzmán i św. Katarzyna Sieneńska - choć odziani zostali w habity o błędnym kolorze. O „franciszkańskiej” redakcji tematu *Matki Bożej Różańcowej*: K.S. Moisan, B. Szafrańiec, *Maryja orędowniczka wiernych: Matka Boska w płaszczu opiekuńczym, Matka Boska Różańcowa, Matka Boska Szkaplerzna, Matka Boska Poczucia, Matka Boska Łaskawa*, (seria: „Ikonaografia nowożytnej sztuki kościelnej w Polsce. Nowy Testament”, t. 2, red. J.S. Pasierb), Warszawa 1987, s. 67.

⁷⁶ *Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioecesis Plocensis pro Anno Domini 1930*, Plociae 1930, s. 129.

później – stu trzydziestu siedmiu. W tym czasie działały też w parafii trzydzieści dwie róże Unii Żywego Różańca⁷⁷. W 1938 roku ich członkowie ufundowali przetrwałą do dziś (i wciąż używaną) białą procesyjną chorągiew z wizerunkiem św. Dominika. Wśród zachowanego dawnego sprzętu procesyjnego, warto również wskazać na rzeźbiony feretron z wyobrażeniem *Matki Bożej Różańcowej*.

*

Jak wykazano powyżej, płoccy bracia kaznodzieje odegrali niepoślednią rolę w duchowym życiu parafii św. Bartłomieja Apostoła w Jeżewie. Brali w nim czynny udział przez prawie pół wieku, opiekując się duszpastersko powierzonymi im parafianami. Wspierali swoją postugą kolejnych proboszczów,

⁷⁷ Szlakiem wizytacji pasterskiej. Pobyt Ks. Biskupa w Jeżewie, „Głos Mazowiecki”, 1937, nr 194, s. 6.

a przede wszystkim rozbudzali wśród wiernych nabożeństwo do Matki Bożej. Mimo, że ojców dominikanów nie ma już w diecezji płockiej od ponad dwóch stuleci, to w wielu podobnych do Jeżewa parafiach, pozostawili oni ślady swojej duchowości. O ich działalności świadczą również materialne relikty przetrwałe w kościelnych wnętrzach oraz archiwalne zapisy, których – w przypadku jezewskiej parafii – wspólna analiza pozwoliła odtworzyć obraz życia parafii na przełomie XVIII i XIX wieku⁷⁸.

⁷⁸ Podobny niniejszemu opracowaniu charakter ma tekst Waldemara Rozyńskiego poświęcony analizie ksiąg metrykalnych parafii w Kaszczorku (pow. toruński), na podstawie których badacz odtworzył obraz postugi duszpasterskiej pełnionej tam przez ojców dominikanów z konwentu toruńskiego, zob. W. Rozyński, *Księgi metrykalne parafii w Kaszczorku w kontekście ostatnich lat pobytu dominikanów w Toruniu*, [w:] *Klasztor dominikański w Toruniu. W 750. rocznicę fundacji*, red. P. Oliński, W. Rozyński, J. Raczkowski, Toruń 2013, s. 145-160.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Diecezjalne w Płocku, Akta metrykalne, Parafia Jeżewo. Księga urodzeń 1802–1808, sygn. 431.
Archiwum Diecezjalne w Płocku, Akta metrykalne, Liber metrics mortuorum Ecclesiae Parochialis Jezeviensis ab Anno Domini 1796 ad annum 1834 inclusive, sygn. 432a
Archiwum Diecezjalne w Płocku, Akta parafii, Jeżewo. Odpisy i dokumenty różne z lat 1530–1859, sygn. 543.
Archiwum Główne Akt Dawnych, Księgi grodzkie płockie Castrensia Plocensia, sygn. 201.

Karty ewidencyjne budynków

- Jeżewo, Monstrancja 2*, Karta ewidencyjna złotnictwa, oprac. M. Woźniak, fot. W. Górski. Toruń, Fototeka Złotnictwa Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK, sygn. 8817–8818.

Artykuły prasowe

- J. Flaga, *Bractwa i przejawy ich życia religijnego w 2. poł. XVIII wieku na przykładzie diecezji płockiej*, „Roczniki Humanistyczne” 1976, z. 2: Historia, s. 35-67.
M.M. Grzybowski, *Z dziejów płockich dominikanów*, „Miesięcznik Pasterski Płocki” 2000, nr 2, s. 78-82.
S. Litak, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII–XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przegląd Historyczny” 1997, t. 88, nr 3-4, s. 499-523.
S. Salaterski, *Sieć i działalność bractw kościelnych w prepozyturze tarnowskiej do roku 1772*, „Nasza Przeszłość. Studia z dziejów Kościoła i kultury katolickiej w Polsce” 1989, t. 71, s. 147-185.
Szlakiem wizytacji pasterskiej. Pobyt Ks. Biskupa w Jeżewie, „Głos Mazowiecki” 1937, nr 194, s. 6.
Z Płockiego, „Przegląd Katolicki” 1866, nr 43, s. 680–682.

Opracowania

- Catalogi et elenchi universi cleri dioecesis plocensis. Tom I (1772–1830)*, oprac. M.M. Grzybowski, Płock 2010
Catalogus Ecclesiarum et Utriusque Cleri tam Saecularis quam Regularis Dioecesis Plocensis pro Anno Domini 1930, Plociae 1930.
Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan z dnia 1 października 1977 r.), Płock 1978.
J. Flaga, *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku*, Lublin 2004.
I. Galicka, H. Sygietyńska, *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. X, zeszyt 23: *Powiat sierpecki*, Warszawa 1971.
M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej: wiek XIX*, t. 2, Płock 2010, t. 3, Płock 2012; t. 4, Płock 2014, t. 5, Płock 2016.
M.M. Grzybowski, *Materiały do dziejów ziemi płockiej. Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku*, cz. 1., Płock 1981.
M.M. Grzybowski, *Obiekty sakralne Sierpca* [w:] *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, red. M. Chudzyński, Sierpc 2003, s. 643-682.
M.M. Grzybowski, *Z archiwaliów diecezjalnych płockich XIX wieku*, tom I, z. 2.: *Dekanat Sierpecki*, Płock 1989.
R.M. Kunkel, *Architektura gotycka na Mazowszu*, Warszawa 2006.
F.K. Liske, *Cudzoziemcy w Polsce. L. Naker, U. Werdum, J. Bernoulli, J.E. Biester, J.J. Kausch*, Lwów 1876.
S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, (seria: Dzieje chrze-

- ścijaństwa Polski i Rzeczypospolitej Obojga Narodów, t. 6, red. J. Kłoczowski), Lublin 2004.
- J.Z. Łoziński, A. Miłobędzki, *Atlas zabytków architektury w Polsce*, Warszawa 1967.
- K.S. Moisan, B. Szafraniec, *Maryja orędowniczka wiernych: Matka Boska w płaszczu opiekuńczym, Matka Boska Różańcowa, Matka Boska Szkaplerzna, Matka Boska Pocieszenia, Matka Boska Łaskawa*, (seria: „Ikonaografia nowożytnej sztuki kościelnej w Polsce. Nowy Testament”, t. 2, red. Janusz St. Pasierb), Warszawa 1987.
- A.J. Nowowiejski, *Monografia historyczna, napisana podczas wojny wszechświatowej, poprawiona i uzupełniona w 1930*, Płock 1930.
- W. Rozykowski, *Księgi metrykalne parafii w Kaszczorku w kontekście ostatnich lat pobytu dominikanów w Toruniu*, [w:] *Klasztor dominikański w Toruniu. W 750. rocznicę fundacji*, red. P. Oliński, W. Rozykowski, J. Raczkowski, Toruń 2013, s. 145-160.
- T. Żebrowski, *Zarys dziejów diecezji płockiej*, Płock 1976.

PASTORAL WORK OF THE PŁOCK DOMINICANS IN THE PARISH OF ST. BARTHOLOMEW IN JEŻEWO AT THE TURN OF THE 18TH AND 19TH CENTURIES

Summary

This article presents the forms of pastoral activity of the Dominicans from the monastery in Płock, which were carried out at the end of the existence of the convent in many parishes of the diocese of Płock. On the example of the history of the parish of St. Bartholomew Apostle in Jeżewo, shown how the spiritual sons of Saint Dominic were active in diocesan parishes – they founded and directed the Confraternity of the Rosary, gave the sacraments, and preached the homilies. Their presence also left a material trace of church utensils.

Keywords: the parish of St. Bartholomew in Jeżewo (Sierpc County), Dominican monastery in Płock, Confraternity of the Rosary, fraternal devotions

OTTON I BOGUSŁAW WITTENBERGOWIE – PASTORZY EWANGELICCY Z MAZOWSZA

Abstrakt

Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie wywodzili się z rodziny wrostej w społeczność Zachodniego Mazowsza. Obaj byli związani z Gostyninem, Otton urodził się w Gostyninie, a Bogusław był duszpasterzem stacji kaznodziejskiej w Gostyninie. Ich działalność przypadła na czasy zdominowane przez rządy autorytatywne oraz oba totalitaryzmy: hitlerowski i komunistyczny, które powikłały ludzkie losy.

Słowa kluczowe: Kościół ewangelicko-augsburski, Gostynin, Otton Wittenberg, Bogusław Wittenberg

1. Życie i działalność duszpasterska ks. Ottona Wittenberga

Wittenbergowie byli jedną z najstarszych rodzin ewangelicko-augsburskich, które przybyły na tereny Zachodniego Mazowsza pod koniec XVIII wieku. Przybysze pochodzili głównie z Wielkopolski, Wirtembergii i Bawarii. Należeli do tej części osadników, którzy ulegli fascynacji kulturą polską i szybko się zasymilowali. Byli wśród nich m.in. nauczyciele zaangażowani w okresie zaborów w działalność patriotyczną¹.

Otton Wittenberg urodził się 6 stycznia 1894 r. w Gostyninie, w nauczycielskiej rodzinie Edwarda (ur. 17 czerwca 1856 r. – zm. 14 marca 1919 r.) i Matyldy (ur. ? września 1871 r. - zm. 11 lutego ?) z domu Böhm². Jednym z ważniejszych wydarzeń w parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie był jej jubileusz 75-lecia, który się odbył 12 sierpnia 1900 r. Dla uświetnienia tej uroczystości oprawę muzyczną zapewnił chór kościelny prowadzony przez kantora Edwarda Wittenberga³. Otton był jednym z czternaściorga ich dzieci. Umiłowaniami całego domu była muzyka. Wszyscy członkowie rodziny byli muzykalni i swymi zdolnościami chętnie służyli Kościołowi Ewangelicko-Augsburskiemu. Religijność

rodziny Wittenbergów była szczerą, a pogłębiał ją pastor parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie, duszpasterz i wychowawca ks. Filip Schmidt, który dla młodego Ottona stał się wzorem szlachetności i wierności dla Kościoła⁴.

Otton i jego bracia byli organistami i dyrygentami chórów kościelnych w parafiach w Gostyninie i Gąbinie. Jeden z członków jego rodziny Adam Wittenberg był kierownikiem powszechnej szkoły ewangelickiej w Gąbinie, pełnił jednocześnie funkcję kantora i dyrygentem chóru w tamtejszej parafii. W Anatolinie szkołę powszechną prowadziła w początkach lat 20. XX wieku L. Wittenberżanka. Kantorem parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie był w tym czasie J. Wittenberg⁵.

Otton rozpoczął naukę w rodzinnym mieście Gostyninie, ale maturę uzyskał w Sosnowcu. Mieszkał tam u swego starszego brata Artura, późniejszego profesora gimnazjum w Skierniewicach⁶. Następnie

¹ E. Kneifel, *Die evangelisch-augsburgischen Gemeinden in Polen 1555-1939*, München 1971, s. 54-55; A. Breyer, *Deutsche Gauen in Mittelpolen*, Plauen 1935, s. 23-25.

² Informacja pochodzi ze zniszczonej tablicy nagrobnej znajdującej się na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Gostyninie.

³ S. F. [Filip Schmidt], *75-cioletni jubileusz zboru Gostyńskiego*, „Zwiastun Ewangeliczny” 1900, nr 9, s. 279; B. Konarska-Pabiniak, *Ksiądz Filip Schmidt (1868–1932) zasłużony dla parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie*, „Notatki Płockie” 2013, nr 2, s. 15-16; tenże, *Ksiądz Filip Schmidt (1868–1932) zasłużony dla parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie*, „Rocznik Gostyniński” 2004, t. IV, s. 248-249. B. Konarska-Pabiniak podała omyłkowo błędną datę jubileuszu – 1901 zamiast 1900.

⁴ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 74-75; E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, „Rocznik Mazurski” 2007, t. XI, s. 84; E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy na niwie Pańskiej [w:] Ewangelicy duchowni i parafianie. Powojenne lata w Olsztynie i na Mazurach*, Olsztyn 2007, s. 61; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie – duszpasterze żyrdowskich luteranów*, „Żyrdowski Rocznik Muzealny” 2006, nr 7, s. 9; E. Szulc, *Materiały do słownika biograficznego duchownych protestanckich działających w Polsce*, „Rocznik Teologiczny” 1979, t. XXI, z. 2, s. 250.

⁵ F. Gloeh, *Wykaz parafii i proboszczów Konsystorza Ewangelicko-Augsburskiego Okręgu Warszawskiego*, „Rocznik Ewangelicki” 1925, s.141-142; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina do 1945 r.*, Warszawa 1984, s.261; tenże, *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013, s. 396.

⁶ Artur Wittenberg uczył języka niemieckiego w latach 1917–1939 w realnym gimnazjum męskim (od 1920 r. Państwowym Gimnazjum im. Bolesława Prusa) w Skierniewicach. Od 1923 r. był dyrygentem Towarzystwa Śpiewaczego Lutnia. W okresie II wojny światowej pełnił funkcję viceburmistrza, a od 1944 r. burmistrza Skierniewic. Jednocześnie wraz z żoną Alicją uczył języka niemieckiego w konspiracyjnym gimnazjum i liceum męskim: J. Józefceki, *Dzieje Skierniewic 1359–1975*,

w 1917 r. rozpoczął studia na Wydziale Teologii Uniwersytetu w Lipsku. Lata studiów przypadły na ciężki, powojenny okres, upłynęły pod znakiem wielu wyrzeczeń i głodu. 25 września 1921 r. został ordynowany w Warszawie na wikariusza przy stołecznej parafii. W 1922 r. mianowano go administratorem w Żyrardowie, gdzie wkrótce wybrano go na proboszcza. Dnia 28 kwietnia 1923 r. ożenił się z Alicją z domu z domu Böhm⁷.

Parafia żyrardowska w 1923 r. liczyła 2.861 wiernych⁸. W Żyrardowie, typowym mieście robotniczym, skupił wokół siebie młodzież, osobiście prowadził chór kościelny i opiekował się Stowarzyszeniem Polskiej Młodzieży Ewangelickiej oraz stowarzyszeniem kobiecym tzw. Kołem Pań. Brał udział w wielu pracach społecznych, a szczególnie w akcji Pomocy Zimowej dla Bezrobotnych. Za ofiarną służbę społeczną odznaczono go Złotym Krzyżem Zasługi⁹.

Po wojnie obronnej Polski, 16 grudnia 1939 r. ksiądz Otton Wittenberg został aresztowany przez Gestapo i osadzony w więzieniu przy ul. Daniłowiczowskiej w Warszawie, a następnie na Pawiaku. W kronice parafialnej wyjaśniono przyczyny jego aresztowania:

Jeszcze przed wybuchem wojny wykrył u siebie na plebani »szkótkę przyszłych dywersantów« późniejszych żandarmów i gestapowców. Byli to chłopcy w tzw. białych skarpetkach, którzy przychodzili na organistówkę i nabożeństwa, a potem donosili na gestapo. Przygotowywali listy »niebezpiecznych Polaków«, których Niemcy powinni po opanowaniu Żyrardowa izolować i zabić. Ich postępowaniu przeciwstawił się ksiądz Wittenberg zawiadamiając władze polskie.

Warszawa 1975, s. 287, 294, 323-325, 343.

⁷ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 75; E. Kneifel, *Die Pastoren der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*, Eging 1969, s. 183.

⁸ F. Gloeh, *Wykaz parafii i proboszczów Konsystorza Ewangelicko-Augsburskiego Okręgu Warszawskiego*, „Rocznik Ewangelicki” 1925, s. 117; E. Kneifel, *Die evangelisch-augsburgischen Gemeinden in Polen 1555-1939*, München 1971, s. 49.

⁹ E. Romański, *Parafia ewangelicka w Żyrardowie*, „Strażnica Ewangeliczna” 1948, nr 17, s. 3; „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 75; M. Stankiewicz-Rusiecka, *Życie społeczne - oświata - kultura* [w:] *Żyrardów 1829-1945*, pod red. nauk. I. Pietrzak-Pawłowskiej, Warszawa 1980, s. 305; P. Fijałkowski, *Z dziejów ludności ewangelickiej na południowo-zachodnim Mazowszu w latach 1865-1945*, „Żyrardowski Rocznik Muzealny” 1995, nr 3-4, s. 29; P. Fijałkowski, dz. cyt., s. 9-10; D. Olejnik, *Parafia ewangelicko-augsburska w Żyrardowie dawniej i dziś*, „Żyrardowski Rocznik Muzealny” 2006, nr 7, s. 20, 28; E. Kruk, *Księża Diecezji Mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1945-2000*, Olsztyn 2018, s. 19-21.

Zniszczona tablica nagrobna kantora Edwarda Wittenberga i jego żony na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Gostyninie

Fot. T. Cybulski, 2002 r.

To było prawdopodobnie główną przyczyną aresztowania¹⁰.

Zarzucono mu też jego polski patriotyzm i realizowanie kierunku kościelnego, reprezentowanego przez ks. biskupa Juliusza Burschego. Na początku maja 1940 r. został wypuszczony z więzienia, ale za odzyskaną wolność musiał podpisać volkslistę. Władze okupacyjne pozbawiły go funkcji księdza w Żyrardowie i zabroniły mu dalszej pracy w Kościele. Objął więc stanowisko kierownika ds. personalnych w Elektrowni Miejskiej na Powiślu w Warszawie. Związał się również z siatką konspiracyjną Elektrowni i przyjął pseudonim „Karol Białogórski”. Występował do władz niemieckich o zwolnienie aresztowanych lub zatrzymanych w czasie łapanek pracowników Elektrowni oraz zatrudniał lub wydawał legitymacje służbowe osobom wskazanym przez dowództwo Wojskowej Służby Ochrony Powstania. Wielu pracowników Elektrowni wspominało ks. Wittenberga jako człowieka bardzo zasłużonego dla konspiracji. Uczestniczył w wielu akcjach osobiście. Między innymi w lecie 1944 r. dostarczył ciężarowym samochodem broń, która była ukrywana w grobowcach na Cmentarzu Ewangelicko-Augsburski przy ul. Młynarskiej. Przekazywał ją zamieszkałym tam

¹⁰ Historia Parafii w Żyrardowie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_Ewangelicko-Augsburska_w_%C5%BByrardowie [dostęp: 10.05.2019 r.].

ks. Zygmuntowi Kuźwie i intendentowi cmentarza Emilowi Szulcowi¹¹.

Po wojnie, skoro tylko pozwoliły na to warunki, rozpoczął znów pracę w Kościele Ewangelicko-Augsburskim. W pierwszych miesiącach 1946 r. objął administrację parafii w Pasymiu, Dźwierzutach, Nowej Wsi, Nowym Dworze, Jedwabnie i Rudzie na Mazurach. 25 września 1946 r. obchodził jubileusz 25-lecia swej ordynacji w Pasymiu¹². Ten dzień zapamiętała do dziś Hanna Martin, córka ks. Ottona Wittenberga. W rozmowie z Erwinem Krukiem wspominała to wydarzenie:

Pamiętam tamten dzień, nie tyle przez obecność duchownych, ile przez pięć gęsi od parafii. Członkowie rady kościelnej, Mazurzy, je przynieśli, a każdej szyję przewiązali ozdobną „szlafką” czyli wstążką z kokardą. To był ich prezent na 25-lecie ordynacji. Tacy dumni wtedy byli, gdy przynosili. No i wtedy skończyły się wędrówki piechotą do sąsiednich parafii, bo mój ojciec dostał od parafii też rower. To prawda, rowerem nie można było nigdzie kupić, ale to był składak, czyli zebrany z różnych części, i poskładany tak, aby tylko koła się kręciły¹³.

Przez pierwsze miesiące nie dysponował żadnym środkiem lokomocji, chodził pieszo na nabożeństwa, z Komunią św., na pogrzeby, na naukę religii – po kilkanaście kilometrów w jedną stronę. Potem dojeżdżał rowerem, wreszcie – bryczką lub saniami¹⁴.

¹¹ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 75; W. Gastpary, *Straty kościoła ewangelickiego w czasie okupacji [w:] W cieniu śmierci. Ewangelicy – ofiary prześladowań w czasie II wojny światowej*, praca zbiorowa pod red. T. Wojaka, Warszawa 1970, s. 24; W. Gastpary, *Protestantyzm w Polsce w dobie dwóch wojen światowych*, cz. II, 1939–1945, Warszawa 1981, s. 153, 213; *Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski w latach drugiej wojny światowej. Wspomnienia i relacje*, pod red. A. Janowskiej, Warszawa 1997, s. 24, 171-175, 205; „Kalendarz Ewangelicki” 2000, s. 93; J. E. Wilczur, *Kapitulacji nie było. Historia dotąd przemilczana z dziejów mniejszościowych kościołów chrześcijańskich pod okupacją niemiecką*, Warszawa 2000, s. 27; P. Fijałkowski, *Z dziejów ludności ewangelickiej...*, s. 31; tenże, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie...*, s. 10; D. Olejnik, dz. cyt., s. 20, 28; *Kartki Mazurskie. Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, http://www.olsztyn.luteranie.pl/pl/biuletyn/MTE_2004_03.html [dostęp 10.05.2019 r.].

¹² „Strażnica Ewangeliczna” 1946, nr 4, s. 16; K. Urban, *Z zagadnień polityki wyznaniowej władz PRL wobec „kwestii mazurskiej” w początkach lat pięćdziesiątych*, „Zapiski Historyczne” 1995, t. 60, z. 1, s. 84-86; J. Małek, *Kościół Ewangelicko-Augsburski na Mazurach w roku 1945*, „Masovia” 1999, t. 2, s. 88; J. Kłaczek, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945–1975*, Toruń 2010, s. 107, 351.

¹³ E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy...*, s. 48-49.

¹⁴ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 76.

Po wojnie księża nie posiadali żadnego uposażenia. Takie były początki każdej parafii. Mimo istnienia polskiej administracji, największą władzę miały sowieckie komendantury. Ksiądz Wittenberg znał dobrze język rosyjski i niemiecki. Mógł zatem, na miarę swych możliwości, pośredniczyć w wyjaśnianiu spraw dotyczących ludzi, brać w obronę krzywdzonych Mazurów, zarówno przez komendanturę, jak i nowych osadników. Niedostatki językowe sprawiły, że wielu autochtonów nie wiedziało, w jaki sposób dochodzić prawdy, zagrabionej własności, jak się zachować w urzędzie i gdzie zgłosić krzywdę. Przychodzili do niego zresztą nie tylko ewangelicy. Na wsparcie ze strony parafian nie mógł zrazu liczyć. Mazury były ogołocone do cna, a sponiewierana ludność wegetowała w biedzie. W „Strażnicy Ewangelicznej” w numerze 6. z 1946 r. w całości poświęconym problematyce mazurskiej obok informacji, że dzięki wysiłkom Konsystorza Polskiego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Warszawie w dziewięciu powiatach, najgęściej zaludnionych przez Mazurów, zdołano na nowo zorganizować życie kościelne, znalazł się jednocześnie dramatyczny apel o niesienie pomocy materialnej Mazurom:

Ludność, rekrutująca się w 95% z niewiast, dzieci i starców, nie mogąca się doczekać swych żywicieli – mężów, ojców i synów, zaciągniętych przymusowo do armii niemieckiej – zwłaszcza w okresie zimowym woła głośno o pomoc w żywności, odzieniu i obuwiu. Bez tej pomocy ogołoceni ze wszystkiego Mazurzy musieliby zginąć¹⁵.

Akcja niesienia pomocy dla Mazurów została zorganizowana też przez ks. Karola Messerschmidta i radę kościelną z parafii Żyrardowa, która była przed wojną obsługiwana przez ks. Ottona Wittenberga. Parafianie z Żyrardowa ofiarowali parafii w Pasymiu pomoc materialną w postaci odzieży, lekarstw i książek¹⁶. Według wspomnień Karola Małki nie tylko parafie z centralnej Polski ofiarowały swą pomoc ale i z zagranicy:

[...] zwróciłem się pismem specjalnym z apelem do władz naczelnych i miejscowych o niesienie pomocy lekarskiej ludziom na Ziemiach Odzyskanych. Niebawem nadeszła pomoc i to aż ze Szwecji, w ramach akcji Międzynarodowego Czerwonego Krzyża i UNRRA. Jeździły specjalne ambulanse i tępiły te choróbka, a księżna Marta, krewna króla szwedzkiego, ulokowała się na

¹⁵ K. Urban, *Luteranie i metodyści na Mazurach 1945–1957. Wybór materiałów*, Kraków 2000, s. 68; E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg...*, s. 79; tenże, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy...*, s. 49.

¹⁶ „Strażnica Ewangeliczna” 1948, nr 17, s. 7.

plebanii ewangelickiej w Pasymiu i energicznie organizowała pomoc lekarską i materialną dla ludności¹⁷.

Ksiądz Jerzy Otello w swoich wspomnieniach pisał o nim:

Moi sąsiedzi mieszkali dość daleko - jak na stosunki mazurskie - ode mnie. W Pasymiu proboszczował człowiek o gołęmbim sercu który umiał zawsze - może dlatego, że sam dużo przeżył - w chwili trudnych pocieszyć, natchnąć optymizmem poradzić. To on, niezujący już ks. Otton Wittenberg, nauczył mnie właściwie rozumieć Psalm 23: „Pan jest pasterzem moim...”. W jakiejś trudniej dla mnie chwili wy płynął ze mną łodzią na jezioro i tam, w tej niezwyklej scenerii „przemówiła dusza do duszy”. Niejeden raz wracam myślami do tej rozmowy¹⁸.

Ksiądz Otton Wittenberg był dobrym kaznodzieją, często zapraszano go na różne uroczystości i nabożeństwa, w czasie których wygłaszał kazania. Na nabożeństwa w Nidzicy 23 września 1951 r. głosił kazanie do około 1000 wiernych, których zachęcał do odbudowy ojczyzny i modlitwy za nią. Cieszył się wśród wiernych ogromnym autorytetem, toteż gdy dotarło to do władz państwowych, zaczęły się baczniej przyglądać jego działalności. By zdobyć więcej wiadomości o ks. Wittenbergu Urząd Bezpieczeństwa umieścił w jego otoczeniu swojego informatora. Na decyzję o odwołaniu z parafii nie trzeba było długo czekać. Z dniem 30 kwietnia 1953 r. ks. Wittenberg przestał pełnić posługę duszpasterską w Dźwierzutach. Prezydium NRK E-A w RP mianowało administratorem parafii w Dźwierzutach ks. Emila Jeskiego w Rybnie¹⁹.

W Archiwum Diecezjalnym Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Olsztynie zachowały się materiały źródłowe, wskazujące również na to, kiedy ks. Wittenberg objął pracę w Pasymiu. Prawdopodobnie do Olsztyna przyjechał w tym samym czasie, co ks. Friszke i w lutym 1946 r. począł organizować życie religijne w Pasymiu i okolicach. Od razu natknął się na przeszkody. Nie miał gdzie mieszkać, plebania była zajęta. Wspólne pismo ks. Ottona Wittenberga i ks. Jana Szczecha, przewodniczącego Rady Kościoła Ewangelickiego, do bp. Jana Szerudy z 1 marca 1946 r. ujawnia pierwsze zatargi

¹⁷ K. Małek, *Polskie są Mazury. Wspomnienia 1945–1966*, Warszawa 1972, s.77; J. Kłaczek, dz. cyt., s. 345-353.

¹⁸ J. Otello, *To dobrzy ludzie... Fragmenty wspomnień mazurskiego duchownego (część czwarta)*, „Kalendarz Ewangelicki” 1978, s.234.

¹⁹ K. Bielawny, *Kościół Ewangelicko-Augsburski na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej w spojrzeniu historyczno-ekumenicznym*, Olsztyn 2008, s. 72.

z metodystami. Lecz opis z listu wskazuje również, jakie było wówczas rozwichrzenie, jaka bieda i jakie problemy. Księża ewangelicy taką zdali relację:

W dniu 27.2. b.r. niżej podpisani udali się do Pasymia, pow. Szczytno. [...] Na drzwiach plebanii wisiła kartka z napisem: Dom Parafialny zajęty przez proboszcza parafii ewangelickiej Ks. Checzkiewicza Jana. Poniżej napis: Nabożeństwa w kaplicy w niedzielę o godz. 10,00. [...] Były przed biurkiem kobiety, dopominały się o chrzest w języku niemieckim. Kobiety te przed wyjściem złożyły jakieś podpisy. Kaznodzieja wyjaśnił, że otrzymał takie polecenie od ks. superintendenta Najdera, aby zbierać podpisy i deklaracje. Następnego dnia autorzy pisma byli w plebanii znowu i znowu zjawili się Mazurki „w sprawie podpisu o pomoc”. [...] Ze wszystkiego wynika – konstatowali autorzy pisma – że pod pozorem deklarowania się o pomoc, są zbierane podstępnie podpisy o przystąpienie do metodyzmu. [...] O tym świadczy też niezgodny z prawdą napis na drzwiach wejściowych do plebanii²⁰.

Plebania była bowiem zajęta. Przez pierwsze miesiące zamieszkał w budynku obok, gdzie potem umieszczono ośrodek zdrowia²¹.

W Pasymiu mógł liczyć zrazu na nauczycieli i młodzież z Mazurskiego Uniwersytetu Ludowego, gdzie miał lekcje religii, a także na działaczy mazurskich, którzy prowadzili wykłady, jak Walter Późny, czy Hieronim Skurpski. Oni wraz z dyrektorem Karolem Małkiem przychodzili na nabożeństwa. Zaopatrzeniem w żywność, lekarstwa i środki czystości zajmowała się misja szwedzka, organizująca akcję Pomoc Mazurom. Poza tym słuchacze MUL-u na Boże Narodzenie w 1946 r. przygotowali widowisko – „Jutrznę mazurską na Gody”²².

Dnia 18 kwietnia 1950 r. na zgromadzeniu diecezjalnym w Olsztynie, w obecności 99 delegatów, wybrano seniora i konseniora diecezji mazurskiej. Seniosem został znów ks. Edmund Friszke z Olsztyna, a konseniorem ks. Otton Wittenberg z Pasymia. Natomiast kuratorem diecezji został inż. Emil Leyk, a wicekuratorem rolnik Krzysztof Karkut. W diecezji nie było, jak widać, większych zmian. Jedynie Urząd do Spraw Wyznań nasilił działania. Zmieniły się też oceny duchownych. W 1951 r. delegat tego Urzędu w sprawozdaniu ze swej podróży do Olsztyna dał

²⁰ E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy...*, dz. cyt., s. 51.

²¹ Tamże.

²² E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg...*, dz. cyt., s.80-81; tenże, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy...*, dz. cyt., s. 51-52.

taką charakterystykę: *Ks. Wittenberg Otton, proboszcz w Pasymiu, był prześladowany przez Niemców. Zaopiniowany jako pozytywny, pracuje społecznie w akcji repolonizacji. Obsługuje 6 parafii i 2 stacje*²³.

Tymczasem dwa lata później, w 1953 r., Urząd do Spraw Wyznań w swoich materiałach napisał, że w roku 1951 i 1952 obserwowaliśmy na terenie woj. olsztyńskiego wzrost nastrojów rewizjonistycznych. Na odcinku kościelnym przejawiało się to w żądaniach nabożeństw w języku niemieckim oraz w demonstracyjnym śpiewie ludności po niemiecku. Pojawiało się tam też stwierdzenie, że pastory, którzy nie przeciwstawili się w zadowalający sposób tym tendencjom *byli osadzani na Mazurach jeszcze przez poprzednie kierownictwo, nowe zaś władze kościelne albo nie miały dokładnego rozeznania, albo czuły się za słabe*²⁴. W tym kontekście Urząd do Spraw Wyznań wysunął ciężkie oskarżenia pod adresem ks. Ottona Wittenberga o odprawianie nabożeństw w języku niemieckim. Zarzuty wobec niego, jak stwierdzono z zalem, nie przekonały władz wojewódzkich do jego odwołania.

Wśród parafian wzmogły się żądania, by duchowni pamiętali także o tych, którzy nie znają języka polskiego. Dnia 26 listopada 1952 r. referat do spraw wyznań Prezydium WRN w Olsztynie wystąpił pismo do Urzędu do Spraw Wyznań o „akcji mazurskiej”, wyszczególniając zdarzenia z miast i opisując zachowania miejscowych duchownych. W zbiorczym sprawozdaniu ze Szczytna znalazła się notatka, zawierająca przebieg rozmowy z 1 sierpnia:

*Był ks. Michelis wraz z ks. Fiszkałem u przewodniczącego Prezydium PRN. Kierownik Referatu do Spr. Wyznań mówił, że ks. Jagucki Alfred i ks. Wittenberg Otton z Pasymia, mając kazania w języku polskim jednocześnie pewne fragmenty mówią po niemiecku. Ks. Michelis przyrzekł mu, że zakaze. Zapytany przez ob. Titusa, kierownika Ref. do Spr. Wyznań Prez. PRN, dlaczego używa języka niemieckiego, gdy ks. Michelis zakazuje, ks. Wittenberg odpowiedział: – Biskup mówi do pana, że nam na to nie pozwoli, a dlaczego sam odprawia nabożeństwa i mówi po niemiecku. Ks. Wittenberg twierdzi, że Mazurzy zwrócili się do niego: - Mówicie, że nasze władze kościelne nie życzą sobie, by odprawiać nabożeństwa w języku niemieckim, a sam biskup odprawia po niemiecku*²⁵.

²³ K. Urban, *Luteranie i metodyści na Mazurach 1945–1957. Wybór materiałów*, Kraków 2000, s. 93.

²⁴ Cyt. za: E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy...*, dz. cyt., s. 53.

²⁵ Cyt. za: E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran*

Nawet rodziny nie wtajemniczały w kłopoty, jakie miał ze strony władz. Wezwania na przesłuchania, obecność funkcjonariuszy UB w kościele, by sprawdzić, czy ksiądz zapowiada też numery pieśni po niemiecku, czy ostrzeżenia, że gdy jest z komunią przy chorych w domu i tam rozlega się język niemiecki – to były typowe przedsięwzięcia i rutynowe zachowania przedstawicieli władz, wykazujących coraz większą czujność wobec spraw językowych. Księży oceniano na podstawie ich stosunku do zmian społecznych i postępów w akcji repolonizacyjnej, czyli w likwidacji „sprawy językowej”²⁶.

Według spisu z marca 1952 r. liczba wiernych Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Diecezji Mazurskiej oceniana była na około 60 tys. osób. W parafiach obsługiwanych przez ks. Ottona Wittenberga liczba wiernych była następująca: parafia w Pasymiu – 1120 osób, w Dźwierzutach – 820 osób, w Jedwabnie – 880 osób, w Nowej Wsi – 515 osób i Nowym Dworze – 166 osób. Liczba Mazurów malała z przyczyn identyfikowania ich z Niemcami oraz polityką władz PRL-u. Przeważnie emigrowali do RFN lub NRD. Według statystyk z 31 grudnia 1973 r. liczba wiernych w województwie olsztyńskim wynosiła już tylko 6 957 osób²⁷.

Jednym z większych problemów na Mazurach po wojnie okazał się brak śpiewników, z których mogliby korzystać parafianie. Diecezja mazurska z ks. seniorem Edmundem Friszkiem postanowiła podjąć starania o wydanie polskiego śpiewnika kościelnego. Po zgodzie konsystorza powołano w Olsztynie komisję śpiewnikową w składzie: ks. senior Edmund Friszke, ks. Alfred Jagucki i ks. Otton Wittenberg.

Nowy śpiewnik oparli autorzy przede wszystkim na pieśniach zaczerpniętych z popularnego ongiś na Mazurach kancjonatu „Nowo wydany Kancjonat Pruski...” (pierwsze jego wydanie pochodziło z 1741 r.), uzupełniając o pieśni z przedwojennych śpiewników warszawskiego i śląskiego. W 1947 r. komisja śpiewnikowa przekazała konsystorzowi gotowy materiał, który składał się, z 425 pieśni i dodatku modlitewnego. „Śpiewnik kościelny dla zborów mazurskich Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego

pracy..., dz. cyt., s. 54.

²⁶ Tamże.

²⁷ A. Sakson, *Mazurzy – społeczność pogranicza*, Poznań 1990, s. 84-85; K. Urban, *Mniejszość religijne w Polsce 1945–1991 (zarys statystyczny)*, Kraków 1994, s. 42-43, 82; tenże, *Mniejszości wyznaniowe a procesy repolonizacyjno-integracyjne ludności mazurskiej po II wojnie światowej*, „Zapiski Historyczne” 1983, t. 48, z. 4, s. 115-116; tenże, *Luteranie i metodyści na Mazurach 1945–1957. Wybór materiałów*, Kraków 2000, s. 74-75; P. Fijałkowski, *Ksiądz Otton i Bogusław Wittenbergowie...*, dz. cyt., s. 11.

w Polsce" został wydrukowany w 1951 r. w szwedzkim mieście Lund jako dar bratniego kościoła w Szwecji. Na Mazury jednak nie trafił, ponieważ poszedł na przemiał, gdyż władzom PRL-u nie spodobały się podziękowania dla Szwedów, jakie we wstępie zawarły władze Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego²⁸.

W przypadku ks. Ottona Wittenberga, osoby dalekiej od spraw politycznych, najwięcej kłopotów sprawiła mu korespondencja z krewnym, a mianowicie z ks. Bertoldem Rueckertem z Pizsa. Często spotykali się, pisali do siebie listy. Ksiądz Rueckert niejednokrotnie ponawiał zaproszenia do odwiedzin. Zdarzyło się, że ks. Rueckert, nie mogąc dojechać do krewnego, przysłał telegram i przytoczył tylko odpowiednie wersety z przypowieści o synu marnotrawnym. Funkcjonariusze UB naciskali, by wyjawiał, co znaczą te litery i cyfry i uznali, że to może zaczątek tajnej organizacji wymierzonej we władzę ludową. Bardzo długo funkcjonariusze UB dociekali, co znaczył telegram. Podjęli czynności sprawdzające. Wezwany ks. Wittenberg poszedł z Biblią i pokazał, że to wersety z Pisma Świętego. Cień podejrzania jednak padł i już ruszył mechanizm, aby ks. Wittenberga wydalić z Mazur²⁹.

7 lipca 1953 r. NRK E-A podjęła decyzję o przeniesieniu ks. Wittenberga z Pasymia do Gliwic, jednak petycje ludności Pasymia i okolic zmusiły władze Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego do zmiany decyzji. W piśmie skierowanym do ks. Wittenberga przez PNRK E-A czytamy:

[...] ponieważ translokacja ks. Ottona Wittenberga nastąpiła na żądanie Władz, a te władze obecnie zawiesiły wykonanie decyzji NRK, wobec tego Prezydium NRK anuluje swoją decyzję translokacji z dn. 7 lipca 1953 r.³⁰

Ksiądz Wittenberg nadal pozostał w Pasymiu jako duszpasterz tamtej społeczności. Posługując wiernym, zakładał coraz to nowe stacje kaznodziejskie w mieszkaniach prywatnych. W notatce informacyjnej, sporządzonej 14 września 1954 r. przez referat ds. wyznań PPRN w Nidzicy czytamy:

²⁸ K. Urban, *Luteranie i metodyści na Mazurach 1945–1957. Wybór materiałów*, Kraków 2000, s. 68; E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, s. 81-82; tenże, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran...*, s. 56; J. Kłaczek, dz. cyt., s. 357-358.

²⁹ E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, s. 82-83; tenże, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran...*, s. 54-55.

³⁰ E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, s. 83; tenże, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran...*, s. 54-55; K. Bielawny, dz. cyt., s. 72.

[...] w dniu 12 września 1954 r. przeprowadzono rozmowę z ks. ewangelicko-augsburskim z Pasymia ks. Wittenbergiem, który obsługuje kościoły w Jedwabnie i Nowym Dworze.

W piśmie z 28 sierpnia 1954 r. [...] było podawane o nowo wykrytych punktach obsługiwanych przez powyższego ks. t. j. w Wałach, Zgniłosze i Nataci. W rozmowach z ks. Wittenbergiem zostało zabronione dojeżdżanie mu do tych gromad w celu odprawiania nabożeństw, na co niechętnie się zgodził i oświadczył, że będzie starał się u władz, ażeby nadal tam mógł dojeżdżać [...] i obecnie nie zaniecha dojazdów do tych gromad³¹.

Długoletnia ciężka praca w Pasymiu dała się jednak we znaki. Coraz bardziej ubywało mu sił. To skłoniło go do ubiegania się o probostwo w Olsztynie w 1959 r.³² Do Pasymia na jego miejsce Prezydium Naczelna Rada Kościoła Ewangelicko-Augsburska mianowało ks. Henryka Zalewskiego, który objął parafię z dniem 1 maja 1959 r. Uroczysta instalacja połączona z 40-leciem posługi duszpasterskiej ks. Ottona Wittenberga, odbyła się 24 września 1961 r. W uroczystościach uczestniczył ks. bp Andrzej Wantuła, ks. senior Alfred Jagucki i ks. senior Edward Busse. W przemówieniu, skierowanym do zgromadzonych wiernych, ks. biskup mówił:

Pan wyposażył Kościół Swój nie tylko w rozliczne dary, lecz daje mu przede wszystkim żywych ludzi. Dawne urzędy apostołów, proroków, ewangelistów, pasterzy i nauczycieli skupia dziś w sobie przede wszystkim jedna osoba w zborze, zwana w czasie Reformacji „minister verbi divini”. Wprowadzenie w Olsztynie w urząd nowego proboszcza, nowego sługi Słowa Bożego, zbiega się z trzecią rocznicą śmierci poprzedniego proboszcza śp. ks. sen. Edmunda Friszkiego.

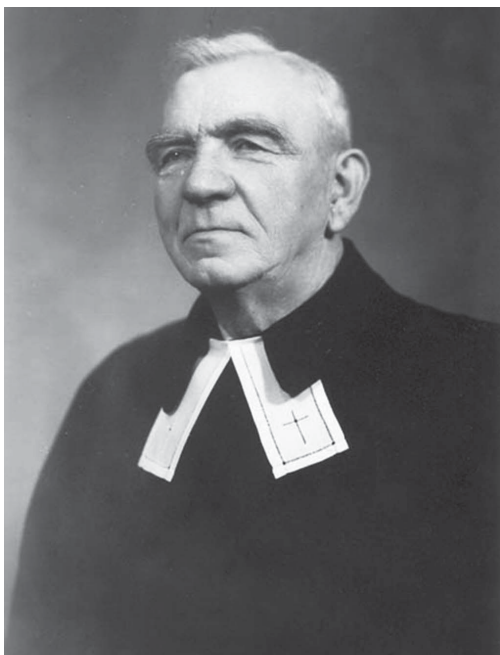
Kilka zdań do nowego proboszcza skierowała ks. senior Alfred Jagucki, życząc ks. Wittenbergowi wielu łask Bożych w dalszej pracy duszpasterskiej³³.

Po niespełna rocznej pracy ks. Wittenberg został mianowany także duszpasterzem w Bartoszycach – ze stacją kaznodziejską w Górowie Iławeckim. Z administrowania parafii bartoszycką został zwolniony

³¹ Cyt. za: tamże.

³² B. M. Janowski, *Księża Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1918–2001. Dodatek okolicznościowy*, Warszawa 2004, s. 64; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie...*, s. 11; E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, s. 78; tenże, *Ksiądz Otton Wittenberg – weteran pracy...*, dz. cyt., s. 47-48.

³³ „Zwiastun” 1961, nr 21, s. 327-328; „Kalendarz Ewangelicki” 1965, s. 82; K. Bielawny, *Kościół Ewangelicko-Augsburski...*, dz. cyt., s. 73.

Ks. Otton Wittenberg

Źródło: E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, „Rocznik Mazurski” 2007, t. XI, s. 79.

z dniem 15 maja 1962 r.³⁴ W kronice parafii olsztyńskiej odnajdujemy refleksję ks. Wittenberga o powojennych początkach parafii, poczynione z czasowym dystansem:

Nietatwo było skupić parafian wokół kościoła – napisać – Początkowo dał się bowiem odczuwać brak zaufania do naszych księży, gdyż zaczęliśmy urzędowanie w języku polskim, a parafianie nasi byli przyzwyczajeni do słuchania nabożeństw w języku niemieckim (ewangelicka łacina). Jak się jednak okazało, parafianie władali, z małymi wyjątkami, językiem polskim, mówili tym piękną gwarą mazurską, tak zbliżoną do języka staropolskiego³⁵.

Pozostał aż do przejścia na emeryturę w 1965 r. Przez jakiś czas mieszkał w plebanii na Starym Mieście w Olsztynie. Potem, gdy wzmogły się choroby, pojechał na Wybrzeże do syna – lekarza. Umarł w Gdańsku 4 maja 1967 roku³⁶.

Uroczystości pogrzebowe prowadził ks. senior Ryszard Trenkler. Z grona księży z diecezji mazurskiej pożegnał go, jako przyjaciela i wieloletniego

³⁴ K. Bielawny, *Kościół Ewangelicko-Augsburski...*, s. 73.

³⁵ E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg – weteran pracy...*, s. 61; K. Bielawny, dz. cyt., s. 73.

³⁶ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 75-76; „Zwiastun” 1967, nr 13, s. 202-207; E. Kneifel, dz. cyt., s. 183; E. Szulc, *Materiały do słownika biograficznego duchownych protestanckich działających w Polsce*, „Rocznik Teologiczny” 1979, t. 31, z. 2, s. 250; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie*, s.11; D. Olejnik, dz. cyt., s. 28-29. E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg – weteran pracy...*, dz. cyt., s. 64.

współpracownika, b. seniora, b. senior ks. dr Alfred Jagucki. W imieniu Kościoła przemówił w serdecznych słowach ks. bp. dr. Andrzej Wantuła. Kolejne życie i pracy zmarłego nakreślił nad grobem ks. sen. Ryszard Trenkler. Ks. Henryk Zalewski, który objął po nim parafię pasymską, przemówił w imieniu kolegów. Ks. sen. Edward Dietz były jego wikariusz pożegnał go modlitwą, a pozostali księża cytatami Pisma Św. Żona księdza Ottona Wittenberga, zmarła 15 listopada 1978 r. i została pochowana obok małżonka na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie przy ulicy Młynarskiej 54/58³⁷. Z tego związku urodziła się trójka dzieci: Leopold, który po wojnie został lekarzem w szpitalu Marynarki Wojennej na Wybrzeżu, Bogusław, który poszedł w ślady ojca, oraz Hanna (zamężna – Martin), która po ukończeniu studiów stomatologicznych od 1954 r. podjęła pracę w Pasymiu i dotychczas tam mieszka³⁸.

Ks. Otton Wittenberg został uhonorowany przez swoich olsztyńskich parafian tablicą pamiątkową w ewangelickim kościele Chrystusa Zbawiciela w Olsztynie, gdzie przez sześć lat był proboszczem³⁹.

Tablica nagrobna rodzinny Wittenbergów znajdującego się na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie przy ulicy Młynarskiej 54/58

Źródło: <http://www.polskie-cmentarze.com/wawamlynarska/grobonet/start.php> [dostęp 10.05.2019 r.]

³⁷ „Zwiastun” 1967, nr 13, s. 207. Grób ten znajduje się w alei 37, nr 12.

³⁸ E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, s. 84.

³⁹ *Kartki Mazurskie*. Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967, http://www.olsztyn.luteranie.pl/pl/biuletyn/MTE_2004_03.html [dostęp 10.05.2019 r.]

2. Praca duszpasterska księdza Bogusława Wittenberga na Mazowszu i Kujawach

Syn Ottona Wittenberga, Bogusław urodził się 19 listopada 1928 r. w Żyrardowie. Ukończył gimnazjum w Pasymiu. Studiował następnie teologię ewangelicką na Wydziale Teologii Ewangelickiej Uniwersytetu Warszawskiego i wkrótce po ukończeniu studiów został ordynowany. Uroczystość ta miała miejsce w Mikołajkach 16 listopada 1952 r.⁴⁰ W tym czasie, jako młody duchowny zaangażowany był w pracę z młodzieżą. W okresie studiów był członkiem Warszawskiego Stowarzyszenia Polskiej Młodzieży Ewangelickiej. W latach 1953–1957 pełnił funkcje administratora parafii w Rypinie⁴¹, Lipnie, Grudziądzu⁴² i w Płocku⁴³. W maju 1957 r. mianowano go administratorem parafii ewangelickich w Radomiu, Lublinie i Kielcach. Odtąd połączono funkcję duszpasterzy z funkcją administratorów parafii w Lublinie i Radomiu (z siedzibą w Radomiu)⁴⁴. Jako pierwszy po wojnie rozpoczął pracę duszpasterską w najdalej wysuniętej na wschód parafii diecezji warszawskiej w Kuzawce nad Bugiem. We wrześniu 1967 r. mianowany został wikariuszem II Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Warszawie u boku ks. Karola Messerschmidta oraz administratorem parafii w Żyrardowie. Jednocześnie pełnił funkcję administratora parafii w Płocku oraz obsługiwał stację kaznodziejską w Gostyninie⁴⁵.

⁴⁰ „Strażnica Ewangeliczna” 1952, nr 24, s. 336; D. Olejnik, dz. cyt., s. 23, 30-31; P. Niemczyk, *20 rocznica śmierci ks. Bogusława Wittenberga*, „Nasza Parafia. Informator Ewangelicko-Augsburskiej Parafii Wniebowstąpienia Pańskiego”, listopad 2014, s. 1.

⁴¹ M. Krajewski, *Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, t. 2, Rypin 2014, s. 491; J. Anuszewski, P. Gałkowski, *Parafia Ewangelicko-Augsburska w Rypinie*, Rypin 2018, s. 471-481, 612.

⁴² J. Domastowski, *Parafia ewangelicko-augsburska św. Jana w Grudziądzu*, Poznań 2003, s. 26; tenże, *Parafia ewangelicko-augsburska w Grudziądzu w latach 1945–2017*, [w:] *W 500-lecie Reformacji (1517–2017). Z dziejów kościołów ewangelickich w dawnych Prusach Królewskich i Książęcych*, t. 1, *Tereny dawnych Prus Królewskich*, pod red. nauk. J. Kłaczkowa, G. Jasińskiego, P. Bireckiego, Toruń 2017, s. 322-323.

⁴³ T. Cybulski, *Parafia ewangelicko-augsburska w Płocku od 1804 do 1956 roku*, Toruń 2011, s. 186, 193.

⁴⁴ J. Utnik, *Parafia Ewangelicko-Augsburska w Lublinie*, Lublin 1992; J. Kłaczkow, *Historia parafii ewangelicko-augsburskiej w Radomiu*, Toruń 2005, s. 73-75, 77, 79, 103; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie*, s. 11; J. Czerepińska, G. Michalska, A. Uljasz, *Ewangelicy lubelscy* [w:] *Parafia Ewangelicko-Augsburska w Lublinie historia – tradycja – współczesność*, pod red. ks. dr. D. Chwastka, Lublin 2007, s. 37, 87.

⁴⁵ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 315; „Kalendarz Ewangelicki” 1970, s. 329; „Kalendarz Ewangelicki” 1971 s. 316; „Kalendarz Ewangelicki” 1972, s. 295; „Kalendarz Ewangelic-

Po przejściu ks. Messerschmidta na emeryturę, został wybrany proboszczem w II parafii ewangelicko-augsburskiej w Warszawie. Jego kontrkandydatem był ks. Edward Busse. Uroczystość instalacji ks. Bogusława Wittenberga, która miała miejsce 16 maja 1976 r. Przemówienie instalacyjne wygłosił i wprowadził nowego proboszcza w urząd senior Diecezji Warszawskiej ks. Ryszard Trenkler. Asystentami byli ustępujący ks. Karol Messerschmidt i ks. senior Jerzy Sachs. W uroczystości brał udział również chór parafii Św. Trójcy, nie licząc licznie zgromadzonego zboru. Za jego kadencji parafia obrała nazwę „Parafii Wniebowstąpienia Pańskiego”. Ksiądz Bogusław Wittenberg wraz z Radą Parafialną dokonał modernizacji świątyni i funkcjonalnego domu parafialnego. Zastąpił on wykorzystywany od 1945 r. barak, będący po wojnie ostoją dawnego Gimnazjum Zborowego im. Mikołaja Reja. Nowy dom parafialny oddano do użytku w 1990 r.⁴⁶

Ksiądz Bogusław stykał z wieloma problemami organizacyjnymi i finansowymi w parafiach ewangelicko-augsburskich w środkowej Polsce. Parafie te, liczące w okresie II RP po kilka tysięcy wiernych, na skutek II wojny światowej zmalały do kilkuset lub kilkudziesięciu osób. Ewangelicy narodowości niemieckiej opuścili swe rodzinne miasta i wsie pod koniec wojny lub w pierwszych latach po jej zakończeniu. Ciągłe utożsamianie ewangelików z „Niemcami” skłaniało ich do wyjazdu do innych regionów Polski, gdzie mieli większe szanse zdobycia lub uzupełnienia wykształcenia, perspektywy zyskania lepszej pracy i poprawy warunków życia. Ponadto wiele rodzin zrywało z Kościołem Ewangelicko-Augsburskim, przechodząc na katolicyzm z powodu małżeństw mieszanych, presji otaczającej ich większości katolickiej lub pozostawało formalnie ateistami.

Według spisu z 1952 r. Diecezja Warszawska Kościoła Ewangelicko-Augsburska liczyła około 27.000 osób⁴⁷. I tak na przykład w latach 1945–1958 w Płockiej Diecezji Rzymsko-Katolickiej odnotowano konwersję 332 osób z wyznania ewangelicko-augsburskiego

ki” 1973, s. 284; „Kalendarz Ewangelicki” 1974, s. 306; „Kalendarz Ewangelicki” 1975, s. 324; „Kalendarz Ewangelicki” 1976, s. 267; „Kalendarz Ewangelicki” 1977, s. 324.

⁴⁶ „Kalendarz Ewangelicki” 1969, s. 314; „Strażnica Ewangeliczna” 1976, nr 15, s. 239; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie*, s. 11; P. Niemczyk, *20 rocznica śmierci ks. Bogusława Wittenberga*, „Nasza Parafia. Informator Ewangelicko-Augsburskiej Parafii Wniebowstąpienia Pańskiego”, listopad 2014, s. 2; T. W. Świątek, *Parafia Ewangelicko-augsburska Wniebowstąpienia Pańskiego w Warszawie*, „Informator Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Świętej Trójcy w Warszawie” 2017, nr 4, s. 21.

⁴⁷ K. Urban, *Mniejszość religijne w Polsce 1945–1991 (zarys statystyczny)*, Kraków 1994, s. 42.

na wyznanie rzymsko-katolickie⁴⁸. Żadna z parafii ewangelickiej w środkowej Polsce nie była wówczas w stanie utrzymać własnego duchownego. Trzeba pamiętać, że ksiądz Bogusław Wittenberg dojeżdżał z samej Warszawy do wiernych parafii płockiej. Parafie – jeśli nawet nie utraciły swych kościołów (rozebranych z polecenia władz tuż po 1945 r. jak np. w Iłowie, Gąbinie i Wiskitkach) – to zostały przejęte przez Kościół Rzymskokatolicki, jak np. w Gostyninie, Płocku⁴⁹ i Wyszogrodzie, co spowodowało trudności w funkcjonowaniu parafii ewangelickich⁵⁰.

Na skutek wszystkich tych procesów w 1973 r. w całym województwie warszawskim mieszkało już tylko 2 379 ewangelików, czyli mniej niż w przedwojennych latach. W 1976 r. w województwie płockim mieszkało – 112 ewangelików, w województwie toruńskim – 340, w województwie wrocławskim – 373. Według spisu z 31 grudnia 1989 r. w województwie warszawskim mieszkało 3 191 ewangelików, w województwie płockim – 84, w województwie toruńskim – 254, a w województwie wrocławskim – 271 ewangelików⁵¹.

15 listopada 1992 r. ks. Bogusław Wittenberg obchodził 40. rocznicę ordynacji w swojej parafii ewangelicko-augsburskiej Wniebowstąpienia Pańskiego w Warszawie. W uroczystości tej wzięli udział: zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego bp Jan Szarek, zwierzchnik Kościoła Ewangelicko-Reformowanego i prezes Polskiej Rady Ekumenicznej bp Zdzisław Tranda, zwierzchnik Diecezji Warszawskiej ks. senior Jan Walter oraz księża pracujący w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej – Waldemar Preiss i Jan Hause. Uroczystość wzbogaciły występy miejscowego chóru pod dyrekcją Katarzyny Folgart oraz śpiew solowy Eugeniusza Szulca i Franciszka Urbańczyka. W swymi okolicznościowym wystąpieniu bp Jan Szarek przypomniał zgromadzonym drogę życia jubilata. Życząc jubilatowi zdrowia i sił do dalszej służby ks. bp. Jan Szarek udzielił mu błogosławieństwa.

⁴⁸ D. Majewski, *Konwersje na katolicyzm w diecezji płockiej w latach 1945–1958*, „Studia Płockie” 2011, t. 39, s. 272. D. Majewski, *Konwersje na katolicyzm w diecezji płockiej w latach 1945–1958*, „Studia Płockie” 2011, t. 39, s. 272.

⁴⁹ M.M. Grzybowski, *Czterdzieści lat duszpasterstwa w kościele św. Dominika w Płocku (1945–1985)*, „Studia Płockie” 1986, t. 14, s. 234-236; T. Cybulski, dz. cyt., s. 177-185.

⁵⁰ P. Fijałkowski, *Ewangelicy na ziemi sochaczewskiej*, „Słowo i Myśl” 1992, nr 3, s. 9; tenże, *Historia niechciana*, „Res Publica” 1993, nr 3, s.128-130; K.Urban, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce 1945–1950 (z zagadnień kształtowania się struktury diecezjalno-parafialnej)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1994, nr 437, s. 75; P. Fijałkowski, *Między Warszawą a Łodzią*, „Sycyna” 1996, nr 51, s. 14; tenże, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie*, s. 12.

⁵¹ K. Urban, dz. cyt., s. 82, 142-143, 253-254; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie*, s. 12.

Po nabożeństwie, które zgromadziło liczne rzesze parafian, ks. Bogusławowi Wittenbergowi życzenia w imieniu Rady Parafialnej złożył jej prezes Jan Patzer. Następnie zebrani udali się do sali parafialnej, gdzie odbyło się spotkanie, w którym wzięła udział (podobnie jak i w nabożeństwie) delegacja z zaprzyjaźnionej parafii ewangelickiej Marienfelde w Berlinie z ks. Krammerem. Ponadto obecni byli przedstawiciele bratniego Kościoła Ewangelicko-Reformowanego z bp Zdzisławem Trandą, który również obchodził jubileusz 40-lecia ordynacji (wyświęcony na księdza w Żelowie 16 listopada 1952 r.). Wspominając wspólnie przeżyte lata studiów uniwersyteckich ks. biskup przypomniał osobę niezjącego już ks. Tadeusza Adamika ordynowanego wraz z ks. Bogusławem Wittenbergiem. W czasie spotkania składano jubilatowi życzenia i gratulacje, a wśród wypowiadających je byli: bp Jan Szarek, bp Zdzisław Tranda, bp Janusz Narzyński, ks. senior Jan Walter i prof. Loth, jak również poszczególni parafianie⁵².

Funkcję tę pełnił do chwili przejścia na emeryturę w 1993 r. W 1970 r. podjął również obowiązki w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, najpierw jako kierownik sekretariatu, później na stanowisku specjalisty do spraw naukowo-dydaktycznych. Od 1990 r. organizował odbywające się w jego parafii comiesięczne nabożeństwa ekumeniczne, w których aż do chwili przejścia na emeryturę brał czynny udział. 28 listopada 1993 r. obchodził podwójną uroczystość 65-lecia urodzin i przejścia w stan spoczynku⁵³. Nadal brał czynny udział w życiu parafii. Ksiądz Bogusław Wittenberg zmarł w Warszawie 6 października 1994 r. przeżywszy 65 lat i pochowany został 10 października 1994 r.⁵⁴ W pierwszą rocznicę śmierci została w kościele Wniebowstąpienia Pańskiego w Warszawie odsłonięta tablica poświęcona jego pamięci⁵⁵.

Podsumowując można napisać, że obaj pastory dobrze przysłużyli się wspólnocie ewangelickiej w Polsce, w tym również na terenie Mazowsza Płockiego i ziemi dobrzyńskiej. Ks. Otto Wittenberg w czasie okupacji hitlerowskiej pozostał lojalny wobec Polski, za co był szykanowany. Po wojnie troszczył się o swoich wiernych w trudnych latach stalinowskich. Dotyczy to także jego syna, który musiał również borykać się z trudnościami pracy w czasach komunistycznych. Swoją postawą obaj pastory udowodnili oddanie wierze i parafianom, czym zasłużyli na ich wdzięczną pamięć.

⁵² „Zwiastun Ewangelicki” 1992, nr 23/24, s. 409-410.

⁵³ „Zwiastun Ewangelicki” 1994, nr 2, s.19 i nr 21, s. 23.

⁵⁴ „Kalendarz Ewangelicki” 2000, s. 93-94; B. M. Janowski, dz. cyt., s. 101; P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie*, s. 31; T. W. Świątek, dz. cyt., s. 21.

⁵⁵ P. Niemczyk, dz. cyt., s. 2.

Bibliografia

Czasopisma

- „Kalendarz Ewangelicki” 1965 - 2000
„Strażnica Ewangeliczna” 1946, 1948, 1952, 1976.
„Zwiastun” 1961, 1967.
„Zwiastun Ewangelicki” 1992, 1994, 2000

Wspomnienia

- Ewangelicy warszawscy w walce o niepodległość Polski w latach drugiej wojny światowej. Wspomnienia i relacje*, pod red. Aliny Janowskiej, Warszawa 1997.
K. Małek, *Polskie są Mazury. Wspomnienia 1945–1966*, Warszawa 1972.
J. Otello, *To dobrzy ludzie... Fragmenty wspomnień mazurskiego duchownego (część czwarta)*, „Kalendarz Ewangelicki” 1978.

Opracowania

- J. Anuszewski, P. Gałkowski, *Parafia Ewangelicko-Augsburska w Rypinie*, Rypin 2018.
K. Bielawny, *Kościół Ewangelicko-Augsburski na Warmii i Mazurach po II wojnie światowej w spojrzeniu historyczno-ekumenicznym*, Olsztyn 2008.
A. Breyer, *Deutsche Gauen in Mittelpolen, Plauen* 1935.
T. Cybulski, *Parafia ewangelicko-augsburska w Płocku od 1804 do 1956 roku*, Toruń 2011.
J. Czerepińska, G. Michalska, A. Uljasz, *Ewangelicy lubelscy*, [w:] *Parafia Ewangelicko-Augsburska w Lublinie historia – tradycja – współczesność*, pod red. ks. dr. Dariusza Chwastka, Lublin 2007.
J. Domasłowski, *Parafia ewangelicko-augsburska św. Jana w Grudziądzu*, Poznań 2003.
J. Domasłowski, *Parafia ewangelicko-augsburska w Grudziądzu w latach 1945-2017* [w:] *W 500-lecie Reformacji (1517-2017). Z dziejów kościołów ewangelickich w dawnych Prusach Królewskich i Księżęcych*, t. 1, *Tereny dawnych Prus Królewskich*, pod red. nauk. Jarosława Kłaczkowa, Grzegorza Jasińskiego, Piotra Bireckiego. Toruń 2017.
W. Gastpary, *Protestantyzm w Polsce w dobie dwóch wojen światowych*, cz. II, 1939–1945, Warszawa 1981.
W. Gastpary, *Straty kościoła ewangelickiego w czasie okupacji* [w:] *W cieniu śmierci. Ewangelicy – ofiary prześladowań w czasie II wojny światowej*, praca zbiorowa pod red. Tadeusza Wojaka, Warszawa 1970.
M.B. Janowski, *Księża Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1918–2001. Dodatek okolicznościowy*, Warszawa 2004.
J. Józefcki, *Dzieje Skierniewic 1359–1975*, Warszawa 1975.
J. Kłaczkow, *Historia parafii ewangelicko-augsburskiej w Radomiu*, Toruń 2005.
J. Kłaczkow, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945–1975*, Toruń 2010.
E. Kneifel, *Die evangelisch-augsburgischen Gemeinden in Polen 1555–1939*, München 1971.
E. Kneifel, *Die Pastoren der Evangelisch-Augsburgischen Kirche in Polen*, Eging 1969.
M. Krajewski, *Nowy słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, t. 2, Rypin 2014.
E. Kruk, *Ksiądz Otton Wittenberg weteran pracy na niwie Pańskiej* [w:] *Ewangelicy duchowni i parafianie. Powojenne lata w Olsztynie i na Mazurach*, Olsztyn 2007.
E. Kruk, *Księża Diecezji Mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Polsce w latach 1945–2000*, Olsztyn 2018.
A. Sakson, *Mazurzy – społeczność pogranicza*, Poznań 1990.
M. Stankiewicz-Rusiecka, *Życie społeczne – oświata – kultura* [w:] *Żyrardów 1829–1945*, pod red. nauk. Ireny Pietrzak-Pawłowskiej, Warszawa 1980.
J. Szczepański, *Dzieje Gąbina do 1945 r.*, Warszawa 1984.
J. Szczepański, *Dzieje Gąbina i okolic*, Gąbin–Pułtusk 2013.
K. Urban, *Luteranie i metodyści na Mazurach 1945–1957. Wybór materiałów*, Kraków 2000.
K. Urban, *Mniejszość religijna w Polsce 1945–1991 (zarys statystyczny)*, Kraków 1994.
J. Utnik, *Parafia Ewangelicko-Augsburska w Lublinie*, Lublin 1992.
E.J. Wilczur, *Kapitulacji nie było. Historia dotąd przemilczana z dziejów mniejszościowych kościołów chrześcijańskich pod okupacją niemiecką*, Warszawa 2000.
- ### Artykuły
- P. Fijałkowski, *Księża Otton i Bogusław Wittenbergowie – duszpasterze żyrdowskich luteranów*, „Żyrardowski Rocznik Muzealny” 2006, nr 7.
P. Fijałkowski, *Ewangelicy na ziemi sochaczewskiej*, „Słowo i Myśl” 1992, nr 3.
P. Fijałkowski, *Między Warszawą a Łodzią*, „Sycyna” 1996, nr 51.
P. Fijałkowski, *Historia niechciana*, „Res Publica” 1993, nr 3.

- P. Fijałkowski, *Z dziejów ludności ewangelickiej na południowo-zachodnim Mazowszu w latach 1865–1945*, „Żyrardowski Rocznik Muzealny” 1995, nr 3-4.
- F. Gloeh, *Wykaz parafii i proboszczów Konsystorza Ewangelicko-Augsburskiego Okręgu Warszawskiego*, „Rocznik Ewangelicki” 1925.
- M.M. Grzybowski, *Czterdzieści lat duszpasterstwa w kościele św. Dominika w Płocku (1945–1985)*, „Studia Płockie” 1986, t. XIV.
- E. Kruk, *Ks. Otton Wittenberg 6 stycznia 1894 – 4 maja 1967*, „Rocznik Mazurski” 2007, t. XI.
- D. Majewski, *Konwersje na katolicyzm w diecezji płockiej w latach 1945–1958*, „Studia Płockie” 2011, t. XXXIX.
- J. Małtek, *Kościół Ewangelicko-Augsburski na Mazurach w roku 1945*, „Masovia” 1999, t.2.
- P. Niemczyk, *20 rocznica śmierci ks. Bogusława Wittenberga*, „Nasza Parafia. Informator Ewangelicko-Augsburskiej Parafii Wniebowstąpienia Pańskiego”, listopad 2014.
- D. Olejnik, *Parafia ewangelicko-augsburska w Żyrardowie dawniej i dziś*, „Żyrardowski Rocznik Muzealny” 2006, nr 7.
- B. Konarska-Pabiniak, *Ksiądz Filip Schmidt (1868–1932) zastużony dla parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie*, „Notatki Płockie” 2013, nr 2.
- B. Konarska-Pabiniak, *Ksiądz Filip Schmidt (1868–1932) zastużony dla parafii ewangelicko-augsburskiej w Gostyninie*, „Rocznik Gostyniński” 2016, t. IV.
- E. Romański, *Parafia ewangelicka w Żyrardowie*, „Strażnica Ewangeliczna” 1948, nr 17.
- F. S. [Filip Schmidt], *75-cioletni jubileusz zboru Gostyńskiego*, „Zwiastun Ewangeliczny” 1900, nr 9.
- E. Szulc, *Materiały do słownika biograficznego duchownych protestanckich działających w Polsce*, „Rocznik Teologiczny” 1979, t. XXI, z. 2.
- W.T. Świątek, *Parafia Ewangelicko-augsburska Wniebowstąpienia Pańskiego w Warszawie*, „Informator Parafii Ewangelicko-Augsburskiej Świętej Trójcy w Warszawie” 2017, nr 4.
- K. Urban, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce 1945–1950 (z zagadnień kształtowania się struktury diecezjalno-parafialnej)*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 1994, nr 437.
- K. Urban, *Mniejszości wyznaniowe a procesy repolonizacyjno-integracyjne ludności mazurskiej po II wojnie światowej*, „Zapiski Historyczne” 1983, t. XLVIII, z.4.
- K. Urban, *Z zagadnień polityki wyznaniowej władz PRL wobec „kwestii mazurskiej” w początkach lat pięćdziesiątych*, „Zapiski Historyczne” 1995, t. LX, z. 1.

Strony internetowe

https://pl.wikipedia.org/wiki/Parafia_Ewangelicko-Augsburska_w_%C5%BByrardowie

http://www.olsztyn.luteranie.pl/pl/biuletyn/MTE_2004_03.html

<http://www.polskie-cmentarze.com/wawamlynarska/grobonet/start.php>

THE OTTON AND BOGUSŁAW WITTENBERGS – EVANGELICAL PASTORS FROM MAZOVIA

Summary

The priests Otton and Bogusław Wittenberg were born in the family settled in the region of Western Mazovia. These both men had also many contacts and bonds with the city of Gostynin. One of them was born at Gostynin while the second one worked as the priest and preacher at the mission founded in this town. In the time of their pastoral activity our part of Europe was dominated by the both totalitarian regimes: the nazi (brown) and the communist (red) which influenced so terribly and fatally the human fates.

Keywords: Augsburg-Protestant Church, Otton Wittenberg, Bogusław Wittenberg

JAK TO BYŁO NA PROWINCJI. PŁOCCZANIE WOBEC REFORMY WALUTOWEJ WŁADYSŁAWA GRABSKIEGO W 1924 ROKU

Abstrakt

Artykuł analizuje stosunek płocczan do wydarzeń 1923 r. oraz do projektów rządowych składających się na reformę walutową przeprowadzoną przez rząd Władysława Grabskiego. Mieszkańcy Płocka na równi z całym krajem zmagali się z ciężką sytuacją gospodarczą, wzrostem cen i hiperinflacją w 1923 r. W marcu – kwietniu 1924 r. liczne rzesze ziemian, przedstawiciele miejscowego handlu i przemysłu, urzędników, nauczycieli wzięły udział w wykupie akcji Banku Polskiego. Aktywność ta była wyrazem ich patriotycznej i obywatelskiej postawy.

Słowa kluczowe: Płock, 1923 r., 1924 r., gospodarka, hiperinflacja, reforma walutowa Władysława Grabskiego

Reforma walutowa dokonana w 1924 roku przez rząd Władysława Grabskiego należy do największych osiągnięć gospodarczych Polski międzywojennej. Do chwili obecnej wydarzenie to ma już bogatą literaturę, zarówno z okresu bliskiego opisywanym wydarzeniom, tj. do 1939 r., jak i z lat 1945–2018¹. Zainteresowanych odesłać należy do wskazanych pozycji, natomiast dla potrzeb niniejszego artykułu przedstawimy krótko sytuację gospodarczą kraju w okresie poprzedzającym wprowadzenie reformy oraz w trakcie jej dokonania tj. w latach 1923–1924².

¹ Wymieńmy część z nich: W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej 1924–1925*, Warszawa – Rzeszów 2003; tenże, *Myśli o Rzeczypospolitej. Wybór myśli politycznych i społecznych*, Kraków 1988; J. Zdziechowski, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, Warszawa 1925; tenże, *Skarb i pieniądz 1919–1939*, Londyn 1955; E. Taylor, *Inflacja polska*, Poznań 1926; J. Tomaszewski, *Stabilizacja waluty w Polsce 1924–1925. Z badań nad polityką gospodarczą rządu polskiego przed przewrotem majowym*, Warszawa 1961; A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Bank Polski SA 1924–1951*, Warszawa 1994; *Władysław Grabski – człowiek i dzieło*, red. G. Grabski, Łowicz 1994; M.M. Drozdowski, *Sukces czy porażka. Reformy Władysława Grabskiego 1924–1925 i reformy Leszka Balcerowicza 1989–1991*, Warszawa 1994; tenże, *Władysław Grabski*, Rzeszów – Warszawa 2004; W. Sułkowska, *Źródła sukcesów i przyczyny niepowodzeń reform Władysława Grabskiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1996; *Wspomnienia i relacje o reformach Władysława Grabskiego*, red. M. M. Drozdowski, Warszawa 2004; W. Morawski, *Władysław Grabski. Polityk, mąż stanu, reformator*, Warszawa 2004; tenże, *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008; C. Leszczyńska, *Polska polityka pieniężna i walutowa w latach 1924–1936*, Warszawa 2013; A. Fronczek-Kwarta, *Polityka finansowa i gospodarcza rządu Władysława Grabskiego w okresie reformy walutowo-skarbowej (1923–1925)*, Poznań 2014.

² Ta część artykułu na podstawie literatury wymienionej w przypisie 1 oraz: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. I, *W dobie inflacji (1918–1923)*,

1. Sytuacja gospodarcza państwa do 1924 r.

Reformy podjęte przez Władysława Grabskiego były skutkiem sytuacji panującej w polskiej gospodarce od odzyskania niepodległości. Okres ten charakteryzowała ciągła inflacja. Tzw. podatek inflacyjny umożliwił wzrost zamożności wsi, spadek wartości podatków, odbudowę przemysłu, miejsca pracy dla setek tysięcy robotników. Towary polskie korzystając z tzw. inflacyjnej premii eksportowej, znajdowały nabywców za granicą. Równocześnie następował wzrost płac nominalnych i realnych, przy czym rok 1923 przyniósł spadek wartości tych ostatnich.

Jednak inflacja miała również swoje złe strony. Zanikał kredyt, kapitały banków uległy unieruchomieniu. Banki zajmowały się głównie operacjami dewizowymi, przy czym część z nowopowstałych twórców bankowych zarabiała na operacjach spekulacyjnych. Wprowadzenie ruchomej skali płac dla pracowników najemnych, nie zapobiegło wspomnianemu spadkowi płac realnych w 1923 r. Inflacja (a potem hiperinflacja) była czynnikiem zastaniającym prawdę o wysokich kosztach produktów polskiego przemysłu. Zmniejszenie i zanik premii inflacyjnej w ciągu 1923 r. spowodowało zanik konkurencyjności polskich towarów w handlu zagranicznym i powiększający się ujemny bilans handlowy. W handlu wewnętrznym okres inflacji (następnie hiperinflacji) przyniósł nieustanną drożyznę, z którą usiłowano walczyć metodami administracyjnymi, doszukując się złowrogiej roli spekulantów, podczas gdy wynikała ona z samej istoty polityki

Warszawa 1967; t. II, *Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury (1924–1929)*, Warszawa 1971.

inflacyjnej tj. wzrastania emisji pieniądza, podnoszenia podatków.

Jesień 1923 r. przyniosła wzrost cen, którego tempo stało się tak szybkie, że wyprzedziło tempo wzrostu kursu dolara³. Marka w błyskawicznym tempie traciła na wartości mimo intensywnej pracy maszyn drukarskich. Żadne rekompensaty nie mogły wyrównać spadku zarobków pracowników najemnych. W październiku rozpoczęły się strajki pracowników państwowych, poparte przez robotników przedsiębiorstw prywatnych. Próba zduszenia ich siłą zakończyła się zbrojnymi walkami robotników z wojskiem w Krakowie, Borystawiu i Tarnowie na początku listopada 1923 r. Wkrótce rząd podał się do dymisji.

Na czele nowego rządu, powołanego 18 grudnia 1923 r., stanął Władysław Grabski. Celem rządu stało się ustabilizowanie gospodarki i dokonanie reformy waluty. Pewne posunięcia w tym kierunku zostały zaprojektowane przez nowego premiera już wcześniej, gdy pełnił on funkcje ministra skarbu w gabinetach Władysława Sikorskiego i Wincentego Witosa. Pewne działania podjęli też inni ministrowie skarbu: Hubert Linde i Władysław Kucharski. W celu osiągnięcia dogodnego momentu do reformy waluty należało zrównoważyć budżet. Grabski oparł zrównoważenie skarbu na podatku majątkowym mającym obciążyć najbogatszych, uszczelnieniu systemu podatkowego i egzekucji należności oraz dokonaniu oszczędności w wydatkach budżetowych. Jak pisał Jerzy Tomaszewski:

Środki pieniężne na przeprowadzenie zamierzonych reform musiały więc dać klasy posiadające. W porównaniu z polityką lat inflacji – finansowania prywatnej gospodarki ze środków państwowych – zwrot był zasadniczy⁴.

W styczniu 1924 r. rząd przyspieszył termin wpłaty pierwszej raty podatku majątkowego oraz podniósł stawki innych podatków. Polska Krajowa Kasa Pożyczkowa zaczęła sprzedawać na giełdzie waluty obce w celu zapobieżenia dalszemu spadkowi kursu marki polskiej. Działania te przyniosły efekty. W końcu stycznia kurs dolara ustabilizował się, a nawet nieco spadł. Rozpoczęte zostały przygotowania do następnego etapu reformy tj. zastąpienia PKKP nową instytucją emisyjną – Bankiem Polskim oraz zastąpienia marki polskiej – złotym. Bank Polski powstał jako spółka akcyjna, a nie instytucja państwowa zależna od aktualnych rządów. Do wykupienia przewidziano 1 000 000 akcji, przy czym ich

sprzedaż odbywać się miała tylko za złoto i dewizy. Ograniczało to radykalnie krąg ewentualnych nabywców do przedstawicieli warstw najbogatszych, które jednak nie wykazały specjalnego zainteresowania nabywaniem akcji⁵.

Spowodowało to, iż 3 marca rząd zezwolił na kupowanie akcji za marki polskie. *Subskrypcja nabrała wówczas charakter akcji patriotycznej⁶*, w której wzięła udział przede wszystkim inteligencja⁷. Dopiero naciski i groźby przedstawicieli rządu i Banku Polskiego wobec przemysłowców, doprowadziły do wykupienia wszystkich akcji. Okazało się, że akcje wykupiło 176 000 akcjonariuszy, z których 150 000 nabyło jedną lub dwie akcje. 75% kapitału banku należało do nieco ponad 6200 akcjonariuszy. Już wkrótce drobni posiadacze starali się spieniężyć akcje, przez co ich wartość spadła⁸. Pierwotny podział składu akcjonariuszy wg zawodów przedstawia tabela nr 1⁹.

Tabela 1. Podział akcjonariuszy Banku Polskiego po wykupieniu wszystkich akcji

Przynależność zawodowa	Odsetek nabytych akcji
Przedsiębiorstwa przemysłowe	36,0
Urzędnicy, wojskowi i wolne zawody	25,1
Banki i domy bankowe	13,8
Przedsiębiorstwa handlowe	10,2
Rolnicy i ich organizacje	7,5
Skarb Państwa	1,1
Różni	7,4

Źródło: Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Warszawa 1958, s. 18

Efektem powstrzymania spadku wartości marki było zatrzymanie się cen, a nawet ich czasowy spadek wiosną 1924 r., co jednocześnie oznaczało wzrost wartości realnej płac. Było to symbolem udanego zakończenia zasadniczego etapu reformy

⁵ Do 25 lutego zapisy objęły jedynie 43 337 akcji, tamże, s. 79; S. Karpiński, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924*, Warszawa 1931, s. 327.

⁶ J. Tomaszewski, *Stabilizacja waluty...*, s. 79.

⁷ Do 8 marca zanotowano 87 405 zapisów – tamże; S. Karpiński, dz. cyt., s. 329.

⁸ Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Warszawa 1958, s. 18.

⁹ Tamże; nieco inne dane podawał „Robotnik” bezpośrednio po zakończeniu subskrypcji, „Robotnik” 1924, nr 105, s. 2: przemysł – 32%; banki – 17%; urzędnicy i wojsko – 17%; inteligencja, związki zawodowe i kooperatywy – 11%; akcjonariusze drobni bez prawa głosu – 8%; rolnictwo – 8%; handel – 5%; różni – 3%; gminy i miasta – 1%.

³ Z. Landau, J. Tomaszewski, *Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939*, Warszawa 1999, s. 103.

⁴ J. Tomaszewski, *Stabilizacja waluty...*, s. 47.

tj. ustabilizowania zmiany waluty. Jednak latem ceny zaczęły powoli rosnać. Wpłaty z tytułu podatku majątkowego były coraz mniejsze, małe dochody budżetu. Okazało się, że pozytywne efekty miały charakter przejściowy. W drugiej połowie 1924 i przez cały 1925 rok gospodarka znalazła się w stadium kryzysu, co wykracza jednak poza przedmiot niniejszego artykułu.

2. Płock w okresie hiperinflacji 1923 roku

Okres po zakończeniu I wojny światowej, ożywienie gospodarcze będące efektem tolerowanej inflacji, ominęło Płock. Zamknięcie okresu gospodarki reglamentowanej nie spowodowało natychmiastowej radykalnej zmiany warunków życia ludności oraz rozwoju życia gospodarczego. Będąca wynikiem inflacji drożyzna wciąż dokuczala mieszkańcom miasta. Aktywność gospodarczą charakteryzował zastój. W mieście dochodziło do strajków, a nawet demonstracji i ekscesów głodowych¹⁰.

Rok 1923 rozpoczął się od strajku w jednej z fabryk maszyn rolniczych, w kolejnych miesiącach wybuchaty kolejne protesty. Strajkujący domagali się podwyżek płac, których poziom nie nadążał na rosnącą inflacją. Strajkowali robotnicy i urzędnicy miejscy¹¹.

W maju rada miejska, w celu urealnienia dochodów, aby *zabezpieczyć finanse miejskie od dezorganizacji, wywołanej spadkiem waluty*, uchwaliła wprowadzenie podnoszenia wysokości *podatków i opłat miejskich w stosunku do wysokości wzrostu drożyzny, wykazywanego przez Główny Urząd Statystyczny*¹².

Wzrost cen na rynku płockim w lecie 1923 r. przedstawia tabela nr 2¹³.

Jak widać, w ciągu nieco ponad 2 miesiące ceny wzrosły mniej więcej czterokrotnie. „Dziennik Płocki” komentował:

[...] niemożliwie podskoczyły ceny mięsa i słoniny, tak, że produkty powyższe stają się prawie niedostępnymi dla ludności uboższej. Orgia drożyzniana wzmaga się na rynku

¹⁰ O braku rozwoju gospodarczego w okresie inflacji w Płocku: M. Sokolnicki, *Gospodarka międzywojennego Płocka*, Płock 2014, s. 36-42; na temat okresu gospodarki reglamentowanej: M. Sokolnicki, *Głodno, chłodno, niebezpiecznie... Z problemów odradzającego się państwa – Płock w latach 1918–1921*, „Płocki Rocznik Historyczno – Archiwalny”, tom X, Płock 2018, s. 61-76.

¹¹ Tamże, s. 42-43.

¹² Archiwum Państwowe w Płocku (dalej: APP), Akta Miasta Płocka (dalej: AMP), t. 23603, k. 8-8v.

¹³ „Dziennik Płocki” [dalej: DP] nr 155, 11 VII 1923, s. 3, nr 179, 8 VIII 1923, s. 3, nr 215, 22 IX 1923, s. 3.

Tabela 2. Ceny wybranych artykułów żywnościowych na rynku płockim w okresie lipiec - wrzesień 1923 r.

Data	Słonina (1kg)	Jaja (mendel)	Masło (1 funt)
11 VII	20 tys.	10-12 tys.	12-13 tys.
8 VIII	45-50 tys.	24 tys.	24 tys.
22 IX	-	40-50 tys.	50-60 tys.

Źródło: dane na podstawie informacji w „Dzienniku Płockim”

*miejscowym głównie, jak zauważono, dzięki pośrednictwu [...]*¹⁴.

Drugie zdanie jest przykładem usiłowań poszukiwania winnych drożyzny. Gazeta wskazywała na pośredników. Długi łańcuch pośredników od producenta do ostatecznego nabywcy rzeczywiście rodził wyższe koszty, jednak jak już wspominaliśmy, przyczyną wysokich cen była inflacja, akceptowana przez wcześniejsze rządy jako swego rodzaju metoda prowadzenia polityki gospodarczej.

„Dziennik Płocki”, jako pismo narodowodemokratyczne, wskazywało jednak jako winnych Żydów (faktycznie większość pośredników była Żydami) i przytaczało przykłady z innych miast, gdzie odnajdywano u kupców żydowskich ukryte towary, aby – jak się wydaje – wyrzucić presję na władze, w celu spowodowania podjęcia podobnych działań. Brak informacji o jakichś spektakularnych wynikach szeregu przeszukań, do których doszło w Płocku świadczy o tym, iż akcja nie przyniosła zakładanych rezultatów¹⁵.

Równocześnie na łamach płockiego dziennika spotykamy się kilkakrotnie z próbami wyjaśnienia przyczyn sytuacji gospodarczej kraju, podejmowanymi przez mieszkańców Płocka i okolic. Tak np. piszący w sierpniu 1923 r. nauczyciel miejscowego gimnazjum Alojzy Stodółkiewicz widział przyczynę drożyzny w tym, iż *jednostką wymiany przestała być marka, a stał się nią dolar. Winni temu są w pierwszym rządzie spekulanci giełdowi, potem zaś wszyscy wytwórcy i w znacznej mierze przemysłowcy i robotnicy*¹⁶. Po czym rozwijał swą wypowiedź, w szczegółowy sposób wykazując bogacenie się producentów wiejskich. Już wkrótce polemizował z nim w kwestiach szczegółowych ziemianin z Sikorza – Stanisław Piwnicki, który ze swej strony postawił tezę, iż na „chwiejność” marki polskiej wpływają

¹⁴ Tamże, nr 215, 22 IX 1923, s. 3.

¹⁵ Tamże, nr 197, 31 VIII 1923, s. 3, nr 200, 4 IX 1923, s. 4.

¹⁶ Tamże, nr 189, 22 VIII 1923, s. 3.

w pierwszym rządzie giełdy zagraniczne¹⁷. Miejskowy notariusz Dominik Staszewski w ten sposób widział wzmocnienie pozycji marki polskiej:

Podnieść więc kurs marki polskiej może przede wszystkim sprzedawanie za polski pieniądź polskiej produkcji, w której przy szalonym jej wzroście, jaki się zapowiada, będzie miał zupełne pokrycie. Ze wzrostem stopniowym kursu marki na giełdach zagranicznych z większą łatwością będzie można wyrównać budżet państwowy i zasypać tę przepaść, jaką wrogowie nasi gwałtem kopią pod naszą Ojczyznę¹⁸.

Redakcja „Dziennika Płockiego” żywo reagowała na rządowe próby przystąpienia do ustabilizowania waluty. Tak np. po uchwaleniu przez Sejm ustawy o ściągnięciu podatku majątkowego, w artykule redakcyjnym zatytułowanym: „Wola społeczeństwa” czytamy:

Sejm uchwalił podatek majątkowy, który ma się stać podstawą naszych finansów. Stronnictwa, wchodzące w skład polskiej większości rządowej złożyły dowód, że chodzi im o rzeczywistą naprawę skarbu a nie efektowną zabawę, która zazwyczaj smutno się kończy. Sejm zrobił swoje, teraz kolej na społeczeństwo, które powinno czynami swemi dowieść, że zdaje [sobie] sprawę z powagi chwili i założyć mocne podstawy pod gmach Rzeczypospolitej. [...] Podatek majątkowy jest daniną, jaką w olbrzymiej sumie jednego miliarda franków złotych nałożył na siebie naród, pociągając do nadzwyczajnego świadczenia majątkowego na rzecz Państwa przede wszystkim tych, którzy siłę majątkową w społeczeństwie reprezentują [...]. Ale i szerokie warstwy społeczeństwa, żyjące wprawdzie dziś w warunkach niezmiernie ciężkich, mogą w znacznym stopniu przyczynić się do zbudowania tego fundamentu uzdrowienia skarbu, jakim stać się ma w założeniu swem podatek majątkowy. I one mogą dobrowolnie nałożyć na siebie choćby najskromniejszą daninę majątkową i złożyć ją na ołtarzu ofiarności publicznej. [...] Niech to uczynią w miarę sił i możliwości wszyscy, niech się obudzi powszechny duch ofiarności narodowej [...]¹⁹.

Wkrótce w niepodpisanym, a więc redakcyjnym artykule pt. „Z chwili” wciąż przyznawano, że drożyna pozostaje niezwalczonym problemem.

Pomimo względnej stabilizacji naszej waluty, o czym pisano w czasach ostatnich, drożyna na przedmioty pierwszej potrzeby, szczególnie spożywcze, rośnie z dniem każdym i nie widać kresu tej fali drożyznianej. Rząd wprawdzie wystąpił z inicjatywą odpowiednią w tej dziedzinie, zarządzenia jednak rządowe [...] polegać będą [...] na ograniczeniach [...] i zdwojonym dozorcze. Niewątpliwie w tej dziedzinie uda się przeprowadzić pożądaną sanację. Już obecnie słyszymy o sensacyjnych wykryciach tajnych składów mieszczących nieraz niezwykle ilości towarów, zgromadzonych w celu paskowania. Kontrola nad kalkulacją cen wykazała dużą niewspółmierność zysków w poszczególnych dziedzinach produkcji [...]. Powściągnięcie wszelkich anormalności w tych dziedzinach, przyczyni się niewątpliwie do powstrzymania żywiołowego parcia drożyny [...]²⁰.

Przyznawano jednak, że pociągnięcia te nie rozwiązują problemu i jako warunek wskazywano wzmocnienie aktywności społecznej, działalność komitetów, zrzeszeń, podkreślano wagę spółdzielczości.

Te wszystkie diagnozy sytuacji i usiłowania znalezienia dróg wyjścia miały uzasadnienie w ówczesnej rzeczywistości, jednak żadna z nich nie rozwiązywała całokształtu problemów gospodarczych i nie była kompletną receptą na uzdrowienie sytuacji gospodarczej. Jednak posiadały niezaprzeczalny walor. Stanowiły przykład zaangażowania obywatelskiego i dowód myślenia w ponadprovincialnych kategoriach przez przedstawicieli miejscowej inteligencji.

We wrześniu, przy udziale władz miasta i starostwa oraz przedstawicieli kupiectwa, założony został w mieście komitet do walki z drożyną, którego działalność ograniczać się mogła jedynie do akcji propagandowej dotyczącej np. propagowania bojkotu drogich towarów lub sprowadzanych nielegalnie zza granicy, komunikowanie władzom zdarzeń o charakterze lichwiarskim, wskazywanie władzom składów z ukrytym towarem itp.²¹

Redakcja „Dziennika Płockiego”, reprezentująca – o czym wspominaliśmy – poglądy endeckie, jak się zdaje popierała również myśl, by wykorzystując kryzys ekonomiczny, wzmocnić akcję mającą na celu tzw. unarodowienie życia gospodarczego, tj. zerwanie wszelkich stosunków gospodarczych

²⁰ Tamże, nr 200, 4 IX 1923, s. 4.

²¹ Tamże, nr 202, 6 IX 1923, s. 3, nr 215, 22 IX 1923, s. 3 – na pierwszym posiedzeniu, jeden z jego uczestników, kupiec Alfred Blay, wskazał przytomnie na faktyczną bezsilność (a więc w efekcie bezcelowość) tego rodzaju inicjatywy.

z Żydami, obarczonymi współodpowiedzialnością za kryzys. Strategii tej nie ma nigdzie wyłożonej wprost, jednak wyczuwa się ją z lektury kolejnych numerów pisma. Bardzo prawdopodobne, że w związku z tym właśnie pozostawało otwarcie w październiku 1923 r. oddziału antysemitycznego stowarzyszenia „Rozwój”²².

W artykule wstępnym traktującym o spekulacjach giełdowych ukierunkowanych na wzrost kursu dolara podkreślano, iż speculanci krajowi to przeważnie Żydzi. Jednocześnie redakcja podkreślała, iż rząd Chjeno-Piasta, zwany rządem większości polskiej, jest jedynym, który może doprowadzić do uzdrowienia sytuacji gospodarczej²³.

Jak wiadomo, okazało się to błędną diagnozą. Jesienią 1923 r. dotychczasowa inflacja przeszła w stadium hiperinflacji. Sytuacja, zwłaszcza warstw pracujących najemnie, stała się krytyczna. Masowo zaczęły wybuchać strajki. Rząd postanowił zdławić je siłą. Wspomnieliśmy już, iż w Małopolsce doszło do rozlewu krwi. W takich okolicznościach Polska Partia Socjalistyczna wezwała do strajku powszechnego.

W Płocku do strajku przystąpili robotnicy największych miejscowych zakładów, tj. fabryk maszyn rolniczych²⁴. W artykule wstępnym po tych wydarzeniach „Dziennik Płocki” skomentował, iż *robotnik polski stał się ślepym narzędziem w ręku występnych agitatorów*²⁵, co w przypadku Płocka miało oznaczać działaczy miejscowej organizacji PPS i związku zawodowego metalowców, którym zarzucał (zresztą słusznie) dążenie do obalenia rządu Chjeno-Piasta. Już za kilka dni odbyć się miały w Płocku wybory do rady miejskiej, atak na PPS był więc zarazem elementem przedwyborczej propagandy. Przedstawiciele obozu narodowego byli inicjatorami (w ramach ogólnopolskiej akcji) mającego demonstracyjny charakter nabożeństwa żałobnego w miejscowej katedrze odbytego w intencji poległych podczas walk w Krakowie żołnierzy, z pominięciem zabitych wówczas robotników²⁶.

Wspomniane przejście inflacji w stadium hiperinflacji zilustrować można w przypadku Płocka wzrostem cen podstawowych artykułów żywnościowych jesienią i zimą 1923/1924. Dane te zawiera tabela nr 3²⁷.

W okresie październik 1923 – koniec stycznia 1924 cena stoniny, mleka i masła wzrosła ponad dziesięciokrotnie, jaj i ziemniaków – dwudziestokrotnie. Różnica cen staje się jeszcze bardziej spektakularna, gdy do cen z końca stycznia 1924 r. porównamy dane z tabeli nr 2. Ceny z marca i początku kwietnia podajemy dla unaocznienia rzeczywistej niżki cen artykułów żywnościowych.

Spadek wartości marki polskiej przedstawimy również na przykładzie jej stosunku do dolara amerykańskiego w okresie od wiosny 1923 r. do wiosny następnego roku. Dane te zawiera tabela nr 4²⁸.

„Dziennik Płocki” ponadto, od chwili uchwalenia ustawy o zastosowaniu stałej jednostki do obliczania danin, niektórych innych dochodów publicznych oraz kredytów, udzielanych przez instytucje państwowe i samorządowe, podawał

Banknoty markowe o nominałach 5000000 i 10000000 marek wprowadzone do obiegu jesienią 1923 r.

²² Tamże, nr 207, 13 IX 1923, s. 3, nr 239, 20 X 1923, s. 3; również artykuły wymienione w następnym przypisie.

²³ Tamże, nr 228, 8 X 1923, s. 1, artykuł pt. „Mącciele”: *Rząd obecny – jest właśnie pierwszym rządem, który na serio u nas z drożyzna rozpoczął walkę, rozpoczął ją zaś przez te trzy jedyne środki, jakie prowadzą do celu, tj. podatki, oszczędność, pożyczki. Dlatego napiętnować należy obtudę tej prasy lewicowo-żydowskiej, która z drożyzny chce zrobić taran do obalenia rządu większości polskiej, tak zniechęconego przez wszystkich wrogów państwa; o rzekomej wrogości Żydów do państwa polskiego: nr 181, 11 VIII 1923, s. 1, nr 241, 23 X 1923, s. 1.*

²⁴ Tamże, nr 251, 5 XI 1923, s. 3; nieco inne dane w „Robotniku”, nr 303, 6 XI 1923, s. 2 i „Naszym Przeglądzie”, nr 220, 6 XI 1923, s. 2.

²⁵ DP nr 255, 9 XI 1923, s. 1.

²⁶ Tamże, nr 257, 12 XI 1923, s. 3.

²⁷ Tamże, nr 242, 24 X 1923, s. 3, nr 259, 14 XI 1923, s. 3, nr 271, 28 XI 1923, s. 3, nr 280, 10 XII 1923, s. 3, nr 289, 19 XII 1923, s. 3, nr 9, 10 I 1924, s. 3, nr 20, 23 I 1924, s. 3, nr 28, 1 II 1924 s. 3, nr 31, 6 II 1924, s. 4, nr 34, 9 II 1924, s. 4, nr 61, 12 III 1924, s. 4, nr 78, 2 IV 1924, s. 3, nr 85, 10 IV 1924 s. 3.

²⁸ Tamże, nr 53, 5 III 1923, s. 1, nr 143, 26 VI 1923 s. 1, nr 175, 3 VIII 1923 s. 1, nr 212, 19 IX 1923 s. 3, nr 224, 3 X 1923, s. 3, nr 232, 12 X 1923 s. 1, nr 240, 22 X 1923, s. 1, nr 250, 3 XI 1923, s. 1, nr 263, 19 XI 1923, s. 1, nr 278, 6 XII 1923 s. 2, nr 296, 29 XII 1923 s. 1, nr 31, 6 II 1924 s. 1, nr 98, 26 IV 1924 s. 1, nr 99, 28 IV 1924, s. 1; M. Sokolnicki, *Gospodarka...*, s. 45.

Tabela 3. Ceny podstawowych artykułów żywnościowych na rynku płockim w okresie październik 1923 – kwiecień 1924 r.

Data	Słonina (1 kg)	Jaja (mendel)	Mleko (1 litr)	Masło (1 funt)	Ziemniaki (1 kg)
24.10.1923	-	120 000	-	135 000-150 000	400 000-550 000
14.11.1923	300 000	330 000	35 000	350 000	760 000-800 000
27.11.1923	500 000	550 000	65 000	500 000	1 000 000-1 200 000
07.12.1923	800 000	900 000-950 000	100 000	650 000-750 000	1 800 000-2 000 000
18.12.1923	900 000	1 100 000-1 200 000	100 000	950 000	2 000 000
08.01.1924	2 600 000	-	350 000	-	-
22.01.1924	3 500 000	3 000 000	350 000	1 200 000-1 400 000	-
01.02.1924	-	2 300 000	350 000	1 200 000-1 700 000	10 000 000-12 000 000
05.02.1924	3 300 000	2 400 000	350 000	1 200 000-1 500 000	9 000 000-10 000 000
08.02.1924	3 300 000	2 100 000-2 200 000	350 000	1 800 000-2 000 000	-
11.03.1924	-	-	350 000	1 200 000-1 400 000	8 000 000-9 000 000
01.04.1924	900 000	1 900 000-2 000 000	250 000-300 000	2 600 000-2 800 000	8 000 000
08.04.1924	750 000	1 600 000-1 900 000	250 000-300 000	2 600 000-2 800 000	6 000 000

Źródło: dane na podstawie informacji w „Dzienniku Płockim”

codziennie wartość tzw. złotego franka waloryzacyjnego²⁹.

W dalszym ciągu dyskusji na łamach „Dziennika Płockiego”, dotyczącej okoliczności niespotykanej wcześniej drożyzny, powracało zagadnienie: czy w sklepach prowadzonych przez Żydów istotnie jest taniej czy drożej³⁰. Trzeźwą ocenę sytuacji

Tabela 4. Kurs dolara w markach polskich w płockim oddziale PKKP w okresie marzec 1923 – kwiecień 1924 r.

Data	Kurs dolara w złotych polskich
05.03.1923	42 500
26.06.1923	96 500
03.08.1923	198 000
19.09.1923	276 500 – 280 000
03.10.1923	393 000 – 398 000
12.10.1923	732 000 – 740 000
22.10.1923	1 167 000 – 1 178 000
03.11.1923	1 634 000 – 1 650 000
19.11.1923	2 029 000 – 2 050 000
06.12.1923	3 514 000 – 3 550 000
29.12.1923	6 239 000 – 6 300 000
06.02.1924	8 950 000 – 9 000 000
26.04.1924	9 200 000 – 9 240 000
28.04.1924	5, 16

Źródło: dane na podstawie informacji w „Dzienniku Płockim”

²⁹ DP od nr 288, 18 XII 1923 s. 1 do nr 98, 26 IV 1924, s. 1.

³⁰ Tamże, nr 281, 11 XII 1923, s. 1, nr 282, 12 XII 1923, s. 3, nr 284, 14 XII 1923, s. 3.

przedstawił podpisany jako „W-n-a” reprezentant kupiectwa płockiego.

Wypowiedź swą sformułował w kilku punktach:

1. *Przyczyną główną drożyzny towarów jest szalony spadek marki polskiej.*

2. *Przyczyną różnych cen w sklepach jest to, że gdy kupiec A już wie o wyższości cen towaru danego w Warszawie, to kupiec B jeszcze patrzy w swoją fakturę i stąd powstają różnorodne ceny we wszystkich sklepach, nie tylko w polskich.*

3. *Kupujący uważają się za ofiary zdzierstwa, a faktycznie kupcy tracą. Bo towar wyprzedają po cenie takiej, za jaką nowego nie są w stanie nabyć i biednieją, a nie bogacą się, to fakt³¹.*

Była to, jak widać, racjonalna, pozbawiona elementów ideologii ocena z zakresu tematyki gospodarczej.

Na początku grudnia 1923 r. upływał termin uiszczenia zaliczki na poczet podatku majątkowego. W płockim urzędzie skarbowym – jak doniosła prasa – *systematycznie wzmacnia się ruch już od dłuższego czasu, ale w ostatnich dniach doszedł on do punktu kulminacyjnego [...]. Nic też dziwnego, że urzędnicy tej instytucji upadają wprost ze znużenia, pracując po 12 i więcej godzin na dobę³².*

„Dziennik Płocki” informował na bieżąco o ofiarach płocczan, którzy nie podlegali obowiązkowi wpłat na poczet podatku majątkowego, na skarb narodowy³³.

³¹ Tamże, nr 285, 15 XII 1923, s. 3.

³² Tamże, nr 279, 7 XII 1923, s. 3 i 4.

³³ Tamże, nr 275, 3 XII 1923, s. 1 i 3, nr 281, 11 XII 1923, s. 3, nr 55, 5 III 1924, s. 3, nr 76, 31 III 1924, s. 3.

Tymczasem rada miejska reagowała na gwałtowny spadek wartości podatków i opłat. Do jakich rozwiązań trzeba było się uciekać, aby zachować w miarę realną wartość dochodów świadczy sprawa wydzierżawienia jatek mięsnych na Nowym Rynku omawiana na posiedzeniu w dniu 27 grudnia 1923 r. Projekt stosownej uchwały proponował następujący przelicznik warunków dzierżawy:

[...] ustaloną sumę licytacyjną przelicza się na równoważnik żyta podług cen rynkowych z dnia 21 b.m. i dzierżawca wpłaci do kasy miejskiej wartość danej ilości żyta podług ceny ustalonej w dniu płatności.

Ponadto postanowiono *pobierać odsetki od niezapłaconych w terminie podatków i opłat miejskich począwszy od dnia 1 stycznia 1924 r. w wysokości 5% za każdy dzień zwłoki.* Jeszcze na tym samym posiedzeniu uchwalono [...] *kwoty wszelkich podatków miejskich już wymierzonych i których nakazy płatnicze doręczone zostały płatnikom do dnia 15 grudnia r.b. włącznie przy płaceniu począwszy od 1 stycznia 1924 r. przerachowywać z zastosowaniem mnożnika 4,8.* Prezydent miasta Antoni Michalski następująco wyjaśniał w tych ostatnich dwóch kwestiach stanowisko magistratu:

[...] wniosek o zastosowanie do podatków miejskich mnożnika 4,8 wywołany został drożyzną, nie jest więc karą lecz wskaźnikiem władz centralnych i do niego stosować się należy. Co zaś do kar za zwłokę w płaceniu podatków i opłat, to właściwie są to kary za przetrzymywanie pieniędzy i spekulowanie walutą³⁴.

Jeszcze w styczniu 1924 r. rada miejska na wniosek magistratu uchwaliła waloryzację wszelkich wpływów magistrackich opartej na podstawie franka złotego³⁵.

3. Płocczanie wobec powstania rządu Władysława Grabskiego i jego reformy

Na powstanie rządu Władysława Grabskiego „Dziennik Płocki” zareagował dwoma artykułami w kolejnych numerach z 20 i 21 grudnia 1923 r. W pierwszym, pt. „Potrzeba oparcia”³⁶ autor akceptował fakt powstania fachowego rządu pozaparlamentarnego i obiecywał poparcie ze strony stronnictw narodowych w dziele naprawy skarbu. W drugim artykule, zatytułowanym „Przykład”³⁷, autor

³⁴ APP, AMP, t. 22098, k. 7v-12.

³⁵ APP, AMP, t. 23620, k. 16.

³⁶ DP nr 290, 20 XII 1923, s. 1.

³⁷ Tamże, nr 291, 21 XII 1923, s. 1.

wzwał do porozumienia ponad programami, w imię *ratowania podstaw naszej niezależności.* W tym celu *należy zawiesić walkę partyjną i całą wysiłkę skierować na to czołowe zagadnienie.* W zakończeniu dodawał: *tego oczekujemy od naszych izb i to na pewno otrzymamy.*

W obu artykułach wyczuwa się wyraźnie inny stosunek do rządu Grabskiego niż do poprzedniego „rządu polskiej większości”, jednak zarazem zwraca uwagę świadomość powagi chwili i ogromu zadań stojących przed rządem, któremu należy się bezwzględne zaufanie.

Efekty działalności rządu dały się odczuć mieszkańcom Płocka pod koniec stycznia 1924 r. Ceny podstawowych artykułów zaczęły spadać. „Dziennik Płocki” donosił 29 stycznia:

Od kilku dni jesteśmy świadkami objawu ustania wzrostu drożyzny, a nawet potaniaenia niektórych towarów. Dzieje się to skutkiem wstrzymania spadku marki polskiej, wywołanego doraźnym zrównoważeniem wpływów i wydatków skarbowych, dzięki zwiększonemu dopływowi podatków³⁸.

W dalszym ciągu artykułu gazeta przedstawiła następującą analizę:

Utrzymanie tego pomyślnego objawu zależne jest wyłącznie tylko od dalszego równomiernego płacenia podatków i zaliczek na nie [...]. Ociąganie się z wpłatą podatków musi wytrącić znowu z równowagi stan rachunków skarbu Państwa, pociągając za sobą inflację [...] i wzrost franka waloryzacyjnego, wedle którego wpłacać wypadnie wyższe podatki w markach. Utrzymanie waluty naszej na pewnym poziomie ma jeszcze jedno znaczenie: zapobiegnie wzrostowi drożyzny i nie zwiększy kosztów utrzymania a to pozwoli handlowi opierać kalkulacje cen na normalnych kosztach handlowych, obniżyć ryzyko, a tem samem zniżyć ceny towarów. Ostabi to, a może nawet w zarodku stłumi oczekiwane przesilenie gospodarcze³⁹.

Jak się później okazało, owego przesilenia gospodarczego nie udało się niestety uniknąć.

Tegoż 29 stycznia 1924 r. „Dziennik Płocki” opublikował odezwę do społeczeństwa zapowiadającą zaprzestanie drukowania banknotów markowych od 1 lutego. 4 lutego na pierwszej stronie pisma redakcja umieściła odezwę Komitetu

³⁸ Tamże, nr 25, 29 I 1924, s. 3; podobnie 1 lutego: „Dnia 1 lutego ceny spadły jeszcze niżej” – nr 28, 1 II 1924, s. 3.

³⁹ Tamże, nr 25, 29 I 1924, s. 3 i 4.

Organizacyjnego Banku Polskiego zawierając warunki zapisów na akcje Banku Polskiego. Trzy dni później zaczęły ukazywać się ogłoszenia płockich oddziałów banków o przyjmowaniu zapisów na akcje⁴⁰.

11 lutego „Dziennik Płocki” informował, że akcja zapisów na akcje banku postępuje w Płocku bardzo słabo⁴¹. Pamiętać w tym miejscu należy, że za akcje można było płacić tylko walutą obcą (nie markami polskimi), co wykluczało wielu chętnych. W ciągu kilku najbliższych dni sytuacja uległa jednak zmianie. Na pierwsze 12 akcji zapisali się przedstawiciele środowiska nauczycielskiego (planując jednocześnie zakup kolejnych 100 akcji). Chwilę później subskrypcja akcji ruszyła wśród prawników: pracowników sądów, prokuratury, palestry i notariuszy. Zakupionych zostało kolejne 54 akcje⁴².

Od 1 marca zaczęła obowiązywać nowelizacja przepisów, pozwalająca na opłacenie zakupionych akcji markami polskimi. Cenę jednej akcji ustalono na 180 000 000 marek. „Dziennik Płocki” komentował, iż niewątpliwie powyższe udogodnienie wpłynie dodatnio na zgłaszanie zapisów przez szersze sfery naszego społeczeństwa⁴³.

Na wniosek magistratu rada miejska uchwaliła wykupienie trzech akcji Banku Polskiego⁴⁴. Na odbytym 9 marca 1924 r. zjeździe powiatowym Związku Ludowo Narodowego, płocki poseł Tadeusz Świecki wzywał do wytrwałości w znoszeniu skutków reformy, zapowiadał, że najgorsze chwile dopiero nadejdą, jednak nagrodą będzie „odprężenie”, napływ obcych kapitałów wzmacniający gospodarkę i satysfakcja porównywalna z odparciem bolszewików. Przemówienia posłów zakończyły się gorącym wezwaniem do zapisów na akcje Banku Polskiego⁴⁵.

Już 3 marca „Dziennik Płocki” na pierwszej stronie opublikował artykuł „Czy warto podpisać chociażby jedną akcję Banku Polskiego?”⁴⁶, zawierający następującą konkluzję:

Moralny obowiązek wzięcia udziału w subskrypcji z innego płynie źródła – z poczucia obywatelskiego, że każdy prawy obywatel państwa Polskiego w miarę możliwości przyłożyć powinien

⁴⁰ Tamże, s. 1, nr 29, 4 II 1924, s. 1, nr 32, 7 II 1924, s. 1.

⁴¹ Tamże, nr 35, 11 II 1924 s. 3.

⁴² Tamże, nr 38, 14 II 1924, s. 4, nr 43, 20 II 1924, s. 3.

⁴³ Tamże, nr 55, 5 marca 1924, s. 3.

⁴⁴ APP, AMP, t. 22199, k. 30v, t. 22098, k. 81, t. 22101, k. 14 – tylko na tyle stać było płocki samorząd.

⁴⁵ DP nr 59, 10 marca 1924, s. 1; T. Świecki przypisał autorstwo planu naprawy finansów ministrowi skarbu w rządzie W. Witosa – Władysławowi Kucharskiemu. Grabski miał być jedynie realizatorem planu. Oczywiście w rzeczywistości to ten ostatni był autorem planu i kolejnych ustaw.

⁴⁶ Tamże, nr 53, 3 III 1924, s. 1.

ręki do zbudowania najważniejszej gospodarczej instytucji w Polsce, od której zależy spokój i niezależność życia gospodarczego – oraz ze zrozumienia, że silne i szybkie uruchomienie Banku Polskiego, każdego z nas osobistym jest interesem.

Następnego dnia na łamach pisma znalazła się odezwa komitetu organizacyjnego banku wzywająca społeczeństwo do zapisów na akcje, zaś kilka dni później wezwanie Jana Kantego Steczkowskiego, jednego z członków Komitetu Organizacyjnego Banku Polskiego, pt. „Subskrybujmy!”⁴⁷. W kolejnych numerach gazety redakcja zamieszczała hasło propagandowe: „Wszystko dla skarbu”.

W tym samym okresie, w celu przyścia z pomocą Komitetowi Organizacyjnemu Banku Polskiego w tak ważnym, gdyż decydującym o przyszłości państwa polskiego – zadaniu [...] powstał w Płocku Komitet dla Spraw Związanych z Bankiem Polskim. Komitet powołany został w wyniku porozumienia przedstawicieli instytucji państwowych, samorządowych i społecznych pod przewodnictwem wiceprzewodniczącego Sądu Okręgowego w Płocku – Józefa Rokitnickiego. W rezultacie jego powstania na liście subskrybentów znalazły się wszystkie warstwy inteligencji miejskiej różnych zawodów i stanu. Jednostki nie mające możliwości nabycia chociażby 1 akcji, potworzyły kółka z 3–4 osób i tą drogą zapisy zwiększyły. Komitet przypominał, że jeżeli dotychczas na przeszkodzie w zapisach stały przepisy o wykupie akcji za waluty obce lub złoto, to od 1 marca przestały one obowiązywać i bank zaczął przyjmować zapisy za marki polskie. Zaznaczał, że na akcje będzie się można zapisać jedynie do końca marca. Pod adresem tych, którzy swe ewentualne zaangażowanie mierzyli stopniem spodziewanego zysku zapewniał, że nabycie omawianych akcji i ze strony finansowej przedstawia dobry interes, gdyż nie ulega wątpliwości, że powstający Bank rozwinie należycie swoją działalność przez udzielanie różnego rodzaju kredytów, a przeto akcje te będą wysoko oprocentowane⁴⁸. Formą groźby wobec ociągających się z zapisami była informacja, iż przyszły Bank Polski przy udzielaniu różnego rodzaju kredytów, a więc i sola wekslowych z zabezpieczeniem hipotecznym, brać będzie pod uwagę i liczyć się będzie poważnie z posiadaczami akcji⁴⁹.

⁴⁷ Tamże, nr 54, 4 III 1924, s. 1, nr 56, 6 III 1924, s. 1.

⁴⁸ Tamże, nr 61, 12 III 1924, s. 3.

⁴⁹ Tamże, nr 59, 10 III 1924, s. 3 – co zresztą zostało z pewnością zainspirowane przez władze; patrz np. S. Karpiński, dz. cyt., s. 331; J. Tomaszewski, *Stabilizacja waluty...*, s. 80.

Powstanie komitetu, jak i słowa odezwy, świadczą bardzo pozytywnie o jego inicjatorach, których zresztą nazwisk nie znamy. Tego rodzaju inicjatywa świadczyła o głębokiej świadomości obywatelskiej i patriotyzmie współorganizatorów wywodzących się – jak można się zorientować – ze środowiska miejscowej inteligencji.

Od tej pory „Dziennik Płocki” zamieszczał prawie w każdym kolejnym numerze listy osób zapisujących się na akcje Banku Polskiego. Równocześnie publikował informacje i ogłoszenia dotyczące zasad i terminów wpłat zaliczek na podatek majątkowy oraz innych należności podatkowych⁵⁰.

W końcu marca płocki oddział Związku Ziemiańców publicznie wezwał swych członków do *jak najliczniejszego zapisywania się na akcje*⁵¹. „Dziennik Płocki” dopingował do zapisów pisząc, iż *wierzy, że świadomość potrzeby banku emisyjnego przenika wszystkie sfery coraz więcej i głębiej*⁵².

31 marca „Dziennik Płocki” informował o przedłużeniu terminu zapisów o trzy dni, do 3 kwietnia. Urzędnicy PKKP *wobec wzmożonego w ostatnich dniach składania deklaracji* nie byli w stanie obsłużyć wszystkich chętnych.

*W ten sposób ci, którzy dla jakichkolwiek przyczyn zapisów dotychczas nie zgłosili, mają jeszcze możliwość spełnienia swego obowiązku obywatelskiego. Ostatni moment nadchodzi! Pośpieszmy wszyscy, abyśmy później nie żałowali i nie mieli wyrzutów sumienia poniewczasie*⁵³.

„Dziennik Płocki” podsumował operację zapisów na akcje Banku Polskiego w Płocku w dniu 11 kwietnia 1924 r.⁵⁴ Zdaniem gazety ogólna liczba osób i instytucji, które wzięły udział w subskrypcji, wyniosła 732. Szczegółowe dane zawiera tabela nr 5.

Jak się wydaje dane te są jednak niepełne, bowiem w najbliższych numerach gazeta opublikowała kolejne listy osób i instytucji zapisanych na akcje banku. W tabeli nr 6 zamieściliśmy wyniki własnych obliczeń dokonanych na podstawie list publikowanych przez „Dziennik Płocki” od 14 lutego do 25 kwietnia 1924 r.⁵⁵

⁵⁰ Informacje dot. podatków – DP nr 2, 2 I 1924, s. 3, nr 19, 22 I 1924, s. 3, nr 35, 11 II 1924, s. 3, nr 36, 12 II 1924, s. 3.

⁵¹ Tamże, nr 70, 22 III 1924, s. 3.

⁵² Tamże, nr 71, 24 III 1924, s. 3.

⁵³ Tamże, nr 76, 31 III 1924, s. 3.

⁵⁴ Tamże, nr 86, 11 IV 1924, s. 3.

⁵⁵ Tamże, nr 38, 14 II 1924, s. 4, nr 43, 20 II 1924, s. 3, nr 62, 13 III 1924 s. 4, nr 63, 14 III 1924, s. 4, nr 64, 15 III 1924, s. 4, nr 65, 17 III 1924, s. 3, nr 66, 18 III 1924, s. 3, nr 70, 22 III 1924, s. 3-4, nr 71, 24 III 1924, s. 3, nr 73, 27 III 1924, s. 3, nr 74, 28 III 1924 s 3, nr 78, 2 IV 1924, s. 2-3, nr 79, 3 IV 1924, s. 3, nr 80, 4 IV 1924, s. 3, nr 82, 7 IV 1924, s.

Tabela 5. Subskrypcja akcji banku Polskiego w Płocku według „Dziennika Płockiego”

Zawód lub instytucja	Liczba	Odsetek
Rolnicy i przemysł rolny	1739	54,1
Handel i przemysł	652	20,3
Pracownicy bankowi	112	3,5
Pracownicy sądowi	111	3,5
Nauczycielstwo	107	3,3
Banki	68	2,1
Dyrekcja i pracownicy cukrowni „Borowiczki”	62	2,0
Pracownicy Stowarzyszenia Rolniczego	51	1,6
Duchowieństwo	48	1,5
Pracownicy państwowi	40	1,2
Pracownicy komunalni powiatowi	33	1,0
Pracownicy urzędów gminnych	29	0,9
Urzędy gminne	28	0,9
Sejmik powiatowy	25	0,8
Magistrat i pracownicy komunalni miejscy	25	0,8
Lekarze	22	0,7
Aptekarze	15	0,5
Młodzież szkolna	13	0,4
Wojskowi	6	0,2
Różni	28	0,9
Razem akcji	3214	100

Źródło: Dziennik Płocki nr 86, 11 IV 1924, s. 3

Z porównania danych w obu tabelach widać różnice. Największą grupą zapisującą się na akcje byli ziemianie. O ile jednak wg wyliczeń „Dziennika Płockiego” zapisali się oni na ponad połowę akcji, o tyle nasze wyliczenia (nawet po zsumowaniu ziemian i tzw. rolników, bywało bowiem, że i w ten sposób nazywano większą własność ziemską) wskazują, że ich udział w subskrypcji przekroczył czterdzieści procent. W każdym razie pozostali ziemianie największą grupą wśród subskrybentów. Ponad dwudziestoprocentowy udział w zapisach notujemy dla kategorii handel i przemysł (odsetki wzrosną gdy doliczymy pracowników cukrowni

3, nr 83, 8 IV 1924, s. 3, nr 85, 10 IV 1924, s. 3, nr 87, 12 IV 1924, s. 3, nr 97, 25 IV 1924, s. 3.

Tabela 6. Subskrypcja akcji Banku Polskiego w Płocku wg wyliczeń własnych

Zawód lub instytucja	Liczba	Odsetek
Ziemiaństwo	1667	40,8
Rolnicy	13	0,3
Handel i przemysł	965	23,7
Nauczycielstwo	441	10,8
Urzędy i urzędnicy państwowi i samorządowi (w tym gminni)	188	4,6
Pracownicy sądowi (sędziowie, prokuratorzy, urzędnicy, notariusze)	182	4,5
Policjanci	117	2,9
Pracownicy bankowi	104	2,6
Dyrekcja i pracownicy cukrowni „Borowiczki”	55	1,3
Pracownicy Stowarzyszenia Rolniczego	51	1,2
Duchowieństwo	46	1,1
Wojskowi	36	0,9
Lekarze, dentyści i weterynarze	24	0,6
Aptekarze	7	0,2
Różni	185	4,5
Razem	4081	100

Źródło: obliczenia własne na podstawie publikacji „Dziennika Płockiego”

w Borowiczkach)⁵⁶. Zupełnie nieprzystające do siebie liczby z obu tabel charakteryzują udział nauczycieli (107 w pierwszej tabeli, wobec 441). Jesteśmy skłonni bardziej dać wiarę danym z drugiej tabeli pamiętając o ogólnopolskiej mobilizacji inteligencji (w tym więc nauczycieli) przy wykupie akcji. Kolejnymi grupami zawodowymi pod względem wielkości zapisów na akcje byli pracownicy wymiaru sprawiedliwości (szeroko pojętego, łącznie z notariuszami) oraz urzędnicy. Liczba i odsetek tych pierwszych jest większa w przypadku drugiej tabeli. Natomiast dodając liczbę akcji na jakie zapisali się urzędnicy (lub urzędy jako instytucje) w przypadku tabeli

⁵⁶ W przypadku własnych wyliczeń zamieszczonych w tabeli nr 6, zaliczyliśmy do tej kategorii odrębnie dokonujących zapisów na akcje przedstawicieli społeczności żydowskiej Płocka – 288 akcji. Łącznie Żydzi płocki (oprócz wymienionych, jeszcze 8 akcji przedstawicieli adwokatury, lekarzy, nauczycielstwa) zapisali się na 294 akcje Banku Polskiego.

pierwszej otrzymujemy liczbę 186⁵⁷ i odsetek – 5,8, tabeli drugiej zaś – odpowiednio: 305⁵⁸ i 7,5. Bliskie są liczby dla kategorii pracownicy bankowi (co powoduje oczywiście różny udział). Kategorię pracowników cukrowni oraz Stowarzyszenia Rolniczego uwzględniamy z uwagi na wyróżnienie jej przez „Dziennik Płocki”. Moglibyśmy równie dobrze zaliczyć ich do kategorii „Różni”. Porównywalne dane dotyczą lekarzy, natomiast dużo większa jest w drugiej tabeli liczba wojskowych. Jak widać, w pierwszej tabeli jedynie 28 osób (niecały procent) nie zdołano przyporządkować do konkretnej kategorii zawodowej (tzw. różni). Zbierając dane, które następnie zamieściliśmy w tabeli nr 6, nie udało nam się to w odniesieniu do aż 185 osób (tj. 4,5 procent).

Jak mają się dane z obu ostatnich tabel do odsetka wykupujących akcje w skali całego kraju (tabela nr 1)? Wobec poważnych rozbieżności w obu tabelach nie będziemy operowali liczbami ani nawet odsetkami. Wskazać jedynie wypada, iż w Płocku i powiecie płockim zdecydowanie największy udział w zakupie akcji mieli ziemianie, którzy z kolei w skali całego kraju stanowili tylko kilkoprocentowy odsetek subskrybentów. O ile w skali kraju udział gospodarstw ziemiańskich w ogólnym areale gruntów wynosił 30,4%⁵⁹, w powiecie płockim aż 48,7%⁶⁰. Z natury rzeczy więc udział ziemian musiał być w przypadku Płocka większy niż w skali ogólnej, aczkolwiek nie tłumaczy aż tak znacznej różnicy⁶¹. Nie pomylimy się z pewnością gdy stwierdzimy, iż było to efektem ofiarności i wysoce obywatelskiej postawy zaprezentowanej przez miejscowe

⁵⁷ Łącznie: urzędnicy wszystkich urzędów i same urzędy, sejmik i magistrat.

⁵⁸ Łącznie: urzędnicy oraz policjanci.

⁵⁹ W. Roszkowski, *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1986, s. 44; M. Mieszczankowski, *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983, s. 71.

⁶⁰ *Statystyka Polski*, t. V, *Wielka własność ziemska*, Warszawa 1925, s. IX; *Wieś płocka. Dzisiaj i przed dwudziestu laty (stan społeczno-ekonomiczny, zdrowotny i opieki zdrowotnej oraz sanitarno-higieniczny)*, red. J. Krupiński, Warszawa 1958, s. 11-12; T. Piekarski, *Ziemiaństwo Mazowska Płockiego w latach 1918-1939*, Poznań 2013, s. 149; zob. też: DP nr 132, 12 VII 1929, s. 2, „Głos Mazowiecki” nr 173, 3 VIII 1933, s. 3.

⁶¹ Kontrowersje wśród ziemian budził sposób kwalifikowania subskrybentów z tej kategorii, o czym pisze w swym dzienniku ziemianin Juliusz Zdanowski: *Rwetes w Związku Ziemian i CTR. Ziemianie wzywani do kupna akcji Banku Polskiego zrobili bezsprzecznie duży wysiłek na kupno akcji. Tymczasem statystycznie przydzielono tych, co mają gorzelnie czy cukrownie, innych do handlu czy do banków i stwierdza się, że kupili tylko 8% akcji. (...) Rezonuje się, że rolnictwo to 1/2 majątku krajowego, a kupiło tylko 8% akcji, a tymczasem te 8% są naciągnięte, a po wtóre chłop, do którego należy 3/4 ziemi, nic nie kupił.* – J. Zdanowski, *Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, tom V, 1 I 1923 – 10 V 1926, Szczecin 2014, s. 167.

środownisko ziemiańskie. Mniejszy natomiast niż w skali kraju był udział przedstawicieli kategorii handel i przemysł. Nic w tym dziwnego. Płock nie był ośrodkiem przemysłowym, nie było tu również wielkich przedsiębiorstw handlowych. Kapitał posiadany przez przedstawicieli tych kategorii zawodowych był więc niewielki. Ideowością i wielkim zapętem błysnęła inteligencja. Było to zjawisko ogólnokrajowe, w Płocku znalazło pełne potwierdzenie. Nauczyciele, prawnicy, urzędnicy, część policjantów i wojskowych, księża, lekarze to przedstawiciele inteligencji. Na miarę swych nędznych możliwości finansowych, wykazali się ogromną mobilizacją i – powtórzmy to określenie jeszcze raz – zaangażowaniem obywatelskim. Z oczywistych przyczyn, a mianowicie biedy i braku środków, wśród zapisujących się na akcje brakowało przedstawicieli proletariatu. Trudno było liczyć na jakiś znaczący udział przedstawicieli tej warstwy społecznej.

Koniec kwietnia 1924 r. był kresem działalności Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej. 28 kwietnia za inaugurowała działalność Bank Polski, w tym jego płocki oddział. Zainteresowanych informował, iż posiada dostateczną ilość banknotów złotych i wszelkie wypłaty miały być dokonywane w nowej walucie. Otwarcie płockiej placówki poprzedziła okolicznościowa msza święta. Płocki oddział nowego banku obejmował swym zasięgiem działania powiaty: płocki, lipnowski, rypiński, sierpecki, płoński (z wyjątkiem kilku gmin) oraz gostyniński⁶².

Zrównowazenie budżetu i wprowadzenie złotego unormowało czasowo sytuację gospodarczą, spowodowało okresową zniżkę cen i wzrost płacy realnej. Już wkrótce uwidoczniły się negatywne skutki

reformy (również na gruncie płockim), jednak ich przebieg nie wchodzi już w zakres niniejszych rozważań.

W artykule niniejszym staraliśmy się przedstawić sytuację mieszkańców Płocka w okresie bezpośrednio poprzedzającym przeprowadzenie reformy walutowej w 1924 r. oraz udział płocczan w kampanii subskrypcji akcji Banku Polskiego, będącej kluczową operacją dla powodzenia tej reformy. Artykuł zawiera sporo cytatów, co chcielibyśmy wyjaśnić. Zamieściliśmy je, aby unaocznic jak opinia publiczna w prowincjonalnym Płocku starała się być aktywnym uczestnikiem dziejących się wydarzeń, jak żywo reagowała na kolejne zdarzenia ważne dla państwa i społeczeństwa. Kolejne artykuły czy listy publikowane przez „Dziennik Płocki”, informacje o inicjatywach społecznych, świadczyły o chęci współuczestnictwa ze strony przedstawicieli miejscowego społeczeństwa w kształtowaniu rzeczywistości. Inteligencja, kupiectwo, okoliczni ziemianie reagowali na katastrofalną sytuację gospodarczą końca 1923 r. próbując znaleźć stosowne drogi wyjścia, podać jakąś diagnozę sytuacji, wysuwając propozycje działań (choćby i nietrafne). Usiłowali „coś” zrobić. Założenie komitetu popierającego subskrypcję, akcja propagandowa – to przykłady patriotycznej i propaństwowej postawy miejscowej inteligencji. O udziale płocczan w samych zapisach obszernie pisaliśmy, podkreślmy jednak raz jeszcze nie tyle wyniki liczbowe, a sam fakt aktywności obywatelskiej. Niższe warstwy społeczne były raczej biernym uczestnikiem wydarzeń lat 1923-1924. Nie miały możliwości, zajęte problemami dnia codziennego wynikającymi ze skrajnie ciężkiego położenia gospodarczego, na artykułowanie swej postawy. Na sam zakup akcji, jak już pisaliśmy, nie było ich po prostu stać.

⁶² DP nr 98, 26 IV 1924, s. 2, nr 99, 27 IV 1924, s. 2, nr 107, 9 V 1924, s. 3.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Płocku

Akta Miasta Płocka, t. 22098, 22101, 22199, 23603, 23620.

Źródła drukowane

Statystyka Polski, tom V, Wielka własność ziemiska, Warszawa 1925.

Prasa

„Dziennik Płocki” – 1923, 1924, 1929

„Głos Mazowiecki” – 1933

„Nasz Przegląd” – 1923

„Robotnik” – 1923, 1924

Wspomnienia i pamiętniki

W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej 1924–1925*, Warszawa – Rzeszów 2003.

W. Grabski, *Myśli o Rzeczypospolitej. Wybór myśli politycznych i społecznych*, Kraków 1988.

S. Karpiński, *Pamiętnik dziesięciolecia 1915–1924*, Warszawa 1931.

J. Zdanowski, *Dziennik Juliusza Zdanowskiego*, tom V, 1 I 1923 – 10 V 1926, Szczecin 2014.

Opracowania i artykuły

- M.M. Drozdowski, *Sukces czy porażka. Reformy Władysława Grabskiego 1924-1925 i reformy Leszka Balcerowicza 1989-1991*, Warszawa 1994.
- M.M. Drozdowski, *Władysław Grabski*, Rzeszów – Warszawa 2004.
- A. Fronczek-Kwarta, *Polityka finansowa i gospodarcza rządu Władysława Grabskiego w okresie reformy walutowo-skarbowej (1923–1925)*, Poznań 2014.
- A. Jezierski, C. Leszczyńska, *Bank Polski SA 1924–1951*, Warszawa 1994.
- Z. Karpiński, *Bank Polski 1924–1939. Przyczynek do historii gospodarczej okresu międzywojennego*, Warszawa 1958.
- Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej*, t. I – *W dobie inflacji (1918–1923)*, Warszawa 1967; t. II – *Okres kryzysu poinflacyjnego i ożywienia koniunktury (1924–1929)*, Warszawa 1971.
- Z. Landau, J. Tomaszewski, *Zarys historii gospodarczej Polski 1918–1939*, Warszawa 1999.
- C. Leszczyńska, *Polska polityka pieniężna i walutowa w latach 1924–1936*, Warszawa 2013.
- M. Mieszczankowski, *Rolnictwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1983.
- W. Morawski, *Władysław Grabski. Polityk, mąż stanu, reformator*, Warszawa 2004.
- W. Morawski, *Od marki do złotego. Historia finansów Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008
- T. Piekarski, *Ziemiaństwo Mazowska Płockiego w latach 1918–1939*, Poznań 2013.
- W. Roszkowski, *Gospodarcza rola większej prywatnej własności ziemskiej w Polsce 1918–1939*, Warszawa 1986.
- M. Sokolnicki, *Głodno, chłodno, niebezpiecznie... Z problemów odradzającego się państwa – Płock w latach 1918–1921*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, t. X, Płock 2018.
- M. Sokolnicki, *Gospodarka międzywojennego Płocka*, Płock 2014.
- W. Sułkowska, *Źródła sukcesów i przyczyny niepowodzeń reform Władysława Grabskiego*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1996.
- E. Taylor, *Inflacja polska*, Poznań 1926.
- J. Tomaszewski, *Stabilizacja waluty w Polsce 1924–1925. Z badań nad polityką gospodarczą rządu polskiego przed przewrotem majowym*, Warszawa 1961.
- Wieś płocka. Dzisiaj i przed dwudziestu laty (stan społeczno-ekonomiczny, zdrowotny i opieki zdrowotnej oraz sanitarno-higieniczny)*, red. J. Krupiński, Warszawa 1958.
- Władysław Grabski – człowiek i dzieło*, red. G. Grabski, Łowicz 1994.
- Wspomnienia i relacje o reformach Władysława Grabskiego*, red. M. M. Drozdowski, Warszawa 2004.
- J. Zdziechowski, *Finanse Polski w latach 1924 i 1925*, Warszawa 1925.
- J. Zdziechowski, *Skarb i pieniądz 1919–1939*, Londyn 1955.

IN THE PERIPHERAL PROVINCE.

THE RESIDENTS OF PŁOCK TO THE WLADYSLAW GRABSKI'S CURRENCY REFORM IN 1924

Summary

This article presents the attitude of inhabitants in Plock to the situation of 1923 and governmental projects referring to the currency reform carried out by Władysław Grabski. In 1933 Plock residents like rest of Poles had to deal with economic situation, price increase, hyperinflation. In March – April 1924 numerous landowners, representatives of local trade and industry, officials, teachers took part in the purchase of the securities of the Bank of Poland. This activity was an expression of their patriotic and civic attitude.

Keywords: Plock, 1923, 1924, economy, hyperinflation, Władysław Grabski's currency reform

DZIAŁANIA WŁADZ KOMUNISTYCZNYCH WOBEC KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POWIECIE PŁOCKIM W LATACH 1945-1956 (WYBRANE ASPEKTY). CZĘŚĆ I

Abstrakt

Niniejszy artykuł przedstawia działania jakie prowadziły władze komunistyczne przeciwko Kościołowi katolickiemu na terenie powiatu płockiego w latach 1945-1956. W artykule szczególny nacisk położono na scharakteryzowanie roli aparatu bezpieczeństwa w walce z Kościołem katolickim. Totalitarny reżim komunistyczny podejmował działania mające na celu usunięcie Kościoła z przestrzeni publicznej. Pomimo stosowania różnych działań represyjnych, Kościół katolicki przetrwał ten trudny okres i wyszedł zwycięsko ze zmagania z systemem komunistycznym.

Słowa kluczowe: relacje państwo-Kościół katolicki, stalinizm, powiat płocki, Płock

Kościół katolicki w Polsce po zakończeniu II wojny światowej, w okresie istnienia totalitarnego reżimu komunistycznego został poddany kolejnej, trudnej próbie. Był on narażony na różnego rodzaju represje i formy zwalczania ze strony ówczesnych władz państwowych. Kościół katolicki stanowił dla narodu polskiego ostoję tradycyjnych i duchowych wartości¹.

Diecezja płocka Kościoła rzymskokatolickiego w wyniku wojny w latach 1939–1945 poniosła bardzo duże straty osobowe spośród duchowieństwa, jak i ogromne straty materialne związane ze zniszczeniem kościołów. Według ustaleń księdza prof. Michała Mariana Grzybowskiego, śmierć wskutek II wojny światowej poniosło łącznie 117 kapłanów diecezjalnych, w tym dwóch biskupów płockich: arcybiskup Antoni Julian Nowowiejski, ordynariusz diecezji i biskup Leon Wetmański, sufragan diecezji². Oprócz tego straty osobowe dotknęły również zakony oraz zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie z terenu diecezji płockiej.

¹ Podstawowa literatura naukowa dot. dziejów Kościoła katolickiego w okresie istnienia komunizmu w Polsce i relacji między Kościołem katolickim a państwem zob. m.in.: A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Kraków 1995; A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce 1945–1989*, Kraków 2003; B. Fijałkowska, *Partia wobec religii i Kościoła w PRL*, t. 1-2, Olsztyn 1999–2001; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2007*, Poznań 2009; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003; J. Żaryn, *Kościół a władza w Polsce (1945–1950)*, Warszawa 1997.

² M.M. Grzybowski, *Martyrologium duchowieństwa diecezji płockiej w latach II wojny światowej 1939–1945*, Włocławek-Płock 2002, s. 429-432.

W dużej skali straty osobowe i materialne Kościoła katolickiego dotyczyły także terenu powiatu płockiego, którego większość księży została aresztowana przez okupanta niemieckiego i zginęła w obozach koncentracyjnych, a znaczna część kościołów została zniszczona, uszkodzona lub zamknięta³.

I. Struktura Kościoła katolickiego na terenie powiatu płockiego

Po zakończeniu II wojny światowej w analizowanym okresie na terenie powiatu płockiego były położone następujące parafie, które wchodziły w skład dekanatu płockiego Kościoła katolickiego: Biała, Bielsk, Bonisław, Brwilno, Ciachcin, Imielnica, Miszewo Murowane, Miszewo Strzałkowskie, Płock – św. Bartłomieja, Płock – św. Stanisława, Płock-Radziwie, Proboszczewice, Radzanowo, Sikórz, Słupno, Starożreby, Święcieniec, Trzepowo, Woźniki i Zagroba. Oprócz wymienionych parafii na terenie powiatu płockiego znajdowały się cztery parafie należące do dekanatu dobrzyńskiego: Bądkowo, Rokicie, Siecień i Sobowo, dwie parafie należące do dekanatu płońskiego: Daniszewo i Góra, parafie należące do dekanatu raciąskiego: Drobin, Łęg, Rogotwórska i Słupia oraz parafie z dekanatu wyszogrodzkiego: Blichowo, Bodzanów, Bulkowo, Kobylniki, Łętowo, Orszymowo, Pilichowo, Rębowo, Wyszogród

³ *Materiały do dziejów diecezji płockiej z lat okupacji 1939–1945*, przygot. do druku i oprac. M.M. Grzybowski, Płock 2005, s. 199-212, 272-281, 344-360.

i Zakrzewo⁴. Łącznie na terenie powiatu płockiego znajdowało się 40 parafii. W Płocku, który był stolicą diecezji mieściły się bardzo ważne instytucje diecezjalne takie, jak: Kuria Biskupia, Wyższe Seminarium Duchowne (WSD), Niższe Seminarium Duchowne (NSD), Zarząd Związku Diecezjalnego „Caritas”. Na terenie powiatu płockiego istniały również następujące zakony oraz zgromadzenia zakonne męskie i żeńskie: Zakon OO. Franciszkanów w Wyszogrodzie, Towarzystwo Św. Franciszka Salezego (Salezianie) w Płocku, Zgromadzenie Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia w Płocku i Białej, Zgromadzenie Sióstr Męki Pana Naszego Jezusa Chrystusa (Pasjonistki) w Płocku i Staroźrebach oraz Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia Św. Wincentego a Paulo (Szarytki) w Płocku. Placówki te z chwilą zakończenia wojny od razu wznowiły lub też uaktywniły swą działalność⁵.

II. Komunistyczny aparat bezpieczeństwa a Kościół katolicki

Postrzeganie przez komunistów Kościoła katolickiego w Polsce jako instytucji wrogiej wyrażało się w prowadzeniu przez władze państwowe określonej polityki wobec niego, która miała na celu przede wszystkim zwalczanie go poprzez zastosowanie różnych metod i form, jego działalności duszpasterskiej, społecznej, czy charytatywnej. Głównym narzędziem państwa komunistycznego, który służył do zwalczania Kościoła katolickiego był aparat bezpieczeństwa.

Na terenie powiatu płockiego organem państwowym, który zajmował się m.in. rozpracowywaniem i zwalczaniem Kościoła był Powiatowy Urząd Bezpieczeństwa Publicznego (PUBP) w Płocku, którego proces organizowania rozpoczął się już pod koniec stycznia 1945 r.⁶ Na mocy rozkazu ministra bezpieczeństwa publicznego Stanisława Radkiewicza z 27 listopada 1945 r. tworzono wydziały V w Wojewódzkich Urzędach Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP), którym podlegały sprawy wyznaniowe (Kościółem katolickim zajmowały się sekcje V tychże wydziałów) oraz referaty V w Powiatowych Urzędach Bezpieczeństwa Publicznego w latach 1945–1953, które były odpowiedzialne za inwigilowanie i zwalczanie Kościoła katolickiego. Bezpośredni nadzór nad

⁴ *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji płockiej na rok 1951*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” (dalej: MPP) 1951, nr 7-8, s. 54, 58-59, 62, 65-66.

⁵ Tamże, s. 73, 74; M.M. Grzybowski, *Kościół katolicki w Płocku 1793–2003*, Płock 2004, s. 100.

⁶ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki. Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku 1945–1956*, Warszawa 2007, s. 17.

działalnością wymierzoną przeciwko Kościołowi w PUBP pełnili ich kierownicy⁷. Kolejnymi kierownikami i szefami PUBP/PUdsBP w Płocku w latach 1945-1956 byli: Tadeusz Konopka (10 II 1945 – 1 IV 1946), Antoni Łuczak (4 I – 23 IV 1946), Stefan Gołębiowski (1 IV 1946 – 31 VIII 1948), Eugeniusz Serwiński (1 IX 1948 – 15 VIII 1950), Mieczysław Zarembo (15 VIII 1950 – 1 V 1952), Jan Pęski (1 V 1952 – 1 IX 1955) i Władysław Muszyński (od 1 XII 1955 do końca 1956 r.)⁸.

Działania związane ze zwalczaniem Kościoła i innych związków wyznaniowych na terenie województwa warszawskiego, w tym również powiatu płockiego prowadził Wydział V WUBP w Warszawie (do stycznia 1953 r.). Od jesieni 1945 do stycznia 1953 r. walkę z Kościołem w skali ogólnokrajowej koordynował Departament V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), od stycznia 1953 do grudnia 1954 r. Departament XI MBP (w WUBP wydziały XI, w PUBP odpowiednie referaty), a od grudnia 1954 do listopada 1956 roku Departament VI Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego (w WUdsBP wydziały VI, w PUdsBP referaty VI)⁹.

1. Inwigilacja i postawy duchowieństwa w świetle sprawozdań i raportów UB oraz władz administracyjnych

18 sierpnia 1946 r. funkcjonariusze płockiej bezpieki wraz z bojówką PPR i funkcjonariuszami MO zaatakowali uczestników zjazdu Polskiego Stronnictwa Ludowego, który odbywał się w kościele p.w. św. Stanisława Kostki w Płocku. W wyniku najścia, wielu zgromadzonych aktywistów i sympatyków stronnictwa Stanisława Mikołajczyka zostało pobitych oraz zniszczono kilka sztandarów zarządów powiatowych PSL z Mazowsza¹⁰.

W sprawozdaniach i raportach PUBP w Płocku jedna z pierwszych wzmianek o duchowieństwie katolickim pojawiła się w lutym 1947 r. z donosu od agenta o pseudonimie „Płot” w związku z pogrzebem Alicji Boguckiej w czasie, którego ks. Kazimierz

⁷ A. Dziurok, *Wstęp [w:] Metody pracy operacyjnej aparatu bezpieczeństwa wobec Kościołów i związków wyznaniowych 1945–1989*, red. A. Dziurok, Warszawa 2004, s. 21; J. Żurek, *Aparat bezpieczeństwa wobec Kościoła katolickiego w Polsce. Wybrane struktury (1944–1953)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944-1989” 2006, nr 1(3), s. 121.

⁸ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, s. 165-171; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1, 1944-1956, red. K. Szwagrzyk, Warszawa 2005, s. 446-447.

⁹ A. Dziurok, *Wstęp...*, s. 21-23.

¹⁰ Szerzej na ten temat: M. Żuławnik, *Zakrzawione sztandary. Zjazd Polskiego Stronnictwa Ludowego w Płocku 18 sierpnia 1946 r.*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 2016, t. 8, s. 115-123.

Gwiazda miał powiedzieć: *Jeszcze roku nie jestem a już jest piąty pogrzeb zabójczy. To nie jest pogrzeb parafii Sobowo – to pogrzeb całej Polski. Gdy kładziemy się spać, nikt nie wie czy rano wstaniemy, zwrócił się do ołtarza i wołał o sprawiedliwość do Boga*¹¹.

Kościół katolicki w pow. płockim znalazł się w stałym zainteresowaniu płockiej bezpieki począwszy od czerwca 1947 r., kiedy to jej funkcjonariusze zaczęli systematycznie odnotowywać wszelkie fakty i wypowiedzi duchownych katolickich, które uznawali za wrogie wobec istniejącego ustroju politycznego.

W ramach inwigilacji duchowieństwa przedmiotem szczególnego zainteresowania ze strony Urzędu Bezpieczeństwa były wygłaszane przez księży kazania w czasie trwania mszy świętych. W czerwcu i lipcu 1947 r. płocka bezpieka uznała za wrogie wobec istniejącego systemu komunistycznego treści kazań wygłoszonych przez ks. Stanisława Józefowskiego, proboszcza parafii Zakrzewo i kościoła filialnego w Kępie Polskiej, gm. Miszewo Murowane oraz ks. Wiktora Kryweńczuka, administratora parafii Święcieniec¹². Ksiądz Wiktor Kryweńczuk miał w dniu 15 lipca 1947 r. porównać *Rząd z grzybami muchomorami, [...] które są obecnym ustrojem, a który to prowadzi do nędzy i ucisku*. Natomiast ks. Józefowski miał stwierdzić, że *dziś do Sejmu Ustawodawczego są wybrani ludzie nieodpowiedni, tacy co nie wierzą w Boga, że w Polsce nie może być komunizm. Polska jest chrześcijańska i kościół musi zwyciężyć, ponieważ Ojciec św. dyktuje prawo i prowadzi do zwycięstwa*¹³. Skutkiem wygłoszenia tych homilii przez obydwu kapłanów, w których padły powyższe słowa były przesłuchania przez funkcjonariuszy Referatu V PUBP w Płocku osób, które były ich świadkami. Materiały z tychże przesłuchań zostały przekazane do dyspozycji WUBP w Warszawie w celu operacyjnego ich wykorzystania¹⁴.

W drugiej połowie 1947 r. funkcjonariusze

Referatu V PUBP w Płocku podjęli działania, których efektem było rozwiązanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży na terenie parafii Bodzanów oraz przeprowadzenie rozmowy z komendantem Hufca ZHP, by odizolował się wraz z organizacją od duchowieństwa i żeby harcerze zaprzestali udziału w uroczystościach religijnych¹⁵.

W listopadzie 1947 r. w trakcie wygłaszanych kazań księża w parafiach Płock-Radziwie, Stanisławówka oraz Sikórz stwierdzili, że rząd usuwa naukę religii ze szkół, a wiarę z urzędów i że władzę sprawują osoby niewierzące w Boga¹⁶.

Kolejnymi działaniami płockiej bezpieki skierowanymi przeciwko duchowieństwu w związku z wygłaszanymi kazaniem było zbieranie materiałów pod koniec 1947 r. na księdza Zdzisława Piechnę i organistę parafii Płock-Radziwie w celu rozpracowania księdza Aleksandra Strużyńskiego, proboszcza tejże parafii, który to miał występować przeciwko istniejącemu ustrojowi¹⁷. W marcu 1948 r. ks. Józef Batorów, proboszcz parafii Blichowo powiedział w trakcie wygłaszanego kazania, że *komunizm i socjalizm pozbawia ludzi własności a potem chce wydrzeć wiarę z serca ludzi*¹⁸.

14 lutego 1949 r. funkcjonariusze PUBP z Płocka zatrzymali ks. Jerzego Dąbrowskiego, proboszcza parafii Sobowo, któremu postawiono zarzut współpracy z oddziałem antykomunistycznego podziemia zbrojnego Narodowego Zjednoczenia Wojskowego. W dniu 22 lutego tegoż roku do PUBP w Płocku wpłynęła prośba parafian o zwolnienie księdza z aresztu podpisana przez 204 mieszkańców parafii Sobowo wśród, których znaleźli się m.in. członkowie PZPR i SL¹⁹.

5 sierpnia 1949 r. rząd wydał „Dekret o ochronie wolności sumienia i wyznania”. Zawarte w tym

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 XI do dn. 1 XII 1947 r., Płock 1 XII 1947 r., s. 296.

¹⁷ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 30 XI do dn. 31 XII 1947 r., Płock 31 XII 1947 r., s. 301.

¹⁸ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 III do dn. 1 IV 1948 r., Płock 1 IV 1948 r., s. 319.

¹⁹ Tamże, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 31 I do dn. 28 II 1949 r., Płock 24 II 1949 r., s. 445; Ks. Jerzy Dąbrowski został skazany przez Wojskowy Sąd Rejonowy w Warszawie w dniu 28 VIII 1950 r. na karę 8 lat więzienia oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres 4 lat i przepadek całego mienia na rzecz Skarbu Państwa. Z więzienia w Rawiczu został zwolniony 22 VII 1953 r. Zob.: W. Graczyk, J. Pawłowicz, *Dąbrowski Jerzy (1908–1982), kapłan diecezji płockiej*, [w:] *Leksykon duchowieństwa represjonowanego w PRL w latach 1945–1989. Pomordowani – więzieni – wygnani*, t. 2, red. J. Myszor, Warszawa 2003, s. 52-54; J. Pawłowicz, *Chwała Bohaterom! Mieszkańcy Mazowsza Zachodnio-Północnego sążeni przez Wojskowe Sądy Rejonowe 1946-1955*, Warszawa 2003, s. 85.

¹¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie (dalej: AIPN), 0206/124/CD/1, Raport dekadowy szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 18 II do dn. 28 II 1947 r., Płock 28 II 1947 r., s. 193.

¹² Tamże, Raport dekadowy szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 8 VI do dn. 18 VI 1947 r., Płock 18 VI 1947 r., s. 238; Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 18 VII do dn. 28 VII 1947 r., Płock 27 VII 1947 r., s. 254; W dokumentach i opracowaniach są podawane różne formy nazwiska księdza Kryweńczuka: Kryweńczyk, Krywińczuk, Krywienczyk, Krzywenczuk, Krzywieńczuk.

¹³ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 18 VII do dn. 28 VII 1947 r., s. 254.

¹⁴ Tamże, Sprawozdanie Referatu V PUBP w Płocku za okres od dn. 15 VIII do dn. 15 XI 1947 r., Płock 17 XI 1947 r., s. 266.

dokumencie przepisy faktycznie były wykorzystywane przez różne organy władzy państwowej do utrudniania działalności Kościołowi oraz stosowania represji wobec duchowieństwa i osób świeckich. W związku z wydaniem tego aktu prawnego władze komunistyczne wzywały księży do urzędów w celu odczytania im treści tego dekretu, gdzie często żądano od nich złożenia podpisu, który miał oznaczać podporządkowanie się jego przepisom²⁰. Takie działania również zostały podjęte przez UB wobec księży z pow. plockiego. W sprawozdaniu PUBP w Płocku za sierpień 1949 r. stwierdzono, że w związku z wydaną ekskomuniką przez papieża i dekretem wydanym przez rząd starosta powiatowy i grodzki w obecności naszego pracownika jako protokolanta przeprowadził rozmowy ze wszystkimi proboszczami parafii w celu zapoznania ich z treścią dekretu. Na ogólną liczbę trzydziestu sześciu, z którymi rozmawiano, trzech ustosunkowało się całkowicie wrogo, jak ks. Aleksander Strużyński – proboszcz w Radziwiu, ks. Krywieńczuk Wiktor z parafii Święcieniec i ks. Fronczak Roman – prefekt i administrator z kościoła poddominikańskiego. Wyżej wymienieni starali się swymi wypowiedziami przekreślić dekret i wynajdywali różne wykręty, ażeby dekret ominąć. Reszta księży dekret przyjęła przychylnie bądź to biernie²¹.

Latem 1949 r. Urząd Bezpieczeństwa w Płocku stwierdzał, że duchowieństwo działało aktywniej i w czasie odbywających się rekolekcji dla organizmów ks. Czesław Pacuszka zaatakował ostro naszą władzę, nawoływał do mocnej walki, dał nastawienie by rozbić ZMP, skupiać młodzież przy chórach²².

Na początku września 1949 r. informator UB „Szerszeń” donosił bezpiece, że na konferencji dekanalnej dekanatu wyszogrodzkiego, na której omawiane były sprawy nauczania religii w szkołach, ks. Głowacki wydał polecenie, aby księża dotarli do każdej szkoły i uczyli w nich religii. Z kolei inny informator UB o ps. „Lampart” podawał, że ksiądz Jan Błaszczak, proboszcz parafii Orszymowo w czasie kazania z ambony głosił by wierni nie czytali prasy, gdyż zawiera ona nieprawdę i jest bezbożna. Po tej wypowiedzi funkcjonariusze PUBP w Płocku postanowili wezwać księdza Błaszczaka i przeprowadzić z nim rozmowę ostrzegawczą²³. W listopadzie 1949 r. zanotowano, że proboszcz parafii Rokicie

²⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, s. 43-44.

²¹ Cyt. za: J. Pawłowicz, *Ludzie plockiej bezpieki...*, s. 95.

²² AIPN, 0206/124/CD/1, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 VII do dn. 28 VIII 1949 r., Płock 27 VIII 1949 r., s. 522.

²³ Tamże, Raport szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 29 VIII do dn. 29 IX 1949 r., Płock 29 IX 1949 r., s. 547.

i Siecień, ks. Marian Cichocki po odczytaniu liście biskupa powiedział, że *ustrój w ZSRR prowadzi do głodu i nędzy, jak również naszą gospodarkę zespołową*, a wymieniony wyżej ks. Józef Batóg stwierdził, że *ludzie do partii mają czas chodzić a do kościoła to nie i że ten ustrój jest przejściowy i to się niedługo skończy*²⁴.

W dniu 6 września 1949 r. z Płocka wyruszyła coroczna pielgrzymka do sanktuarium do Skępego, w której uczestniczyło 940 osób. 8 września pielgrzymów przywitał biskup Zakrzewski, który odprawił mszę świętą. Bezpieka nie zanotowała w trakcie trwania pielgrzymki żadnych wrogich wystąpień²⁵.

Jedną z form represji stosowaną przez komunistów wobec Kościoła katolickiego w Polsce było podnoszenie wymiaru podatków względem duchownych. W sprawozdaniu za przełom grudnia 1949 i stycznia 1950 r. czytamy, że PUBP w Płocku wpłynął poprzez Referat Społeczno-Polityczny i Starostę Powiatowego na podniesienie podatku przez Urząd Skarbowy następującym księżom: ks. Janowi Błaszczakowi, ks. Józefowi Molędzie, ks. Piotrowi Jankowskiemu, ks. Wiktorowi Krywieńczukowi, ks. Anastazemu Rutkowskiemu i ks. Ignacemu Kryńskiemu. Zwiększenie wymiaru podatku PUBP w Płocku uzasadniał tym, iż księża ci byli wrogami istniejącego ustroju²⁶.

Na przełomie lat 1949/1950 władze komunistyczne w Polsce na czele z aparatem bezpieczeństwa rozpoczęły proces organizowania tzw. ruchu „księży-patriotów”, formacji duchownych katolickich, którego głównym celem było rozbić Kościoła katolickiego od wewnątrz i podporządkowanie go państwu komunistycznemu. Duchowni należący do tego ruchu w różnych formach współpracowali z „władzą ludową”. Księża z diecezji plockiej oraz całego województwa warszawskiego, działający w tym ruchu należeli do Okręgowej Komisji Księża przy ZBoWiD w Warszawie. Ruch ten istniał do momentu rozwiązania go w 1955 r. Z terenu powiatu plockiego członkami tej organizacji byli następujący księża: ks. Wacław Kawecki, administrator parafii Trzepowo; ks. Marian Kubal, proboszcz parafii Zagroba; ks. Adam Szymański, proboszcz parafii Rogotwórk; ks. Ludwik Ostaszewski, proboszcz parafii Ciachcin i ks. Jerzy Dąbrowski, proboszcz parafii Sobowo²⁷.

²⁴ Tamże, Sprawozdanie miesięczne szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 X do dn. 28 XI 1949 r., Płock XI 1949 r., s. 597.

²⁵ J. Pawłowicz, *Ludzie plockiej bezpieki...*, s. 96.

²⁶ AIPN, 0206/125,CD/1, Sprawozdanie miesięczne szefa PUBP w Płocku od dn. 18 XII 1949 r. do dn. 28 I 1950 r., Płock 28 I 1950 r., s. 24.

²⁷ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Główna Komisja Księża przy ZBoWiD. Okręgowa Komisja Księża w

Władze komunistyczne w powojennej Polsce całkowicie zakazywały obchodzenia świąt narodowych i państwowych ustanowionych przez władze II Rzeczypospolitej, w związku z czym aparat bezpieczeństwa i jego agentura obserwowały postawy duchowieństwa i wiernych w dniach, kiedy one przypadają. 15 sierpnia 1950 r. ksiądz Bronisław Lutyński, administrator parafii Słupno jako jedyny spośród kapłanów w powiecie płockim nawiązał do „Cudu nad Wisłą” komentując, że wydarzenie to uratowało ojczyznę przed napaścią wroga²⁸. W październiku 1951 r. ks. Stanisław Józefowski w czasie rozmowy z kierownikiem szkoły w Chylinie, gm. Miszewo Murowane wypowiedział się, że duchowieństwo polskie nie dopuści, by w Polsce zapanował duch marksistowski²⁹.

Po podpisaniu porozumienia między Rządem RP a Episkopatem Polski w kwietniu 1950 r., władze komunistyczne chciały sprawdzić stopień uległości Kościoła katolickiego wobec ich działań poprzez akcję zbierania w społeczeństwie podpisów pod tzw. Apielem Sztokholmskim, który miał antyamerykański i prosowiecki charakter. Władzom szczególnie zależało na podpisach duchowieństwa, gdyż podpisy proboszczów przełamywały opór większości wiernych do udziału w akcji „pokojuowej”, która miała wyraźnie dwuznaczne tło, miała być formą poparcia dla polityki komunistów w Polsce. Episkopat Polski odmówił poparcia apelu, uzasadniając to apolitycznością Kościoła³⁰.

W trakcie trwania akcji zbierania podpisów pod Apielem Sztokholmskim w 1950 r. z terenu powiatu płockiego nie podpisało go czterech proboszczów, biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski, ks. infułat Stanisław Figielski, część księży z Seminarium Duchownego oraz zakony Pasjonistek i Zgromadzenia Sióstr Matki Bożej Miłosierdzia z Zakładu „Anioła Stróża”. Według informatora UB o ps. „Watykan” przyczyną niepodpisania apelu przez część duchowieństwa i zakonów na terenie pow. płockiego była postawa biskupa Zakrzewskiego i Kurii Diecezjalnej. W czasie objazdu parafii bp Zakrzewski w rozmowie na ten temat oświadczył, że apelu pokoju nie podpisze i życzy sobie, by nie podpisywali go inni duchowni, gdyż jest to akt polityczny³¹.

Warszawie, sygn. 265, k. 65-66.

²⁸ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 VIII do dn. 1 IX 1950 r., Płock 1 IX 1950 r., s. 85.

²⁹ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 X do dn. 31 X 1951 r., Płock 31 X 1951 r., s. 305.

³⁰ A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół...*, dz. cyt., s. 58-59.

³¹ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 10 VI do dn. 1 VII 1950 r., Płock

10 maja 1951 r. w Warszawie odbył się zjazd księży zorganizowany przez Wojewódzki Komitet Obrońców Pokoju, w którym uczestniczyło 10 księży z pow. płockiego. Po jego zakończeniu miała miejsce „Akcja Narodowego Plebiscytu Pokoju” w trakcie, której zbierano kolejne podpisy w sprawie poparcia apelu Światowej Rady Pokoju. W czasie trwania tegoż plebiscytu na terenie pow. płockiego trzech księży: Marian Kubal, Józef Tatko i Adam Szymański aktywnie udzielali się w niej *chodząc po gromadach i przekonywując opornych do podpisywania jako agitatorzy*. Opozycyjną postawę wobec akcji zbierania podpisów przyjął ks. Józef Molęda, administrator parafii Bonisław oraz pewien kapłan, który na kazaniu do alumnów Seminarium Duchownego powiedział, że *gotąbka pokoju marksści przywłaszczili od kościoła, który od wieków był symbolem pokoju duchowego, ale to nic bo my ich i tak pokonamy, lub to, że kościół ma papieża i czterech ewangelistów, a marksści mają też swych jak: Marks, Engels, Lenin i Stalin*³².

W pierwszej połowie lat 50. komuniści w szczególny sposób kładli naciski na polską wieś i jej mieszkańców, aby wywiązywali się z tzw. obowiązkowych dostaw na rzecz państwa. W związku z tym władze partyjno-rządowe prowadziły szeroko zakrojoną akcję propagandową, która miała temu służyć. Starano się przy tym wpływać również na duchowieństwo, żeby zachęcało chłopów w czasie wygłaszanych kazań do wywiązywania się z tych nakazów władzy. W sprawozdaniu PUBP w Płocku z dn. 3 grudnia 1951 r. czytamy, że *większość [księży – przyp. M.C.] w ogóle tematów tych nie poruszała, a niektórzy mimo naszych przekonań odmówili jak na przykład ks. Bronowski z parafii Daniszewo oznajmił, że Planowy skup zboża dlatego idzie źle, gdyż dużo się obiecuje, a nic się nie robi [...]*³³.

Jednym z głównych tematów, który dominował w propagandzie władz komunistycznych w Polsce w pierwszej połowie 1952 r. była sprawa uchwalonego projektu nowej konstytucji. W sprawozdaniu z początku marca 1952 r. PUBP w Płocku określał, że duchowieństwo na terenie powiatu nie występowało przeciwko projektowi konstytucji za wyjątkiem ks. Franciszka Morawskiego (proboszcza parafii Proboszczewice) oraz ks. Jana Błaszczaka (proboszcza parafii Orszymowo), którzy stwierdzili, że *najlepsza konstytucja to 10 przykazań bożych*³⁴. Natomiast

4 VII 1950 r., s. 68.

³² Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 2 V do dn. 2 VI 1951 r., Płock 2 VI 1951 r., s. 208.

³³ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 XI do dn. 3 XII 1951 r., Płock 3 XII 1951 r., s. 332.

³⁴ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 II do dn. 3 III 1952 r., Płock 2 III 1952 r., s. 413.

3 marca 1952 r. odbyła się konferencja dekanalna dekanatu plockiego w trakcie której, jak podawał informator ps. „Orzeł”, ksiądz Stanisław Figielski jako przewodniczący zebrania zadał pytanie zgromadzonym księżom, czy mają jakieś poprawki do konstytucji. Gdy nikt nie zabrał głosu na postawiony problem ks. Figielski udzielił zebranych księżom wytycznych, które zakładały, że jeżeli ktoś będzie zadawał pytania odnośnie poprawek do konstytucji to żeby duchowni odpowiedzieli, że sprawa ta została już określona w liście Episkopatu Polski do rządu. W czasie konferencji polecono również księżom, aby na zaproszenie władz terenowych na zebrania dyskusyjne dotyczące projektu konstytucji udawali się, ale nie zabierali głosu w dyskusji³⁵.

9 lutego 1953 r. Rada Państwa PRL wydała „Dekret o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych”, który dotyczył wszystkich funkcji od wikarego do biskupa i faktycznie oznaczał podporządkowanie Kościoła państwu i utratę jego niezależności jako podmiotu w sferze życia publicznego³⁶. Władze komunistyczne po wydaniu tego dekretu rozpoczęły tzw. ankietyzację kleru, która miała na celu określenie postawy ideowo-politycznej i sporządzenie charakterystyki danego księdza. Zajmowały się tym Referaty ds. Wyznań przy Prezydiach Powiatowych Rad Narodowych oraz Wydziały ds. Wyznań przy Prezydiach Wojewódzkich Rad Narodowych. W województwie warszawskim takie ankiety i charakterystyki tworzono m.in. w latach 1950–1956. Według danych z tych lat na 30 księży pracujących w powiecie plockim, którym sporządzono charakterystyki 12 zaliczono do księży „pozytywnych”, kolejnych 12 do „wrogich” i sześciu do „obojętnych”. Do księży „pozytywnych” władze komunistyczne zaliczały: profesorów Seminarium Duchownego w Płocku, ks. Romana Berlińskiego, ks. Józefa Góralskiego, ks. Wacława Kaweckiego, ks. Ignacego Marciniaka; a także ks. Jana Jeża, spowiednika alumnów plockiego seminarium; ks. Piotra Konteckiego, sędziego Sądu Biskupiego i administratora parafii Bodzanów; ks. Mariana Okólskiego, kanonika bazyliki plockiej i dziekana przasnyskiego; ks. Czesława Pacuszkę, notariusza Sądu Biskupiego i prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Leona Pomaskiego, prof. Seminarium Duchownego, wizytatora nauki religii i radnego MRN w Płocku; ks. Kazimierza Starościńskiego, administratora parafii w Białej i prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Edmunda

W sprawozdaniu występuje zniekształcone nazwisko ks. Franciszka Morawskiego. Zamiast Morawski występuje Murawski.

³⁵ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 III do dn. 3 IV 1952 r., Płock 2 IV 1952 r., s. 433.

³⁶ J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego...*, dz. cyt., s. 134.

Szewczaka, wicerektora Seminarium Duchownego w Płocku oraz ks. Seweryna Wyczałkowskiego, prof. Seminarium Duchownego i radnego MRN w Płocku³⁷.

Do księży „wrogich” klasyfikowanych przez komunistów jako tzw. reakcyjny kler katolicki, zaliczono następujących kapłanów: ks. Józefa Błaszczaka, dziekana dekanatu wyszogrodzkiego i proboszcza parafii Orszymowo; ks. Władysława Celmerowskiego, notariusza Sądu Biskupiego w Płocku; ks. Jana Cichosza, salezjanina i katechetę gimnazjalnego w Płocku; ks. Romana Fronczaka, rektora kościoła św. Dominika w Płocku, kustosza kapituły katedry i członka Komisji Duszpasterskiej w Płocku; ks. Józefa Fydryszewskiego, dziekana dekanatu wyszkowskiego i członka Rady Administracyjnej w plockiej Kurii Diecezjalnej; ks. Kazimierza Głąbka, salezjanina i prefekta nauki religii w Płocku; ks. Feliksa Godlewskiego, proboszcza w Drobinie; ks. Wacława Jezuska, rektora Seminarium Duchownego i sędziego Sądu Biskupiego w Płocku; ks. A. Norwę, prefekta nauki religii; ks. Zdzisława Piechnę, kanclerza kurii, prof. Seminarium Duchownego, wikariusza generalnego i notariusza Sądu Biskupiego w Płocku; ks. Stefana Zaleskiego, notariusza kurii oraz ks. Romualda Zawistowskiego, prokuratora Seminarium Duchownego w Płocku³⁸.

Według oceny władz państwowych do księży „obojętnych” wobec istniejącego systemu politycznego należeli tacy kapłani, jak: ks. Konrad Gąsiorowski, prof. Seminarium Duchownego i członek Sądu Biskupiego w Płocku; ks. Jan Gołaszewski, prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Jan Radomski, prof. Seminarium Duchownego w Płocku; ks. Kazimierz Targowski, prokurator Kurii Diecezjalnej w Płocku; ks. Stanisław Tenderenda, dziekan dekanatu mławskiego i sędzia kapituły plockiej, który wcześniej był uważany za „wroga ustroju” oraz ks. Jan Wosiński, ojciec duchowny w plockich seminariach³⁹.

W marcu 1954 r. odbył się II Zjazd PZPR. Według informatora plockiej bezpieki o ps. „Orzeł” duchowieństwo interesowało się tym wydarzeniem i spodziewało się poważnych zmian w gospodarce oraz w reorganizacji rad narodowych⁴⁰. Z kolei w listopadzie 1954 r. miały miejsce „wybory” do rad narodowych. Według informacji PUBP w Płocku, biskup Tadeusz Zakrzewski, ordynariusz diecezji plockiej

³⁷ J. Stefaniak, *Postawy duchowieństwa w powiecie plockim w latach apogeum stalinizmu (1948–1953) w ocenie władz państwowych*, „Notatki Płockie” 1999, nr 4, s. 37.

³⁸ Tamże, s. 37–38.

³⁹ Tamże, s. 38.

⁴⁰ AIPN, 0206/126/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za miesiąc marzec 1954 r., Płock 3 IV 1954 r., s. 101.

zezwoił całemu duchowieństwu i alumnom WSD na wzięcie udziału w sprawdzeniu list wyborczych i w samych wyborach do rad narodowych. Jednocześnie stwierdzono, że część księży odniosła się negatywnie do tego wydarzenia, m.in. ks. Wacław Jezusek, rektor WSD w Płocku, który zabronił alumnom sprawdzenia list wyborczych, co następnie wpłynęło na duchowieństwo parafialne, które ograniczyło się jedynie do sprawdzenia list wyborczych oraz odmówiło udziału w zjeździe Frontu Narodowego w Warszawie. Podsumowując postawy duchowieństwa związane z wyborami do rad narodowych szef PUBP w Płocku stwierdzał: *Analizując powyższe należy stwierdzić, iż duchowieństwo stojące na wyższym szczeblu zaczyna coraz bardziej przejawiać nieprzychylną, a nawet wrogą postawę do polityki Rządu i akcji przeprowadzanych w naszym kraju*⁴¹.

Natomiast w trzecim kwartale 1955 r. płocki Urząd Bezpieczeństwa, tak oceniał działalność duchowieństwa w powiecie płockim:

Kler katolicki wszelkimi sposobami dąży do rozszerzania swoich wpływów na społeczeństwo, a szczególnie przyciągnięcie pod wpływy kościoła młodzieży szkolnej i pozaszkolnej. W tym celu Kuria wydała nieoficjalne zarządzenie do organizowania punktów nauczania religii i innych uroczystości, które sprzyjają do rozszerzenia wpływów na społeczeństwo. A o to kilka faktów wrogich wystąpień ze strony kleru katolickiego i osób z nimi powiązanych:

1/ Ks. Markuszewski Henryk z parafii Góra w sierpniu b.r. podczas wygłaszanych kazań piętnował tych ludzi, którzy w niedzielę pracowali przy żniwach. Głosił, że ci co pracują to nie walczą o pokój, bo w niedzielę pracują, a powinni przyjść do kościoła i modlić się o utrwalenie pokoju. O powyższym powiadomiono I-go Sekr. K.P. i spowodowanie przeprowadzenia z ks. Markuszewskim rozmowy z jednoczesnym uprzedzeniem go na przyszłość. Na pierwsze wezwanie do PPRN nie stawiał się, zaś na ponowne przybył przyrzekając, że więcej podobnie nie będzie występował.

2/ Ks. Kozłowski Jerzy z parafii Słupno starał się wszelkimi sposobami przyciągnąć pod wpływy kościoła młodzież z P. [Państwowego] D. [Domu] Dz. [Dziecka] w Słupnie. [...] nawiązał do nieczytania książek z biblioteki P.D.D. Jak również ustalał nazwiska dzieci, które nie uczęszczały do kościoła, po czym indywidualnie

przeprowadzał z nimi rozmowy w celu wywarcia na nich presji i spowodowanie uczęszczania do kościoła. O powyższym powiadomiono I-go Sekr. K.P. Partii i spowodowano przeprowadzenia z ks. Kozłowskim przez Przewodniczącego PPRN rozmowy i uprzedzenia.

3/ Ks. Strużyński Aleksander z Radziwia zachęcał na ulicy osoby, którzy nie brali ślubów kościelnych nakłaniając ich do tego [...] W powyższej sprawie powiadomiono Sekr. K.P. Partii. [...]

*Podobne fakty miały miejsce na innych terenach, co uwidacznia się, że kler oddziałuje na wrogie elementy w celu aktywizowania się*⁴².

Płocka bezpieka odnotowała również wypowiedzi księży związane ze śmiercią Bolesława Bieruta, I sekretarza KC PZPR w marcu 1956 r. I tak np. ks. Piotr Jankowski, proboszcz parafii Łęg powiedział do zebranej grupy chłopców, że *śmierć Bieruta jest zagadkowa, gdyż na XX Zjazd wyjechał zdrowy, natomiast po zakończeniu nagle zmarł i faktycznej prawdy będzie można dowiedzieć się w przyszłości*⁴³.

Władze komunistyczne bardzo negatywnie odnosiły się do organizowania przez Kościół uroczystości i pielgrzymek religijnych, utrudniając na różne sposoby ich przeprowadzenie lub nie wydając pozwoleń na ich zorganizowanie. W czasie trwającego święta Bożego Ciała w dniu 16 czerwca 1949 r. na budynku biskupa w Płocku oraz w Starożrebach zostały wywieszane flagi watykańskie. Wskutek działań funkcjonariuszy PUBP w Płocku w porozumieniu z władzami lokalnymi zastosowano sankcję karną w wysokości 50 tys. złotych oraz konfiskatę flag⁴⁴. Z kolei 8 września 1949 r. odbył się odpust w Koziebrodach, w którym udział wzięły także grupy wiernych z Łęga, Drobinia i Starożreb. W organizację uroczystości zaangażowali się nawet członkowie PZPR, w tym naczelnik Ochotniczej Straży Pożarnej w Drobinie, Mielczarek, który zachęcał strażaków do udziału w odpuscie. Aby zapobiec organizowaniu w przyszłości takich uroczystości religijnych funkcjonariusze UB przeprowadzili rozmowę z dyrekcją PKS, aby nie wynajmowała na nie autobusów. Z sekretarzem Komitetu Gminnego PZPR funkcjonariusze bezpieki ustalili, że Mielczarek jako *fanatyk religijny* zostanie pozbawiony członkostwa w PZPR i stanowiska

⁴² Tamże, Sprawozdanie PUdsBP w Płocku za III kwartał 1955 r., Płock 30 X 1955 r., s. 215-217.

⁴³ Tamże, Sprawozdanie PUdsBP w Płocku za I kwartał 1956 r., Płock 28 III 1956 r., s. 302.

⁴⁴ Tamże, 0206/124/CD/1, Raport miesięczny szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 28 V do dn. 28 VI 1949 r., Płock 28 VI 1949 r., s. 493.

⁴¹ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za miesiąc listopad 1954 r., Płock 7 XII 1954 r., s. 171.

naczelnika straży⁴⁵. W kwietniu 1951 r. ks. Józef Manista, administrator parafii Świącieniec, nie otrzymał zezwolenia na przeprowadzenie misji od Referatu ds. Wyznań ze względu na to, że ksiądz ten był *wrogiem ustroju*, a misja ta miała odbyć się na terenie, gdzie istniała spółdzielnia produkcyjna⁴⁶.

Kilka miesięcy później płocka bezpieka podjęła czynności, które miały na celu uniemożliwienie pracownikom Państwowych Zakładów Młynarskich (PZM) w Płocku uczestniczenia w pielgrzymce do Skępego w powiecie lipnowskim. Podjęto działania, aby dyrekcja tego zakładu nie wydawała zwolnień pracownikom na czas trwania pielgrzymki. Działania bezpieki w tej sprawie zakończyły się niepowodzeniem, gdyż pracownicy PZM przejawiający chęć wzięcia udziału w pielgrzymce, zostali zwolnieni przez dyrekcję na czas jej trwania. Bezpieka odniosła natomiast sukces w innych zakładach, w których pracownicy nie uzyskali zwolnień na czas jej trwania. W pielgrzymce łącznie udział wzięło około 600 osób⁴⁷.

Organizowanie przez duchowieństwo pielgrzymek do Częstochowy budziło szczególne niezadowolenie władz komunistycznych. W sprawozdaniu za miesiąc sierpień 1953 r. szef PUBP w Płocku meldował szefowi WUBP w Warszawie: *Z przykładów widzimy, że kler poprzez organizowanie pielgrzymek stara się jak najwięcej zdobyć zaufania wśród społeczeństwa i tym samym swoją metodą wpływu prowadzić dalszą formę działania*⁴⁸. W sierpniu 1956 r. wielu księży z terenu pow. płockiego podjęło przygotowania do zorganizowania pielgrzymek do Częstochowy na uroczystości kościelne w związku z trzechsetną rocznicą Ślubów Jasnogórskich. Uroczystości te zostały zaplanowane na dzień 26 sierpnia 1956 r. PUdsBP w Płocku, mając informacje o organizowaniu pielgrzymek przez kapłanów powiadomił I Sekretarza Komitetu Powiatowego PZPR w Płocku. Władze komunistyczne odmawiały wydania pozwoleń na ich zorganizowanie. Następnie przewodniczący PPRN w celu uniemożliwienia zorganizowania tych pielgrzymek przeprowadził rozmowy z następującymi księżmi: ks. Piotrem Kolatorem z parafii Staroźreby, ks. Henrykiem Markuszewskim z parafii Góra, ks. Jerzym Dąbrowskim z parafii Zagroba, ks. Józefem Manistą z parafii Świącieniec, ks. Wincentym Bronowskim z parafii Daniszewo

o oraz ks. Aleksandrem Strużyńskim z parafii Płock-Radziwie. Wskutek nacisków wymienieni księża zrezygnowali z ich organizowania⁴⁹.

W drugiej połowie 1955 r. bezpieka zdecydowała się na prowadzenie bardziej dokładnych i regularnych działań związanych z inwigilacją duchowieństwa. 30 sierpnia 1955 roku funkcjonariusz Referatu VI PUdsBP w Płocku, ppor. Kazimierz Buraczyński postanowił założyć „teczkę zagadnieniową”, w której zbierano materiały dotyczące działalności duchowieństwa diecezjalnego z terenu powiatu płockiego. W uzasadnieniu postanowienia stwierdził: *świecki kler katolicki na terenie miasta i powiatu Płock od chwili powstania Polski Ludowej niejednokrotnie występował wrogo przeciwko władzy ludowej w różnych formach. Reakcyjny kler był duchowym przywódcą terrorystycznych band grasujących na terenie pow. płockiego, a bardzo często wykorzystywał ambonę do celów politycznych. Obecnie świecki reakcyjny kler katolicki i osoby z nimi powiązane wrogiej działalności nie zaprzestały, a coraz bardziej wzmagają ją w bardziej zakonspirowany sposób i niejednokrotnie występują wrogo przeciwko PRL*⁵⁰.

W ramach inwigilacji duchowieństwa Powiatowy Urząd ds. Bezpieczeństwa Publicznego w Płocku w 1956 r. prowadził dziewięć spraw dotyczących rozpracowania następujących księży za wrogi stosunek do ustroju: ks. Józefa Manisty, krypt. sprawy „Judasz”; ks. Feliksa Godlewskiego, krypt. sprawy „Kanonik”; ks. Stanisława Chomiuka, krypt. sprawy „Fanatyk”; ks. Józefa Jankiewicza, krypt. sprawy „Wierny”; ks. Jerzego Kozłowskiego, krypt. sprawy „Kaznodzieja”; ks. Aleksandra Strużyńskiego, krypt. sprawy „Ciekawy”; ks. Józefa Batoga, krypt. sprawy „Benedykt”; ks. Pawła Orłowskiego, krypt. sprawy „Kapelan” i ks. Henryka Markuszewskiego, krypt. sprawy „Watykan”⁵¹.

2. Aparat bezpieczeństwa wobec Kurii Diecezjalnej, Wyższego i Niższego Seminarium Duchownego w Płocku

Struktury komunistycznego aparatu bezpieczeństwa, które były odpowiedzialne za inwigilację i zwalczanie Kościoła katolickiego w diecezji płockiej, szczególne zainteresowanie przejawiały działalnością biskupów płockich: biskupa Tadeusza Pawła

⁴⁵ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, dz. cyt. s. 96.

⁴⁶ AIPN, 0206/125/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 3 IV do dn. 2 V 1951 r., Płock 2 V 1951 r., s. 193.

⁴⁷ Tamże, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za okres od dn. 1 IX do dn. 1 X 1951 r., Płock 1 X 1951 r., s. 280.

⁴⁸ Tamże, 0206/126/CD/1, Sprawozdanie szefa PUBP w Płocku za miesiąc sierpień 1953 r., Płock 3 IX 1953 r., s. 34.

⁴⁹ Tamże, Sprawozdanie PUdsBP w Płocku za III kwartał 1956 r., Płock 29 IX 1956 r., s. 318.

⁵⁰ Tamże, 0201/57, Postanowienie o założeniu teczki zagadnieniowej na świecki kler katolicki, Płock 30 VIII 1955 r., k. 3.

⁵¹ Tamże, 0206/126/CD/1, Wykaz spraw prowadzonych przez PUdsBP w Płocku [Płock 1956 r.], s. 333.

Zakrzewskiego⁵², ordynariusza diecezji płockiej oraz biskupa Piotra Dudźca⁵³, sufragana diecezji. Oprócz biskupów przedmiotem zainteresowań ze strony bezpieczeństwa została objęta Kuria Diecezjalna oraz Wyższe i Niższe Seminarium Duchowne w Płocku.

Inwigilowana przez UB Kuria Diecezjalna w Płocku nosiła w dokumentach bezpieczeństwa kryptonim „Credo Centrum”⁵⁴.

We wrześniu 1953 r. Wydział XI WUBP w Warszawie przeprowadził dokładne rozpoznanie i analizę działalności biskupów płockich, Kurii Diecezjalnej oraz Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku. W sporządzonym dokumencie dokonano oceny osób pracujących w najważniejszych instytucjach diecezjalnych stwierdzając, że:

Po wyzwoleniu Polski członkowie kapituły katedralnej, księża kurialiści, biskupi, profesorowie Seminarium Duchownego posiadali kontakty z przedstawicielami ambasad państw imperialistycznych, wykorzystując w tym celu oficjalną działalność „Caritasu”, a ostatnio wg niezupewnie potwierdzonych danych utrzymują te kontakty w sposób zakonspirowany. W roku 1946–47 r. w okresie przedwyborczym wg niesprawdzonych danych przedstawiciele kurii mieli kontakty z działaczami nielegalnej organizacji WIN. Na kierowniczych stanowiskach w kapitule katedralnej, kurii biskupiej i Sem. Duchownego pracują księża znani ze swego negatywnego, a nawet wrogiego stosunku do Polski Ludowej, za co niektórzy z nich zostali niedopuszczeni do ślubowania, zgodnie z Dekretem z dnia 9.02.1953 r. o obsadzaniu duchownych stanowisk w kościołach⁵⁵.

⁵² Tadeusz Paweł Zakrzewski (1883–1961). Świecenia kapłańskie przyjął w 1906 r. Kapelan arcybiskupów poznańskich i gnieźnieńskich Edwarda Likowskiego i Edmunda Dalbora. Redaktor diecezjalnych pism katolickich, kanonik kapituły poznańskiej. W latach 1928–1938 rektor Papieskiego Instytutu Polskiego w Rzymie. W latach 1938–1946 biskup pomocniczy diecezji łomżyńskiej. W latach 1946–1961 ordynariusz diecezji płockiej. Członek Komisji Mieszanej przedstawicieli rządu i Episkopatu Polski (M.M. Grzybowski, *Duchowieństwo diecezji płockiej*. *Wiek XX*, t. 1, cz. 1, Płock 2007, s. 7-14).

⁵³ Piotr Dudziec (1906–1970). Świecenia kapłańskie przyjął w 1932 r. Wikariusz parafii Zegrze, a następnie Płock. W czasie okupacji niemieckiej administrator parafii Węgrzynowo. Aresztowany, a następnie więziony w niemieckim obozie koncentracyjnym w Działdowie. Po uwolnieniu znalazł się na terenie diecezji kieleckiej, gdzie od 1945 r. pełnił funkcję kanclerza kurii kieleckiej. W 1947 r. powrócił do Płocka, gdzie był kanonikiem kapituły katedralnej, pracownikiem Kurii Diecezjalnej i profesorem Seminarium Duchownego. W latach 1950–1970 biskup sufragan diecezji płockiej (Tamże, s. 150-156).

⁵⁴ J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, dz. cyt. s. 104.

⁵⁵ AIPN, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan

Biskup Tadeusz Paweł Zakrzewski objął rządy w diecezji płockiej 29 maja 1946 r., dzień później odbył się jego ingres⁵⁶. W dokumentach aparatu bezpieczeństwa z drugiej połowy lat 40. i pierwszej połowy lat 50., biskupa Zakrzewskiego określano jako wrogo ustosunkowanego do ustroju Polski Ludowej. Bezpieka zebrała szereg informacji i charakterystyk dotyczących jego działalności, które w większości pochodziły od jej agentów i informatorów wywodzących się z duchowieństwa, jak i osób świeckich. I tak np.:

Źródło „Nowak” z dnia 30.V.1949 r. podaje, że b-p Zakrzewski Tadeusz znanymi tylko jego drogami poufnymi przesyła korespondencje Episkopatu do Watykanu. Ponadto źródło „Nowak” podaje, że b-p Zakrzewski jest jednym z wytrawnych agentów wywiadu Watykańskiego. Przed wojną przebywał 10 lat w Rzymie i posiada tam b. [bardzo] szerokie znajomości.

Źródło „Cichy” podaje, [...] że bp Zakrzewski po wyzwoleniu Polski utrzymywał kontakty z czł. org. WiN i zapewniał ich, że w wyborach duchowieństwo poprze org. WiN i PSL-mikołajczykowskie.

Źródło „Wojewoda” [...] podaje, że bp T. Zakrzewski na konferencji w Płocku odczytał list kardynała Sapięhy i prymasa Wyszyńskiego z dnia 16.II.1952 roku kierowany do Prezydenta Bolesława Bieruta. Następnie płacząc omówił zagadnienia rzekomej walki Rządu PRL z religią. Działalność „Caritasu” w obecnym stanie nie uznał i polecił księżom by żadnych darów z „Caritasu” nie przyjmowali.

Źródło „Pimlakaj” z dnia 17.08.1950 r. podaje, że doręczył pismo jakie bp Zakrzewski skierował do jednego z postępowych księży Ks. Nowaka Stefana. W piśmie tym bp Zakrzewski straszy Ks. Nowaka i zabrania mu pisania artykułów do pisma „Głos Kapłana” i „Ksiądz Obywatel”.

Źródło „Pimlakaj” z dnia 29.06.1952 r. podaje, że bp Zakrzewski podpisał porozumienie z Rządem PRL lecz praktycznie tłumi ruch księży patriotów w trojaki sposób 1/szerząc o tych ks. plotki i bzdury, 2/ szykanuje ich na każdym miejscu gdzie się da, 3/ zaraża kleryków duchem krytyki tego wszystkiego co robi Polska Ludowa, klerycy stają się ekspozyturą budzenia nieprzychylnych nastrojów wobec księży patriotów z diecezji płockiej.

opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 256.

⁵⁶ M.M. Grzybowski, *Tadeusz Paweł Zakrzewski. Biskup płocki 1946–1961*, Płock 2011, s. 41.

Źródło „Krzysztof” z dnia 17.12.1952 r. podaje, że bp Zakrzewski na jednej z odpraw księży parafii Małużyn pow. Ciechanów powiedział, że jest w obawie przed aresztowaniem, dlatego nie wypowiedział się.

PUBP Płock z dnia 28.10.1952 r. podaje w meldunku, że Przewodniczący MRN w Płocku przeprowadził rozmowę z bp Zakrzewskim jak on ustosunkuje się do wyborów i czy nie zaapelowałby do wiernych by swymi głosy oddali na kandydatów Frontu Narodowego. Bp Zakrzewski oświadczył, że on głosował nie będzie na posłuch Frontu Narodowego, gdyż są to wrogowie jego i wiary katolickiej. [...]

Źródło „Wanda” w doniesieniu swym podaje, że bp Zakrzewski zabronił podległym sobie księżom brania udziału w jakichkolwiek akcjach społecznych, oraz podpisania Apelu Pokoju. [...] Odnośnie dekretu z dnia 9.II.1953 roku bp Zakrzewski Tadeusz w rozmowie z Przewodniczącym Woj. Rady Narodowej powiedział, że on nie może pogodzić się z tym, że Dekret jest krępujący dla niego i on będzie stał w obronie tych księży, a księża patrioci łamią dyscyplinę kościelną swym zachowaniem⁵⁷.

W konkluzji charakterystyki osoby biskupa Zakrzewskiego z września 1953 r. stwierdzono następująco:

W toku dotychczasowego rozpracowania bpa Zakrzewskiego Tadeusza uzyskane materiały wskazują na to, że bp Zakrzewski wrogo jest ustosunkowany do obecnej rzeczywistości, posiada b.[bardzo] rozległe kontakty z zagranicą i w kraju, cieszy się dużym zaufaniem wśród hierarchii kościelnej, gdyż z ramienia episkopatu polskiego brał udział w pracach komisji porozumiewawczej między Rządem PRL a episkopatem.

W analogicznym tonie bezpieczeństwa oceniła osobę i działalność biskupa Piotra Dudźca:

[...] należy stwierdzić, że ks. bp Dudziec jest zdecydowanym wrogiem Polski Ludowej, negatywnie ustosunkowany do księży patriotów, utrzymuje kontakty z przedstawicielami ambasad państw imperialistycznych i czł. org. NSZ, jest podejrzany o utrzymywanie kontaktów z obcym wywiadem⁵⁸.

Spośród księży kurialistów do najbardziej zdecydowanych przeciwników systemu komunistycznego bezpieczeństwa zaliczała ks. Stanisława Figielskiego, wikariusza generalnego diecezji płockiej oraz ks. Wacława Jezuska, rektora WSD i byłego kanclerza Kurii Diecezjalnej w Płocku, tak oto ich charakteryzując:

Ks. Figielski nie zezwalał księżom patriotom brania udziału w pracach społecznych, a gdy się do niego zwracali z prośbą o przydzielenie innego księdza na zastępstwo na okres, gdy któryś z nich miał do wykonania pracę społeczną stanowczo odmawiał. W rozmowie z jednym z księży, który prosił o przydzielenie innego księdza na zastępstwo, ponieważ jedzie na Zjazd – powiedział, „niech ksiądz weźmie się za pracę w parafii”. „Pojedzie ksiądz oddawać hołd Stalinowi”. Ksiądz Figielski w dniu 26.10.1952 roku poszedł sam do lokalu wyborczego gdzie wziął kartkę z kandydatami na posłów, popatrzył na nią, wziął ołówek i jawnie na oczach całej Komisji Wyborczej poskreślał wszystkie nazwiska kandydatów, poczym kartkę tą rzucił do urny⁵⁹. [...]

Ks. Jezusek jest zdecydowanym wrogiem obecnego ustroju, żywi głęboką nienawiść do wszystkiego co postępowe, a obecnie będąc na stanowisku rektora Sem. Duch. w Płocku wychowuje uczniów w duchu wrogim dla Polski Ludowej. Posiada b. szerokie kontakty tak na terenie kraju, jak i zagranicą. [...] Ks. Jezusek w pierwszych latach po wyzwoleniu oficjalnie faworyzował nielegalne organizacje i nawoływał do oporu w stosunku do władzy ludowej. Kontaktował się z b.[byłymi] obszarnikami, u których cieszył się zaufaniem. Ks. Jezusek jest agentem bpa Zakrzewskiego, zbiera dane o księżach postępowych i donosi biskupowi [...]⁶⁰.

Działaniami represyjnymi ze strony władz komunistycznych było dotknięte Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku od samego początku istnienia systemu komunistycznego na terenie pow. płockiego. W kwietniu 1945 r. Starostwo Powiatowe w Płocku przesało pismo do Kurii Diecezjalnej, w którym informowano o przejściu przez państwo letniska seminaryjnego „Antoniówka”, które było własnością płockiego Seminarium Duchownego od 1927 r. W wyniku interwencji Kurii Diecezjalnej u władz centralnych w Warszawie decyzją Powiatowej Rady Narodowej w Płocku w tej sprawie została unieważniona⁶¹.

⁵⁷ AIPN, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 260-261.

⁵⁸ Tamże, s. 263.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże, s. 264-265.

⁶¹ Władze komunistyczne przejęły letnisko kilkanaście lat później, w 1962 r., w okresie rządów ekipy Władysława

Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku, podobnie, jak i inne instytucje diecezjalne, było przedmiotem działań obserwacyjnych i rozpoznawczych ze strony aparatu bezpieczeństwa. We wrześniu 1953 r. Wydział XI WUBP w Warszawie, tak oceniał działalność seminarium i księży, którzy byli w nim kształceni:

Duża ilość z księży, którzy kształcili się przed wojną w Seminarium Duchownym, w okresie okupacji niemieckiej brała udział w działalności konspiracyjnej. Po wyzwoleniu Polski angażowali się do współpracy z terrorystycznymi bandami NSZ i WiN, oraz wrogo występowali z ambon p-ko [przeciwko] Polsce Ludowej. Seminarium Duchowne po wyzwoleniu Polski, przyjmowało na studia skompromitowanych swoją wrogą działalnością p-ko Polsce Ludowej, którzy nie byli dopuszczeni do studiów na wyższych uczelniach państwowych, synów kułaków itp. Tym samym Seminarium stało się wylęgarnią wykształconych wrogów Polski Ludowej⁶².

W dalszej części dokumentu dokonano charakterystyki kadry dydaktycznej seminarium stwierdzając, że:

Kolegium profesorskie Seminarium Duchownego w Płocku również znane jest ze swego wrogiego stosunku do Polski Ludowej, a rektor Seminarium Duchownego [ks. Wacław Jezusek] znany jest jako jeden z aktywniejszych wrogów, który nadaje ton studiom Seminarium w wychowaniu od strony pol. [politycznej] alumnów. Profesorowie tegoż seminarium posiadają kontakty z przedstawicielami obcych ambasad, obecnie utrzymują korespondencję i kontakty z zagranicą, które noszą wybitnie podejrzane cechy i zachodzi podejrzenie, że tą drogą mogą uprawiać szpiegostwo. Paczki jakie są nadawane z zagranicy przychodzą na adresy rodzin alumnów, mimo że są one przeznaczone na Seminarium⁶³.

Jak wynika z powyższego dokumentu oprócz księży, którzy byli zatrudnieni w Wyższym i Niższym Seminarium Duchownym, inwigilacji poddano

również świeckich wykładowców Niższego Seminarium Duchownego: Jerzego Piaska, Natalię Jezior-ską, Henryka Pniewskiego i Marię Fangor.

Wydział XI WUBP w Warszawie, analizując we wrześniu 1953 r. materiały operacyjne dotyczące członków kapituły katedralnej, księży pracujących w kurii i profesorów Seminarium Duchownego w Płocku ocenił, iż księża ci tworzą dwa przeciwstawne sobie obozy: *obóz postępowy i obóz wrogich księży*. Według rozpoznania funkcjonariuszy tego wydziału materiały, którymi dysponowali nie wskazywały na to, żeby między tymi duchownymi istniały jakieś konflikty i nieporozumienia. Do obozu tzw. wrogich księży zaklasyfikowano biskupów Tadeusza Zakrzewskiego i Piotra Dudźca oraz księży: Stanisława Tenderendę, Ludomira Lissowskiego, Wacława Jezuska, Stanisława Figielskiego i Jana Gołaszewskiego. Określono ich mianem *wytrawnych rozbijaczy wszystkiego co postępowe w Polsce Ludowej*, a ich tzw. wroga działalność miała przejawiać się w bojkotowaniu zarządzeń władz PRL. Wobec obydwu biskupów oraz księży Figielskiego i Jezuska, dodatkowo wysuwano podejrzenie o współpracę z podziemiem i obcym wywiadem. Do obozu tzw. księży postępowych zaklasyfikowano księży: Piotra Konteckiego, Ignacego Marciniaka, Leona Pomaskiego, Czesława Pacuszkę i Seweryna Wyczałkowskiego. Według opinii Wydziału XI WUBP w Warszawie wymienieni kapłani byli *cichymi zwolennikami pełni podziwu i uznania dla szybkiego tempa budowy i rozbudowy Polski Ludowej*⁶⁴.

Podobne oceny i opinie o tzw. wrogiej działalności kleru odnoszące się do najważniejszych płockich instytucji diecezjalnych i osób z nimi związanych, występują w dokumentach aparatu bezpieczeństwa wytworzonych w późniejszych latach, po 1956 roku⁶⁵.

Pod koniec września 1955 r. funkcjonariusze PUdsBP w Płocku opracowali „Plan operacyjnych przedsięwzięć dotyczących rozpracowania wrogiej części kleru kurialnego i profesorów Seminarium Duchownego w Płocku”, w którym zaznaczono, że *w kurii diecezjalnej oraz w Seminarium Duchownym w Płocku uplasowała się grupa księży na czele z ordynariuszem Zakrzewskim Tadeuszem, którzy są wrogo ustosunkowani do PRL*⁶⁶.

Oznaczało to, że płocka bezpieka przystąpiła do systematycznego prowadzenia i wzmacniania inwigilacji Kościoła katolickiego na podległym jej

Gomułki. Szerzej na ten temat zob.: W. Graczyk, *Wyższe Seminarium Duchowne w latach 1865–2010* [w:] *Wyższe Seminarium Duchowne w Płocku 1710–2010*, red. W. Graczyk, Płock 2010, s. 80–81; M.M. Grzybowski, M. Piotrowski, „Antoniówka”. *Letnisko Płockiego Seminarium Duchownego 1926–1962*, Płock 2000, s. 67–72.

⁶² AIPN, 01283/1000/CD, Streszczenie materiałów i plan opracowania członków kapituły, pracowników kurii biskupiej i Seminarium Duchownego w Płocku, Wydział XI WUBP w Warszawie, Warszawa 25 IX 1953 r., s. 257–258.

⁶³ Tamże, s. 258.

⁶⁴ Tamże, s. 283.

⁶⁵ N. Wójtowicz, *Biskupi płoccy w dokumentach sprawy obiektowej „Credo”* [w:] *Aparat bezpieczeństwa wobec kurii biskupich w Polsce*, red. A. Dziurok, Warszawa 2009, s. 197.

⁶⁶ Tamże.

terenie. W dokumencie tym funkcjonariusze płockiej bezpieki określili cele pracy operacyjnej związane z inwigilacją najważniejszych osób duchownych i instytucji diecezjalnych:

1. Otoczyć poprzez agenturę, obserwację zewnętrzną wszystkich księży uprawiających wrogą działalność w celu ustalenia osób świeckich będących w powiązaniu z Kurią Diecezjalną w Płocku, poprzez które wrogowie kleru kurialny może oddziaływać w dogodny sobie sposób na społeczeństwo.

2. Rozpoznać sytuację wewnętrznego życia kurii i Seminarium Duchownego w Płocku, by na podstawie tej zapewnić sobie zdobycie informacji odnośnie nastawień i zamierzeń kurii.

3. Przystąpić do ustalenia osób świeckich powiązanych z kurią w Płocku, spośród których typować kandydatów do werbunku, a następnie wszcząć ich opracowanie.

4. Dla właściwego wykorzystywania istniejącej już agentury, jak również i nowo zawerbowanej po zagadnieniu rozpracowania wrogiej grupy księży z kurii i Seminarium Duchownego w Płocku zapewnić sobie właściwe miejsce odbywania spotkań, w wyniku czego zachodzi konieczność zdobycia lokali kontaktowych⁶⁷.

31 marca 1956 r. Wydział VI WUdsBP w Warszawie wszczął śledztwo dotyczące rzekomej działalności w Kurii Biskupiej w Płocku grupy antypaństwowej. Decyzję o rozpoczęciu śledztwa uzasadniano w następujący sposób:

[...] na przestrzeni ostatniego okresu na terenach podległych diecezji płockiej organizowana jest wroga działalność zmierzająca do politycznej izolacji postępowego ruchu katolickiego katolików, przy czym formy i metody

⁶⁷ Cyt. za: J. Pawłowicz, *Ludzie płockiej bezpieki...*, dz. cyt., s. 146

działalności przybrały obecnie charakter zorganizowanej ofensywy przeciwko Komisji Duchownych i Świeckich Działaczy Katolickich przy Froncie Narodowym. Typowym przejawem dywersji politycznej wobec księży skupionych przy Froncie Narodowym jest działalność biskupa ordynariusza diecezji płockiej Pawła Zakrzewskiego i jego zaufanych księży, prałata i członka kapituły pułtuskiej ks. Franciszka Kuligowskiego, profesora Seminarium Duchownego ks. Wacława Jezuska, ks. Bogusława Skwarskiego i innych. [...] Posiadane materiały wskazują, że reakcyjni księża rozpowszechniają wrogą propagandę, że rząd Polski Ludowej dąży do zorganizowania w Polsce Kościoła narodowego. Polska będzie siedemnastą republiką, podkreślając, że marksizm zniszczył religię w Rosji i dąży do jej zniszczenia w Polsce. [...] Z uwagi na to, że działalność ta wymierzona jest przeciwko działaczom Frontu Narodowego, koniecznym jest wszczęcie śledztwa w tej sprawie celem ujawnienia faktycznych sprawców oraz organizatorów i udokumentowania ich wrogiej działalności⁶⁸.

Faktycznym powodem wszczęcia śledztwa było przejęcie przez funkcjonariuszy Wydziału „W” WUdsBP, zajmującego się wyrywkową kontrolą korespondencji dwóch anonimowych listów, których adresatami było kilkunastu księży z diecezji płockiej. W listach tych był zawarty apel krytykujący księży, którzy współpracowali z władzami komunistycznymi, działając w ruchu „księży-patriotów”. 30 czerwca 1956 r. oficer WUdsBP w Warszawie, prowadzący śledztwo, ppor. Kazimierz Laskowski umorzył je stwierdzając, że nie zdołano wykryć sprawców anonimów i nie ma możliwości ustalenia ich, ani też nie ujawniono nowych materiałów, które by wskazywały na dalszą przestępczą działalność tych księży⁶⁹.

Dokończenie w następnym numerze.

⁶⁸ Tamże, s. 151-152

⁶⁹ Tamże, s. 153

FUNCTIONINGS OF COMMUNIST AUTHORITIES TOWARDS THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE PŁOCK DISTRICT IN THE YEARS 1945-1956 (SELECTED ASPECTS). PART I

Summary

The present article is describing action communist authorities conducted which against the Roman Catholic Church in the Płock district in years 1945-1956. In the article the special stress was put for characterizing the role of the security service in the fight with the Roman Catholic Church. The totalitarian communist regime took action being aimed at removing the Church from the public sphere. In spite of applying coercive various actions, the Roman Catholic Church survived throughout this difficult period and emerge victorious from the struggle with the Communist system.

Keywords: the state-Church relations, Stalinism, Płock district, Płock

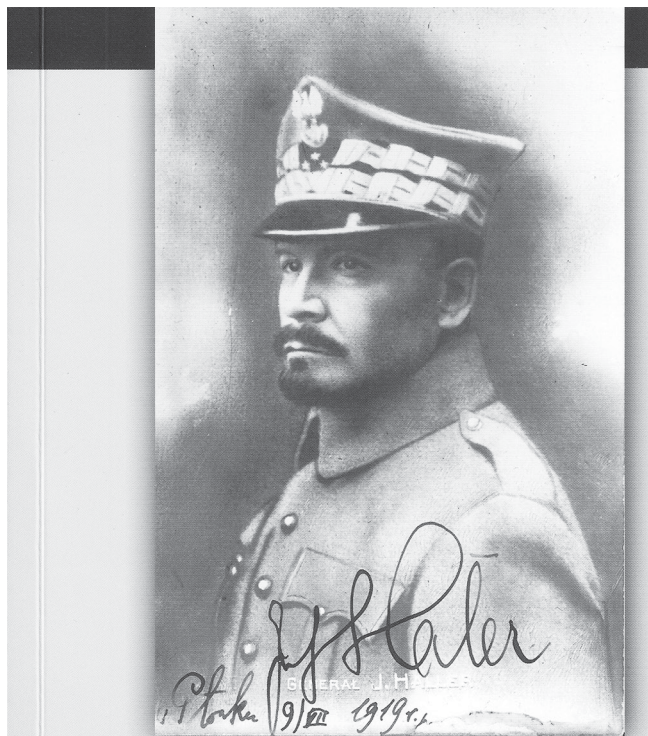
RECENZJE

Grzegorz Gołębiewski, *Związki gen. Józefa Hallera i Hallerczyków z Płockiem w latach 1917-1924*, wyd. Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, Płock 2018, ss. 112

Stulecie odzyskania niepodległości przez Polskę stało się okazją do spojrzenia z perspektywy wieku na odradzającą spod jarzma zaborów najjaśniejszą Rzeczypospolitą. W uchwale Sejmu ustanawiającej 2018 r. Rokiem Jubileuszu 100-lecia odzyskania przez Polskę Niepodległości czytamy m.in.: „11 listopada 1918 r. spełnił się sen pokoleń Polaków – Państwo Polskie narodziło się na nowo. Po rozbiorach i 123 latach niewoli, rusyfikacji i germanizacji, po wielkich powstaniach, wolna Polska powróciła na mapę świata”. W dokumencie zwrócono uwagę, że to dzięki nieugiętej postawie naszych rodaków, nasz Naród wyszedł zwycięsko z dziejowej próby. „Odzyskanie niepodległości dokonało się poprzez walkę pełną poświęcenia i bohaterstwa nie tylko na polach bitew, ale i w codziennych zmaganiach o zachowanie duchowej i materialnej substancji narodowej oraz w codziennym trwaniu polskich rodzin”. Sejm wyraził też nadzieję, że wzorem Ojców Niepodległości – Józefa Piłsudskiego, Romana Dmowskiego, Ignacego Paderewskiego, Wincentego Witosa, Wojciecha Korfańskiego i Ignacego Daszyńskiego – Polacy porzucą spory, by wspólnie świętować ten radosny Jubileusz w jedności i pojednaniu.

Wydaje się, że tej plejadzie wielkich Polaków zabrakło jednak jednego ze współtwórców Polski Niepodległej – gen. Józefa Hallera. Był czas, że legenda „Błękitnego Generała” miała nawet przewagę nad legendą Piłsudskiego. Ostatecznie walkę o rząd dusz wygrał Piłsudski, między innymi dlatego, że po 1926 roku uzyskał wsparcie coraz sprawniejszej i potężnej maszyny państwa. Warto w kontekście setnej rocznicy odzyskania przez Polskę niepodległości, bliżej poznać tę słynną postać, która pomimo upływu czasu pozostaje nadal w cieniu, choć jej rola jest duża i ważna. Pomocą w tym względzie może stać się monografia autorstwa Grzegorza Gołębiewskiego pt. *Związki gen. Józefa Hallera i hallerczyków z Płockiem w latach 1917-1924*.

Autor opracowania jest doktorem nauk humanistycznych, płockim historykiem regionalistą, specjalizującym się w historii Płocka i Mazowsza Płockiego w XX w., ze szczególnym uwzględnieniem okresu międzywojennego. Pracuje jako nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w III Liceum Ogólnokształcącym im. M. Dąbrowskiej oraz jest wykładowcą historii w Szkole Wyższej im. Pawła Włodkowica w Płocku. Grzegorz Gołębiewski jest

Grzegorz Gołębiewski

ZWIĄZKI GEN. JÓZEFA HALLERA I HALLERCZYKÓW Z PŁOCKIEM W LATACH 1917-1924

wiceprezesem TNP, redaktorem naczelnym „Notatek Płockich”, ma na swoim koncie kilka pozycji książkowych m.in: *Zanim został „Grotem”, Obrona Płocka przed wojskami bolszewickimi 18–19 sierpnia 1920 r., Wizyty dostojników państwowych, wojskowych i kościelnych w Płocku 1918–1939, Album Płock 1920. Dni krwi i chwały*. Ponadto opublikował również ponad 100 artykułów popularnonaukowych i naukowych oraz 50 recenzji.

Recenzowana publikacja składa się ze wstępu, trzech rozdziałów, a wieńczy ją bibliografia przedmiotowa. W pierwszym rozdziale została zaprezentowana w sposób syntetyczny sylwetka gen. Józefa Hallera w oparciu o jego biografię i opracowania dotyczące jego postaci, która ma swoje trwałe miejsce w historii Polski. Jego życie jest przykładem pełnego oddania Ojczyźnie, poświęcenia swojego talentu i umiejętności dla dobra wspólnoty narodowej. Gen. Józef Haller walczył w czasie I wojny światowej ze wszystkimi zaborcami Polski – z Rosją, Austrią i Niemcami. Był dowódcą słynnej „żelaznej”

II Brygady Legionów, a pod koniec wojny Armii Polskiej we Francji. Można powiedzieć, że spadł z nieba działającym tam wtedy Komitetowi Narodowemu Polski pod przewodnictwem Romana Dmowskiego i Ignacego Paderewskiego. Powierzono mu uformowanie armii polskiej. Tak zaczęła tworzyć się błękitna armia i błękitny generał. Z początkowych 12 tysięcy ochotników, po kilku miesiącach liczyła ok. 68 tys. żołnierzy. Była to polska armia, cenna i ważna, świetnie wyposażona w broń, czołgi, samoloty, z którą przybył do Warszawy w kwietniu 1919 r. Błękitna Armia była więc najbardziej wartościową jednostką, jaką dysponowało wówczas Wojsko Polskie. Żołnierze Hallera zostali skierowani do Galicji, gdzie trwała już wojna polsko-ukraińska. W imieniu Rzeczypospolitej gen. Haller zajął w 1920 roku – po wycofujących się wojskach niemieckich – Pomorze i dokonał zaślubin Polski z morzem 10 lutego 1920 r. w Pucku. Wypowiedział wtedy słynne słowa: „Oto dziś dzień krwi i chwały! Jest on dniem wolności, bo rozpostarł skrzydła Orzeł Biały, nie tylko nad ziemiami polskimi, ale i nad naszym morzem polskim. Naród czuje, że go już nie dusi hydra, która dotychczas okręcała mu szyję i piersi. Teraz wolne przed nami świąty i wolne kraje”. Jego popularność rosła. W czasie wojny polsko-bolszewickiej został m.in. dowódcą Frontu Północnego na odcinku od Dębłina do Torunia, gdzie rozgrywały się najbardziej dramatyczne boje. Coraz bardziej różnił się z Piłsudskim, a po przewrocie majowym, który zdecydowanie potępił, przeszedł w stan spoczynku.

Po śmierci Piłsudskiego w maju 1935 roku gen. Haller liczył na powrót do wojska. Liczył na to, że nowe kierownictwo – Edward Rydz-Śmigły, czy może nawet prezydent Ignacy Mościcki pozwolą mu wrócić do wojska, ale tak niestety się nie stało. We wrześniu 1939 roku Haller większej roli nie odegrał, nikt go w wojsku nie chciał widzieć. Przedarł się więc do Paryża, gdzie stanął na czele komisji do rejestracji przebiegu wojny w 1939 roku i zbadania przyczyn jej klęski. Była to komisja utworzona przez Władysława Sikorskiego. Po klęsce Francji w czerwcu 1940 roku razem z żoną i Marianem Seydą przedostali się do Wielkiej Brytanii. W rządzie Sikorskiego stał się kierownikiem Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych. Po śmierci Władysława Sikorskiego w lipcu 1943 roku pod Gibraltarem, w liście do prezydenta Raczkiewicza, krytycznie odniósł się do kandydatury Mikołajczyka na premiera.

W 1950 roku pojechał z pielgrzymką do Watykanu, gdzie został przyjęty przez papieża Piusa XII. W styczniu 1952 roku zmarła w Londynie jego żona, co odczuł bardzo boleśnie. W październiku 1952 roku pojechał do Stanów Zjednoczonych. Po 1956

roku nabrał pewnej nadziei, nawet chciał przyjechać do Polski na śluby jasnogórskie w 1957 roku. Zmarł on 4 czerwca 1960 roku w szpitalu w Londynie. Pochowany został na cmentarzu Gunnersbury. W maju 1993 roku jego ciało zostało sprowadzone do Polski i pochowane w nawie kościoła św. Agnieszki w Krakowie, nieopodal Wawelu.

Rozdział drugi zawiera opis trzech wizyt „Błękitnego Generała”, który trzykrotnie gościł wraz z żołnierzami w Płocku w latach 1917, 1919 i 1924. Pierwsza wizyta 16-18 czerwca 1917 roku okazała się kompletną kląpą. Haller był wówczas dowódcą II Brygady Legionów Polskich. Płock miał wtedy charakter prawicowy, stąd panowała niechęć wobec Legionów. Hallera postrzegano tak jak Piłsudskiego, jako lewicowca, radykała. Jego wizyta spotkała się z bojkotem płockiej elity: „przyjęcie miało dosyć skromny charakter, zgromadziło niewielką ilość osób i raczej nie przyczyniło się do zwiększenia idei legionowych. [...] Płk Józef Haller próbował zachęcać płocczan do wstępowania do Legionów i ofiarności na rzecz legionistów – inwalidów wojennych” (s. 58). Nie bez podstaw mógł się czuć tą wizytą rozczarowany. I ta uraza prawdopodobnie w nim została. Dwa lata później, gdy jego gwiazda już świeciła wyraźnie, kazał na siebie długo czekać. I to przyjęcie 9 lipca 1919 r. było już uroczyste, pompatyczne, z kwiatami. Haller zjawił się już jako generał. Przemawiając wówczas do żołnierzy, stwierdził m.in.: „My, żołnierze, chcemy być częścią tego społeczeństwa. Nie chcemy, aby wojsko uważano za oddzielną kastę, nie możemy być odłączeni od narodu i życia narodowego. Jeśli jest takie powołanie nasze, zespoleni w pracy z Narodem, budować będziemy Polskę, aby w tej Polsce wszystkim dobrze było” (s. 64). Po latach zapisał w swoich wspomnieniach: „Nie zapomnę nigdy przyjazdu do Płocka, którego ludność wyległa aż za most, skąd cały orszak był prowadzony do katedry z sędziwym arcybiskupem Nowowiejskim na czele” (tamże). Trzecia wizyta była nieformalna. Gen. Haller jechał konno z Warszawy do Grudziądza i po drodze wizytował jednostki artylerii. W czasie pobytu w Płocku w dniach 29-31 sierpnia 1924 roku dokonał inspekcji 8 pułku artylerii polowej, złożył wieniec na tzw. Bratniej Mogile na północnych obrzeżach miasta, gdzie byli pochowani obrońcy Płocka z sierpnia 1920 r. Odwiedził także kościół garnizonowy oraz Towarzystwo Naukowe Płockie, zostawiając wpis w księdze pamiątkowej Towarzystwa.

W rozdziale trzecim Autor skupił się na obecności hallerczyków w Płocku w latach 1919-20. Żołnierze 2 pułku Dywizji Instrukcyjnej Armii gen. Hallera stacjonowali w Płocku od 28 maja 1919 r.

do 13 stycznia 1920 r. Widać ich było podczas wszystkich uroczystości miejskich. Ich pobyt nastroczał pewne trudności miastu, choćby związane z zakwaterowaniem. Koszary były zniszczone, a dla żołnierzy szukano prowizorycznego miejsca np. w szkołach, a nawet w opactwie pobenedyktynskim. W Płocku obawiano się także ze strony hallerczyków potencjalnych ekscesów przeciwko Żydom. Wydarzył się jednak inny, tragiczny wypadek, który zaważył chyba na tym, że hallerczycy odchodzili z Płocka cicho, bez uroczystych pożegnań ze strony mieszkańców. Chodzi o śmierć siedemnastoletniej Marysi Górnickiej, która zginęła przypadkiem na ulicy podczas bójki i wymiany ognia między hallerczykami i żołnierzami francuskimi: „Odejście pułku z Płocka nie zostało nawet odnotowane najmniejszą notką prasową, co może budzić pewne zdziwienie, bo przecież nie mogło się to odbyć w sposób niezauważalny, a gazeta [„Kurier Płocki” – L.S.] odnotowywała nawet błahe wydarzenia w mieście. [...] Niewątpliwie po początkowym entuzjazmie i zachwycie, czego apogeum była wizyta gen. Józefa Hallera, później emocje nieco opadły i ujawniły się także pewne minusy stacjonowania jeszcze jednej jednostki (poza batalionem zapasowym 6 pp Leg.), na co Płock nie był przygotowany. Stąd problemy z kwaterami i konflikty z tym związane. Do tego doszły sprawy obyczajowe. Można więc pokusić się o wniosek, że Płock żegnał się z hallerczykami bez żalu, a nawet z pewną ulgą, aczkolwiek na pewno byli tacy, którzy tracili dodatkowe źródło dochodów” (s. 104).

Warto sięgnąć po publikację Gołębiowskiego, która przedstawia sylwetkę gen. Józefa Hallera, jego doniosłą rolę w najważniejszych dla Polski wydarzeniach oraz płockie wątki biografii gen. Hallera i jego żołnierzy ze względu na rzetelnie dokonane opracowanie, które wyszło z warsztatu doświadczonego historyka – pasjonata i znawcy tematyki, który w swoim opracowaniu – w rozdziałach drugim i trzecim – wykorzystał ówczesną płocką prasę,

uzupełniając ją cennymi materiałami źródłowymi oraz opracowaniami naukowymi postaci „Błękitnego Generała”. Autor przypomina, że gen. Józef Haller pozostawał często wielkim nieobecny, a jego rola była niedoceniana. Cennym uzupełnieniem treści są zamieszczone po każdym z rozdziałów fotografie pochodzące z zasobów Biblioteki im. Zielińskich TNP, Centralnego Archiwum Wojskowego w Warszawie, Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, Muzeum Ziemi Puckiej im. Floriana Ceynowy w Pucku, Narodowego Archiwum Cyfrowego i Archiwum Narodowego w Krakowie.

Autor monografii przypomina, że legenda „Błękitnego Generała” – jako sprawnego polityka i utalentowanego dowódcy – żyła bardzo długo w umysłach i uczuciach Polaków. Dzisiaj warto ją przypominać i kultywować choćby z tej racji, że – jak zauważa dr Gołębiowski – nie ma do dziś w Płocku ulicy jego imienia. Więcej, mimo jego trzykrotnego pobytu w Płocku, ówczesna Rada Miejska nie wykorzystwała okazji, by nadać mu tytuł Honorowego Obywatela Miasta Płocka.

Wszystkich zainteresowanych historią Płocka i historią międzywojenną i tych, którzy chcieliby zgłębić ten fragment dziejów Polski, odsyłamy do książki dra Grzegorza Gołębiowskiego. Zwieńczeniem zachęty do sięgnięcia po recenzowaną publikację niech staną się słowa samego Hallera: „Jesteśmy nareszcie na własnej rodzimej ziemi polskiej. Ci, których Ojcowie na obcych nieraz porodzeni ziemiach i ci, którzy, za pracą lub za szczęściem, wyszli z POLSKI uciśnionej i rozdartej, ci, którzy w obcy zaszyci mundur musieli w nim iść walczyć za cudze wrogie hasła, legioniści po tyłu tułacznych losach skupieni pod ukochanym i krwią zdobytym sztandarem, i ci wreszcie najmłodszy nowozaciężni, których ostatnio powołał do szeregu obowiązków żołnierza i obywatela Wolnej Rzeczypospolitej” [Rozkaz nr 1. Kwatera Główna Armii Polskiej, 22 kwietnia 1919 roku].

Ks. Leszek Smoliński

* * *

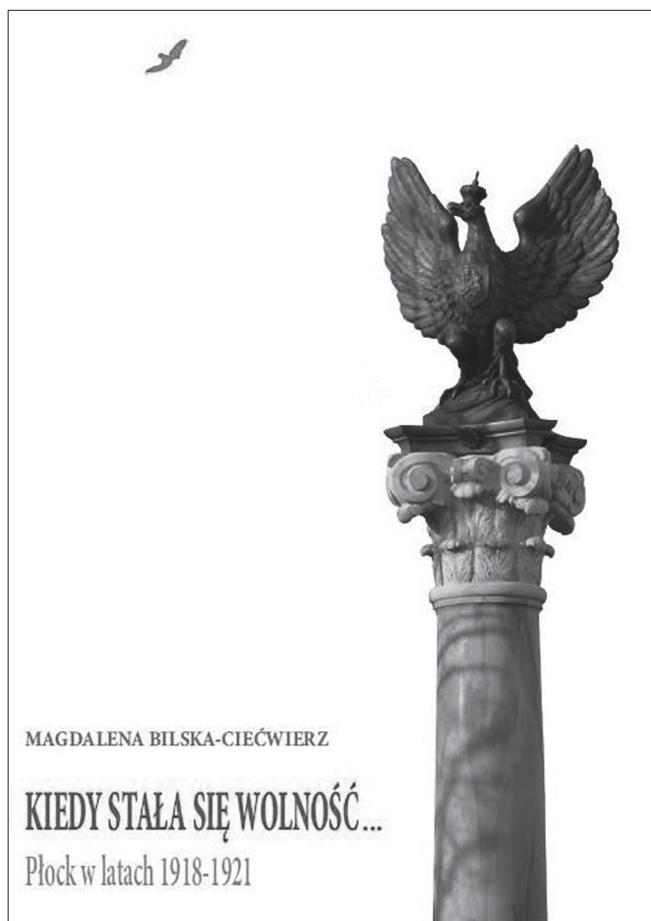
Magdalena Bilka-Ciećwierz, *Kiedy stała się wolność... Płock w latach 1918–1921*, wyd. Muzeum Mazowieckie w Płocku, Płock 2018, ss. 300

Na stulecie odzyskania niepodległości Magdalena Bilka-Ciećwierz przygotowała pracę pt. *Kiedy stała się wolność... Płock w latach 1918–1921*. Tytuł identyczny jak prezentowana w Muzeum Mazowieckim w Płocku (którego autorka jest pracownikiem) wystawa. Książkę uznać można jako inicjatywę towarzyszącą bądź uzupełniającą. Zresztą autorka przyznaje, że „publikacja jest pokłosiem pracy nad przygotowaniem wystawy”, przy czym „jednocześnie rozwija wątki tematyczne zaprezentowane na ekspozycji” (s. 9). Praca dotyczy okresu, który w historii Polski funkcjonuje pod hasłem odzyskania niepodległości i procesu kształtowania i ugruntowania ustroju i granic państwa tj. lat 1918–1921.

Opracowanie podzielone jest (co autorka zaznacza również we wstępie) na trzy części, dotyczące trzech podejmowanych zagadnień: życia politycznego Płocka w latach 1918–1919, udziału płocczan w walkach zbrojnych o wytyczenie granic państwa (w tym obrony miasta w sierpniu 1920 r.) oraz zagadnień związanych z sytuacją bytową płocczan, aprowizacją, pracą, oświatą i zagadnieniami kultury. Imponuje właściwy – naszym zdaniem – podział miejsca dla każdego z tych zagadnień (kolejno: 82 strony, 62 i 120). Zgadza się w 100 procentach z autorką, że zagadnieniom poruszonym w części trzeciej, należało poświęcić najwięcej miejsca. W największym stopniu dotyczyły one bowiem największej liczby płocczan (bo np. walką polityczną nie żyło całe miasto, wszyscy jego mieszkańcy, nie wszyscy też – co oczywiste – zaciągnęli się do wojska; jedynie najazd bolszewicki mógł potencjalnie dotknąć wszystkich mieszkańców miasta).

Praca opiera się nie tylko na dostępnych opracowaniach (autorka wykorzystała ich zresztą bardzo dużo, bibliografia źródeł drukowanych i opracowań obejmuje 215 pozycji), ale stanowi też efekt własnych poszukiwań źródłowych, nie tylko w płockich archiwach (Archiwum Państwowym w Płocku oraz Dziale Zbiorów Specjalnych Biblioteki im. Zielińskich TNP), ale również w warszawskich (Archiwum Główne Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych, Centralne Archiwum Wojskowe i Archiwum Państwowe). Szczególnie informacje z tych ostatnich są zawsze ciekawe i wartościowe dla historyków i osób zainteresowanych historią Płocka.

Kolejną rzeczą, którą musimy tu poruszyć, są zdjęcia zamieszczone w książce przez autorkę. Wybór jest znakomity. Od dawna nie oglądaliśmy takiego udanego wyboru zdjęć dawnego Płocka. Widać z nich jak bogate są zbiory fotografii

Muzeum Mazowieckiego w Płocku oraz Towarzystwa Naukowego Płockiego. Zdarzają się unikatki jak fotografia oddziału płockiej Milicji Ludowej.

Udane w każdym calu opracowanie historyczne winno jednak zawierać również oceny i komentarze autora. Relacja o wydarzeniach to za mało. Wówczas praca przypomina kronikę czy swoiste kalendarium. Monografia wymaga od autora ustosunkowania się do wydarzeń przedstawionych w treści. Przedstawienie następujących po sobie wydarzeń w sposób rzetelny to bardzo ważna sprawa, jednak chcielibyśmy wiedzieć, co autorka sądzi o takich czy innych faktach, ich przyczynach czy skutkach, jak je ocenia. Może byśmy się z nią zgodzili, może nie... Praca musi nie tylko zaprezentować pewien zestaw faktów, ale pomóc pewną sekwencją następujących po sobie wydarzeń wyjaśnić i zrozumieć. Jeśli praca podzielona jest tematycznie to niezbędnym wydaje się jakaś ogólna ocena odautorska zaprezentowanego zagadnienia czy części pracy. Ona nie musi być trafna, z nią winno się móc polemizować, próbować autora przekonać. Ale żeby to zrobić, takie stanowisko musi być zaznaczone.

Autorka zadeklarowała we wstępie, że w pracy „głównie jednak chciano oddać głos płocczanom”. Rozumiemy to w ten sposób, że M. Bilska-Ciećwier chciała zaprezentować ówczesne komentarze płocczan dotyczące poruszanych kwestii jak najbardziej powstrzymując się od własnych. Jednak jednostronność źródeł („Kurier Płocki”, Macieszyna¹, Świecki i Wybult² prezentowały prawicowy, endecki punkt widzenia) wykoślawiała obraz. Brakuje przeciwwagi dla prezentowanej przez nich narracji wydarzeń. W zasadzie jedynym alternatywnym źródłem byłby „Robotnik” – centralny organ Polskiej Partii Socjalistycznej i zamieszczane w nim korespondencje z Płocka. Dopiero ich konfrontacja z cytowanymi w pracy, pozwoliłaby na nieco szerszy ogląd. Mieli przemówić współcześni płocczanie. Jednak ich jednostronny dobór sprawił, że i narracja o pewnych wydarzeniach jest jednostronna.

Wyczuwa się w pracy niechętny stosunek do Polskiej Partii Socjalistycznej i Rady Delegatów Robotniczych jako pewnej idei. Nie znajdujemy takiego stosunku wobec Narodowej Demokracji. Nie wiemy czy to poglądy autorki, czy efekt nastawienia przez wykorzystane w pracy źródła. Kiedy opisuje działalność Milicji Ludowej to przyjmuje narrację Świeckiego i Wybulta oraz „Kurier Płocki”, które to jednak pisane były z punktu widzenia przeciwników Milicji Ludowej i lewicy w ogóle i nie były obiektywne. Weźmy opinię ze s. 28, że zamiast mediacji i rozwiązywania nabrzmiałych konfliktów, Rada przyczyniała się do chaosu. To opinia jej przeciwników, przedstawiona przez autorkę jako obiektywny fakt. Niech napisze dlaczego? Podobnie opinie wyrażone w piśmie do ministerstwa spraw wewnętrznych (s. 70-71), o stanie anarchii wynikającym z działalności Rady Robotniczej i Milicji Ludowej, były opiniami wrogów politycznych PPS, przez to wcale nie zyskiwały waloru obiektywnego opisu sytuacji. Uderza np. różnica w opisie obchodów 1 Maja i 3 Maja 1919 r. Pierwsze to chaos i niebezpieczeństwo, drugie – spokój i powaga (s. 66-68). To wynika z bezkrytycznego podejścia do wykorzystywanych przekazów.

Pisząc w tonie niechętnym o strajkach i manifestacjach PPS, autorka nie zdaje sobie chyba do końca sprawy z nędzy i zniecierpliwienia proletariatu, który mając Rosję za przykład i agitatorów komunistycznych pod boki, nie chciał już być pokorny. Zdaje się nie zauważać, że działania PPS kanalizowały niezadowolenie i gniew. Chyba widać

wyraźnie, że kończyły się zawsze na radykalnej frazeologii, do żadnej rewolucji przecież nie doszło. To właśnie dzięki PPS powstrzymano „rewolucję” po krwawych wydarzeniach w Kozłowie w końcu grudnia 1918 r., co przyznała niechętnie sama Macieszyna, przecież zdecydowana zwolenniczka prawicy³.

Najważniejsze uwagi:

- s. 36 – strajk rolny nie odbywał się pod przywództwem komunistów, a Związku Zawodowego Robotników Rolnych;
- s. 40 – autorka odnosi się do raportu przygotowanego dla Sztabu Generalnego Wojska Polskiego o sytuacji w kraju w okresie rządów Jędrzeja Moraczewskiego. Odnosząc ogólne rozważania do sytuacji w Płocku ocenia, że komisarz ludowy na powiat płocki Antoni Michalski, nie cieszył się autorytetem ogółu społeczeństwa. Zadowolenie ogółu bywa ciężkie. Można by zapytać, jakiej części społeczeństwa? Tej, której reprezentantką była cytowana wcześniej Maria Macieszyna (a więc zwolenników prawicy) – na pewno. Ale innej? To dlaczego tłumy protestowały w maju 1919 r. przeciwko odwołaniu Michalskiego? Ponadto, czy autorka naprawdę uważa, że podkopywanie autorytetu było – jak pisze – „zasługą” (w tym wypadku Narodowej Demokracji)? A może jednak przewiną?
- s. 63-65 – rzecz dotyczy opisu sytuacji w powiecie wiosną 1919 r. i postępowania komisarza A. Michalskiego. Autorka powołuje się na list opublikowany w „Gazecie Warszawskiej”, ogólnie rzecz biorąc zarzucający Michalskiemu złą wolę lub co najmniej nieudolność. Pamiętajmy jednak, że był pisany przez przeciwników politycznych Michalskiego (i lewicy w ogóle) i ukazał się w organie endecji. Znów muszę zaznaczyć – nie był więc źródłem obiektywnym. Dlaczego autorka oceniając kroki Michalskiego pisze w trybie warunkowym: „nawet jeśli były podejmowane w dobrej wierze”, zamiast przyjąć, że tak było?
- s. 82 – to nie tak, że Rady Delegatów Robotniczych straciły rację bytu po odejściu komunistów. Udział komunistów wcale nie był ich istotą, czy warunkiem sine qua non. Po prostu życie polityczne ukształtowało się torami partyjnymi, PPS wzięła udział w wyborach parlamentarnych i ten typ demokracji miał stać się obowiązującym ustrojem. Jakim celem Rady miały służyć dalej?
- s. 121 – słowa Mieczysława Niedziałkowskiego na wiecu Polskiej Partii Socjalistycznej o tym, iż robotnicy z PPS będą walczyć z bolszewikami o niepodległość pod czerwonym sztandarem miały „wywołać oburzenie nie tylko w środowisku

¹ M. Macieszyna, *Pamiętnik Płocczanki*, oprac. A.M. Stogowska, Płock 1996.

² T. Świecki, F. Wybult, *Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa polskiego*, Toruń 1932.

³ M. Macieszyna, dz. cyt., s.421.

prawicowym". Więc w jakim jeszcze, bo my tego nie wiemy. To znów opinia „Kuriera Płockiego” zaprezentowana jako obiektywna;

- s. 168 – skąd autorka wzięła opinię, że Rada Robotnicza pretendowała do władzy w Płocku? Tak by chcieli komuniści, ale to nie oni bynajmniej decydowali, ale PPS. To znów opinia przeciwników politycznych;
- s. 192 – wyrażenie: „rozpolitykowanych kamratów” nie przystoi historykowi jako określenie robotników, którzy zostali wyrzuceni z pracy. Takimi widzieli ich wyrzucający, ale zdaje się, że innego zdania byli np. ci, którzy strajkowali, by przywrócić ich do pracy;
- s. 194 – twierdzenie, że na łamach „Kuriera Płockiego” toczyła się „swoista walka pomiędzy zwolennikami Narodowej Demokracji a socjalistami” jest trochę nieścisłe. Tam po prostu zwalczano socjalistów i PPS. To duża różnica.
Reszta to już szczegóły:
- s. 44 i 46 – Wacław Wojtulanis był jak najbardziej związany z Płockiem. Od czasów rewolucji 1905 r. był działaczem obozu narodowego w Płockiem, w 1918 r. pełnił funkcję instruktora kółek rolniczych⁴. Członkowie Stronnictwa Niezawisłości Narodowej, tj. Zygmunt Niklewski i Zygmunt Maciejowski byli płocczanami. Obaj byli nauczycielami „Małachowianki” (Niklewski znajdował się również wśród inicjatorów powołania męskiego Seminarium Nauczycielskiego), Maciejowski u progu niepodległości zajął się organizowaniem na terenie Warszawy centralnych instytucji oświatowych⁵;

⁴ Na temat W. Wojtulanisa zob.: *Nasi postowie. Wacław Wojtulanis*, „Kurier Płocki”, nr 24 z 31 stycznia 1919, s. 2; *Ś.p. Wacław Wojtulanis*, „Kurier Płocki” nr 179 z 10 sierpnia 1919, s. 1; M. Macieszyna, dz. cyt., s. 77, 425, 508; A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani. Słownik biograficzny*, t. 1, Płock 2002, s. 641.

⁵ Życiorys Z. Maciejowskiego przed wyborami parlamentarnymi w 1930 r.: *Nasi kandydaci. Zygmunt Maciejowski*, „Dziennik Płocki”, nr 266 z 14 listopada 1930, s. 2; także: A.J. Papierowski, J. Stefański, dz. cyt., t. 1., s. 373. O Z. Niklewskim chociażby: A.J. Papierowski, *Organizacja i rozwój*

- s. 163 – prezesem gminy żydowskiej był wówczas Józef Rogozik, a nie – jak podano – Henryk Bromberger, który wchodził w skład zarządu. Gmina żydowska prowadziła jedną szkołę, a nie kilka. Była to „Talmud Tora”. Pozostałe szkoły były szkołami prywatnymi, nie gminnymi;
- s. 246 – ze sformułowania autorki wynika, że organizatorem żydowskiego gimnazjum (wówczas tzw. szkoły realnej) było stowarzyszenie „Mizrachi”. Co najwyżej można by napisać, iż było współorganizatorem. Była to obywatelska inicjatywa grona płockich Żydów, w skład której wchodzić mogli członkowie „Mizrachi” (ale również np. rabin płocki, przedstawiciele kupiectwa i inteligencji)⁶;
- s. 26 i 34 – działacz PPS, członek rady robotniczej nazywał się Wacław Bruner, a nie Brumer. Zagadnieniem odrębnym jest rozczarowujący brak zakończenia. Nie możemy tego zrozumieć. Jak można wykpić się cytatem, pisząc zakończenie opracowania tak ważnego okresu w dziejach miasta, tak naprawdę ciekawie i szeroko zaprezentowanego.

Jak mówi klasyczne już sformułowanie: „chodź o to, żeby te minusy nie przesłoniły tych plusów”. W myśl tego powiedzenia chcielibyśmy zaznaczyć, że pracę Magdaleny Bilskiej-Ciećwierz cenimy i będziemy ją polecać. Jak nam się wydaje, jeszcze nikt w sposób tak sprawny i czytelny nie zaprezentował całokształtu życia płocczan (we wszystkich jego przejawach) w latach 1918–1921. Nasze zastrzeżenia wychodzą z punktu widzenia historyka, dla zdecydowanej większości czytelników nie będzie to mieć znaczenia.

Michał Sokolnicki

szkolnictwa i oświaty w Płocku w czasie I wojny światowej, „Notatki Płockie” 2004, nr 4; E. Wiśniewska, *Seminarium Nauczycielskie Męskie im. Króla Bolesława Krzywoustego w Płocku (1916-1939)*, „Notatki Płockie” 1998, nr 1; A.J. Papierowski, J. Stefański, dz. cyt., t. 1., s. 427.

⁶ Zob. np.: A.J. Papierowski, *Organizacja i rozwój szkolnictwa...*, s. 20.

**BIBLIOGRAFIA MAZOWSZA PŁOCKIEGO
ZA OKRES 1 VII – 30 IX 2018 R.**

I. DZIAŁ OGÓLNY

Bibliografie

1. **Bibliografia** Mazowska Płockiego za okres 1 VII – 30 IX 2017 r. / oprac. Izabela Istał, Ewa Kozłowska, Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska. // *Notatki Płockie*. - 2018, nr 3/256, s. 56-71

Czasopisma regionalne

2. **Auto** Kurier Płock i region: informator motoryzacyjno-reklamowy. - 2018, [R. 19], nr 7-9. - Płock: [b.w.], 2018. - Mies.
3. **Biuletyn** Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy / red. Anna Węglińska, Katarzyna Kozakowska, Remigiusz Lesiuk. - 2018, nr 3. - Warszawa : Mazowieckie Obserwatorium Rynku Pracy ; Wojewódzki Urząd Pracy, 2018. - Kwart.
4. **Biuletyn** Muzealny: kwartalnik Muzeum Mazowieckiego w Płocku / red. nac. Leonard Sobieraj. - 2018, [R. 14], nr 47. - Płock: Muzeum Mazowieckie, 2018. - Kwart. - ISSN 1734-6835
5. **Biuletyn** Obserwatorium Integracji Społecznej / Mazowieckie Centrum Polityki Społecznej. - 2018, nr 1. - Warszawa: MCPS Wydział ds. Badań Społecznych, 2018. - Półroc. - ISBN 2083-8883
6. **Czas** Wisły: oficjalny magazyn piłkarskiej Wisły Płock. - 2018, nr 97-102. - Płock: Wisła Płock S.A., 2018. - Niereg.
7. **Dzień** Dobry dla Płocka: najważniejsze informacje z naszego miasta. - 2018, [R. 2], nr wrzesień. - Płock: [br. wyd.], 2018. - Niereg.
8. **Echo** Gąbina: kwartalnik miasta i gminy Gąbin / red. zespół. - 2018, [R. 23], nr 3. - Gąbin: UMiG, 2018. - Kwart. - ISSN 2354-0222
9. **Ekstra** Sierpc: Sierpc, Gozdowo, Mochowo, Rościszewo, Szczutowo, Zawidz / red. nac. Anna Matuszewska. - 2018, [R. 2], nr 24-29. - Sierpc: Słowem namalowane Anna Matuszewska, 2018. - Dwutyg. - ISSN 2544-7114
10. **eWyszogrod.pl**: Czerwińsk, Bodzanów, Bulkowo, Mała Wieś, Młodziszyn, Radzanowo, Wyszogrod, Zakroczym, Brochów / red. nac. Paweł Kłobukowski. - 2018, [R. 5], nr 48-49. - Wyszogrod: Boruta Motors P. Kłobukowski, 2018. - Niereg. - ISSN 2544-476X
11. **Fundusze** Europejskie na Mazowszu: Biuletyn Informacyjny Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego 2014-2020 / red. Jerzy Gontarz, Agata Rokita. - 2018, [R. 5], nr 3. - Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2018. - Kwart. - ISSN 2391-4629
12. **Gazeta** Samorządność / red. nac. Paweł Dąbrowski. - 2018, nr 33-35. - Warszawa: MPG Media, 2018. - Niereg. - ISSN 2299-7008
13. **Gazeta** Wyborcza / red. nac. Adam Michnik. - 2018, nr 151-227. - Warszawa: Agora SA, 2018. - Dz. - ISSN 0860-908X - Zawiera dod. „Gazeta Wyborcza Płock”; red. nac. Arkadiusz Adamkowski.
14. **Go!** miesięcznik Grupy ORLEN. - 2018, [R. 1], nr 4-5. - Płock: PKN ORLEN SA, 2018. - Mies.
15. **Gość** Niedzielnny: tygodnik katolicki / red. nac. ks. Adam Pawlaszczyk. - 2018, R. 95, nr 26-39. - Katowice: Wydawnictwo Kurii Metropolitalnej w Katowicach, 2018. - Tyg. - ISSN 0137-7604 - Zawiera dod. „Gość Płocki”. Od nr 5/2018 zmiana red. nac.
16. **Głos** Słupna: Miesięcznik Samorządowy Gminy Słupno / red. zespół. - 2018, [R. 14], nr 25(60)-26(61). - Słupno: Gminny Ośrodek Kultury, 2018. - Mies. - ISSN 2544-6290
17. **Humanizacja** Pracy / Fundacja Humanizacja Pracy, Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku; [red. nac. Danuta Walczak-Duraj]. - 2018, nr 3(293). - [S.l.]: FHP; Płock: SWPW, 2018. - Kwart. - ISSN 1643-7446
18. **Informacje** z Gostynina: czasopismo Inicjatywy dla Gostynina / red. nac. Piotr Mrówka. - 2018, [R. 5], nr 26. - Gostynin: Piotr Mrówka, 2018. - Niereg. - ISSN 2353-6497
19. **Informator** Samorządowy Starostwa Powiatowego w Sochaczewie / red. Marcin Odolczyk, Anna Syperek, Sylwia Seklecka. - 2018, [R. 2], nr 7(9)-9(11). - Sochaczew: Starostwo Powiatowe, 2018. - Mies.
20. **Kontakt**: Biuletyn Informacyjny Burmistrza i Rady Miejskiej w Drobinie / Andrzej Samoraj. - 2018, [R. 24], nr 97 (sierpień). - Drobin: UMiG, 2018. - Kwart. - ISSN 1730-8208
21. **Kurier** Gminy Bulkowo / red. zespół. - 2018 [R. 6], nr 3. - Bulkowo: Urząd Gminy Bulkowo, 2018. - Kwart. - ISSN 2353-2165
22. **Kurier** Sierpecki / red. nac. Sylwia Krupińska. - 2018, [R. 10], nr 27-39. - Sierpc: Media Serwis, 2018. - Tyg. - ISSN 2080-1556
23. **Lokalna** Gazeta Kutna i Regionu: plus Łęczycza, Gostynin / red. nac. Patryk Ślęzak. - 2018, [R. 10], nr 467-479. - Kutno: „IMEDIA”, 2018. - Tyg. - ISSN 2080-2269
24. **Ludność**, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2017 r. = Population, vital statistics and migration in mazowieckie voivodship in 2017 / [kier. Tomasz Zegar; zespół aut. Hanna Murawska et al.]. - Warszawa: Urząd Statystyczny, 2018. - 242 s.: wyk., tab.; 30 cm. - (Informacje Statystyczne). - ISSN 1643-5818 - Tyt. równol.: Population, vital statistics and migration in mazowieckie voivodship in 2017
25. **Mariawita**: pismo Kościoła Starokatolickiego Mariawitów / red. Kolegium. - 2018, [R. 60], nr 8. - Płock: Kościół Starokatolicki Mariawitów, 2018. - Mies. - ISSN 1643-7446
26. **Mazowiecki** Rynek Pracy: Biuletyn Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Warszawie / red. nac. Wiesława Lipińska. - 2018, R. 15, nr 4-5. - Warszawa: Wojewódzki Urząd Pracy, 2018. - Dwumies. - ISSN 2082-856X
27. **Mazowsze**. Serce Polski Pismo Samorządu Województwa Mazowieckiego / red. nac. Paweł Burlewicz. - 2018, nr 7/8-9. - Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, 2018. - Mies. - ISSN 2544-6738
28. **Meritum**: Mazowiecki Kwartalnik Edukacyjny / red. nac. Janina Ziętek. - 2018, nr 3. - Warszawa: Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli; Ośrodek Edukacji Informatycznej i Zastosowań Komputerów, 2018. - Kwart. - ISSN 1896-2521
29. **MiastOLiZyje**: płocki miesięcznik kulturalny / oprac. Płocki Ośrodek Kultury i Sztuki i Wydział Promocji i Informacji Urzędu Miasta Płocka. - 2018, [R. 7], nr 7-9 + Informator Społeczny 5-7/2018 + Pakuj się do Płocka. - Płock: Urząd Miasta, 2018. - Mies.
30. **Miesięcznik** Pasterski Płocki: organ urzędowy Diecezji Płockiej / red. ks. Dariusz Malczyk. - 2018, [R. 103(113)], nr 7-9. - Płock: Kuria Diecezjalna Płocka, 2018. - Mies. - ISSN 0209-3642
31. **Moda** na Mazowsze / współpraca – redakcja Magazynu Świat, Podróże, Kultura: M. Walusiak; Iwona Majewska [et al.]. - 2018, lato/3 [lipiec-wrzesień]. - Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2018. - Niereg.
32. **Moda** na Mazowsze: Dożynki Województwa Mazowieckiego i Diecezji Płockiej Sierpc 2018 / współpraca – redakcja

- Magazynu Świat, Podróże, Kultura: M. Walusiak. – 2018, [wrzesień]. – Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2018. – Niereg.
33. **Moda** na Mazowsze: 100 lat niepodległości / współpraca – redakcja Magazynu Świat, Podróże, Kultura: Iwona Majewska; Lech Królikowski [et al]. – 2018, [3. nr spec. – sierpień]. – Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2018. – Niereg.
34. **Nasz** Gostynin: biuletyn miejski / red. zespół. – 2018, [R. 7], nr 5(40)-7(42). – Gostynin: Gmina Miasta Gostynina. Wydział Promocji Miasta i Ochrony Zdrowia 2018. – Kwart. – ISSN 2081-4364
35. **Nasz** Płock: bezpłatny magazyn mieszkańców Płocka i Mazowsza Płockiego / red. nac. Jan Bolesław Nycek. – 2018, [R. 15], nr 3(121)-5(123). – Płock: Wydawnictwo MARROW – Jan Bolesław Nycek, 2018. – Niereg. – ISSN 1731-5484
36. **Nasza** Gmina Nasze Miejsce: miesięcznik wydawany przez Gminę Mała Wieś. – 2018, [R. 7], nr 17. – Mała Wieś: [Gmina Mała Wieś], 2018. – Niereg.
37. **Nasza** Gmina Radzanowo: bezpłatny kwartalnik samorządowy / red. zespół. – 2018, [R. 8], nr 24-25. – Radzanowo: Urząd Gminy, 2018. – Kwart. – ISSN 2084-0853
38. **Nasza** Katedra: biuletyn Parafii św. Zygmunta w Płocku. – 2018, nr 1(54)-6(59). – Płock: Parafia św. Zygmunta, 2018. – Niereg.
39. **Notatki** Płockie: kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego / [red. nac. Grzegorz Gołębiowski]. – 2018, [R. 62], nr 3/256. – Płock: TNP, 2018. – Kwart. – ISSN 0029-389X
40. **PetroNews** / red. nac. Agnieszka Stachurska. – 2018, [R. 6] nr 13-118. – Płock: Sentra Media Sp. z o.o., 2018. – Dwutyg. – ISSN 2353-0863
41. **Pielęgniarstwo** w Opiece Długoterminowej=Long-Term Care Nursing: kwartalnik międzynarodowy / [red. nac. Mariola Głowacka]. – 2018, [R. 3], nr 03. – Płock: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2018. – Kwart. – ISSN 2450-8624 – Streszcz. w jęz. ang.
42. **Płoczek**: bezpłatny dodatek do gazety PetroNews. – 2018, nr 13(15)-15(17). – Płock: [b.w.], 2018. – Niereg.
43. **Powiat** Płocki Dobrze Ułożony: magazyn informacyjny powiatu płockiego: Bielsk, Bodzanów, Brudzeń Duży [...]. – 2018, [R. 4], nr 12-13. – Płock: Rada i Zarząd Powiatu w Płocku, 2018. – Niereg. – ISSN 2450-6826
44. **Praca** i Rozwój: Biuletyn Miejskiego Urzędu Pracy w Płocku / red. nac. Krzysztof Buczkowski. – 2018, [R. 2], nr 3(7). – Płock: Miejski Urząd Pracy w Płocku, 2018. – Kwart. – ISBN 978-83-947239-0-3
45. **Rocznik** Mazowiecki / [Kolegium red.: Krzysztof Braun (redaktor), Benon Dymek, Janusz Szczepański]. – T. 28(2017-2018). – Warszawa: Mazowieckie Towarzystwo Naukowe w Warszawie, 2018. – Rocz. – ISBN 978-83-8102-169-2. – ISSN 0080-3529
46. **Spotkanie** / red. zespół. – 2018, [R. 13], nr 7-9. – Rogozino: Parafia św. Faustyny Apostołki Bożego Miłosierdzia, 2018. – Mies.
47. **Stanisławówka**: biuletyn parafialny / red. zespół. – 2018, nr 26-35. – Płock: Parafia św. Stanisława Kostki, 2018. – Tyg.
48. **Studia** Mazowieckie / red. nac. Adam Koseski. – R. 13/27(2018), nr 3. – Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Ciechanów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa, 2018. – Kwart. – ISSN 1231-2797
49. **Słowo** Gozdowa: biuletyn Wójta i Rady Gminy / red. zespół. – 2018, [R. 21], nr 3(74). – Gozdowo: Urząd Gminy, 2018. – Kwart. – ISSN 1896-172X
50. **Trendy** Rozwojowe Mazowsza. – 2018, nr 20. – Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego w Warszawie, 2018. – Niereg. – ISSN 2084-5669
51. **Tumskanova**: serwis staromiejski / red. Zespół Agencji Rewitalizacji Starówki ARS. – 2018, [R. 1], nr sierpień. – Płock: Agencja Rewitalizacji Starówki ARS, 2018. – Niereg. Tytuł numeru 1(maj): Express Tumski
52. **Tygodnik** Płocki / red. nac. Tomasz Szatkowski. – 2018, [R. 46], nr 27-39. – Płock: Dziennikarsko-Wydawnicza Spółdzielnia Pracy „AKAPIT”, 2018. – Tyg. – ISSN 0208-6972
53. **W Duchu** i Prawdzie: katolicka gazeta gostynińska / red. nac. Janina Przygocka. – 2018, R. 25, nr 4(256). – Gostynin: Parafia św. Marcina, 2018. – Mies. – ISSN 1425-4727
54. **Wiadomości** Parafialne (Płock): Parafia św. Krzyża w Płocku. – 2018, [R. 6], nr 26(257)-37(268). – Płock: Parafia św. Krzyża. 2018. – Tyg.
55. **Wiadomości** PortalPłock / red. nac. Joanna Chrzanowska. – 2018, [R. 1], nr 5-7. – Płock: Local Media Group, 2018. – Niereg.
56. **Wiadomości** Sannickie: gazeta samorządowa / [Urząd Gminy w Sannikach; red. Agnieszka Lewandowska]. – R. 11, nr 1(13). – Sanniki: UG, 2018. – 30 cm. – Rocz. – ISSN 1689-4529
57. **Wiś** Mazowiecka: Miesięcznik Mazowieckiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego / red. nac. Wojciech Asiński. – 2018, nr 7-9. – Warszawa: Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego, 2018. – Mies. – ISSN 1507-4714
58. **Więści** Gminne (Bielsk): pismo Urzędu Gminy Bielsk. – 2018, [R. 12], nr 47(3). – Bielsk: Urząd Gminy, 2018. – Niereg.
59. **Zagraj** to Sam: przeboje w zapisie nutowym / red. nac. Janusz Wiśniewski. – 2018, [R.25], nr III (245). – Płock: Studio „Bis”, 2018. – Kwart. – ISSN 1231-0980

Poszczególne okręgi i miejscowości

Mazowsze

— **Perły Mazowsza IV** = poz. 103

Opinogóra Górna

60. **GÓRCZYK, Wojciech Jerzy.**: Początki Opinogóry w świetle dokumentu wojewody Żyry z 1185 r. i dokumentu biskupa płockiego Gedki z XIII w. / Wojciech Jerzy Górczyk. // *Notatki Płockie*. - 2018, nr 3/256, s. 3-8
Opinogóra jako własność kościelna, a następnie rodziny Krasieńskich.

Płock

61. **LEGIEĆ, Marta.**: Zapatrzonny w Wisłę / Marta Legieć. // *Poznaj Świat*. – 2018, nr 8, s. 64-71, il.
Reportaż o Płocku.

Sanniki (gmina)

62. **Miasto** i gmina Sanniki: nasza gmina 2018 / fotografie Jan Bolesław Nycek, Marzena Jędrzejczyk. – Płock: Wydawnictwo Marrow – Jan Bolesław Nycek, 2018. – 15 stron: ilustracje; 16x23 cm. – ISBN 978-83-88779-36-7

Pamiętniki. Wspomnienia

— KARCZEWSKI, Jacek.: Siła ducha = poz. 132

— **Liceum** Pedagogiczne w Gostyninie = poz. 227

63. **MARCINIAK, Jola.**: Niewidomy Maciek został żeglarzem: przy pomocy Fundacji „Zobaczyć morze” / Jola Marciniak. // *Tygodnik Płocki*. – 2018, nr 33, s. 18, il.
Historia Maćka-płockiego niewidomego licealisty, uczestnika projektów Fundacji „Zobaczyć morze”.

Adamiec, Polikarp

64. ADAMIEC, Polikarp.: Życie blisko Nieba – wspomnienia / Polikarp Adamiec. // Mariawita. - 2018, nr 8, s. 23-27, il.

Wspomnienia płocczanina Polikarpa Adamca; zawiera m.in. czarno-białe zdjęcia mieszkańców i mariawickiego kompleksu klasztorowego z lat 30-tych i 40-tych XX wieku.

Batogowski, Marian (ks.)

65. WYBULT, Witold (1979-).: „Dziennik indyjski” ks. Mariana Batogowskiego 1916-1982 / Witold Wybult; przedmowa Henryk Seweryniak. – Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2018. – 255, [1] strona: ilustracje; 21 cm. ISBN 978-83-66171-04-6

Banasiak, Joanna

66. LEWANDOWSKA, Anna.: Wygrała Joanna Banasiak! / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 145, s. 12, il.

Dyrektorka Książnicy Płockiej – Joanna Banasiak Płocczanką Roku 2017.

Bieniek, Mariusz

— BIENIEK, Mariusz.: Samorządowiec z przypadku? = poz. 201

Biniewicz, Tadeusz

67. MICHALAK, Michał: Neptun z Gostynina: wysokość 3,4 metra, waga 8 ton: posąg trafi do Płocka / Michał Michalak. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 35, s. 18, il.

Rzeźby i plany artystyczne Tadeusza Biniewicza – twórcy z Gostynina.

Bontemps, Piotr

68. Żegnaj generale: [film] / scenariusz i tekst komentarza Tomasz Kordala; zdjęcia i montaż Jan Gawrytkiewicz. – Płock: Muzeum Mazowieckie w Płocku, 2018. – 1 płyta DVD (23 minuty): dźwiękowy, kolorowy; 12 cm.

Film o gen. Piotrze Bontemps.

Bułka Marcin

69. GCZ.: Płocki brylant w ojczyźnie futbolu / GCz. // Nasz Płock. – 2018, nr 4(122), s. 14, il.

70. WESOŁOWICZ, Piotr.: Z Wyszogrodu do Chelsea / Piotr Wesołowicz. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 185, dod. Magazyn Płock. s. 6, il.

Cackowski, Piotr

70a. ORŁOWSKA, Milena.: Boska cząstka, winyl i zespół TAR: muzyka – jego życie / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 202, dod. Magazyn Płock s. 8, il.

Niepełnosprawny ruchowo Piotr Cackowski z Uniejewa – magister zarządzania, didżej Zeu5.

Chopin, Fryderyk

— Szlak chopinowski = poz. 111

Eljowicz, Maksymilian

— ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka = poz. 248

Gerwatowski, Józef

— Kościół Najświętszej Maryi Panny w Gostyninie = poz. 303

Grynbaum, Róża

— (lesz).: Drogi kuzynie wojenny! = poz. 247

Guterman, Jakub

— ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka = poz. 248

Hera, Edmund

71. HERA, Edmund.: Byłem podwładnym generała Władysława Andersa / Edmund Hera. // Nasz Płock – 2018, nr 5(123), s. 12-13, il.

Fragment wspomnień por. Edmunda Hery dot. pierwszych dni II wojny światowej w Płocku i w okręgu płockim.

Hińc, Czesław

72. MAJEWSKI, Robert.: Czesław Hińc: przerwana podróż: Akademia Opowieści / Robert Majewski. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 220, dod. Magazyn Płock. s. 6-7, il.

Konkurs „Akademia Opowieści” Gazety Wyborczej i dodatku „Duży Format” na temat: najważniejszy człowiek w moim życiu – wspomnienie o nauczycielu Czesławie Hińcu, kierowniku Szkoły Podstawowej w Rogozinie k. Płocka.

Jesion, Alfred

— ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka = poz. 248

Kacprzak, Marcin

73. BOGUCKA, Agnieszka.: Uzdrowiciel polskiej wsi / Agnieszka Bogucka. // Mazowsze. Serce Polski. – 2018, nr 9, s. 40-41, il.

Profesor Marcin Kacprzak.

Klicka, Barbara

74. KLICKA, Barbara.: Po co kot Klickiej? / Barbara Klicka; rozm. przepr. Justyna Jaworska. // Dialog. - 2018, nr 7-8, s. 31-35, il.

Zawiera rec. książki: Elementarz / Barbara Klicka. – Warszawa, 2017.

Zawiera rec. przedstawienia: Elementarz / Barbara Klicka; reż. Piotr Cieplak; Teatr Narodowy, Warszawa

— ŻUREK, Łukasz.: Szyfrowanie = poz. 265

Kolczyńska, Kamila

75. SZATKOWSKA, Lena.: Na Gmurach, Kępie i Grabówce: „Opowieści mojej mamy” Jolanty Michalskiej / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 31, s. 17, il.

Zawiera rec. książki: Opowieści mojej mamy: czasy okupacji / Jolanta Michalska. – Płock, 2016.

Zawiera rec. książki: Opowieści mojej mamy: czasy PRL-u / Jolanta Michalska. – Płock, 2017.

Zawiera czarno-białe fotografie mieszkańców Borowiczek.

Kolczyński, Tomasz

76. KOLCZYŃSKI, Tomasz.: Jeśli coś chcemy zrobić, trzeba się zaangażować... / Tomasz Kolczyński: rozm. przepr. Agnieszka Stachurska. // PetroNews. – 2018, nr 17, s. 12, il.

Zawiera zdjęcia Rady Miasta z archiwum prywatnego Tomasza Kolczyńskiego.

Koński, Wiesław Adam

77. NYCEK, Jan B.: Odeszli zastrzeżeni historycy płockcy / Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2018, nr 3(121), s. 5, il.

Korzeń, Natan

— ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka = poz. 248

Kukomska, Lucyna

78. KUKOMSKA, Lucyna.: To już było / Lucyna Kukomska; redakcja Maciej Andrzej Zarębski. – Zagnańsk: Świętokrzyskie Towarzystwo Regionalne, 2018. – 183, [1] strona

ilustracje; 21 cm. – (Biblioteka Świętokrzyska)
ISBN 978-83-64439-94-0

Wspomnienia Lucyny Kukomskiej – płocczanki urodzonej we wsi Polin koło Rościszewa, mieszkającej przez część życia w Elblągu.

Lewicki, Grzegorz

— MARCINIAK, Jola.: „Modlić się także nogami” = poz. 305

Mikulski, Karol

— (eg).: 85 lat pomocy chorym = poz. 219

Motyl (rodzina)

79. (EG).: W poszukiwaniu korzeni: z Izraela do Gostynina / (eg). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 29, s. 12, il.

Wizyta rodziny Szaron w ramach projektu „Wielokulturowy Gostynin”.

Nowakowska, Katarzyna

80. (LESZ).: Kochana, dzielna Kasia: 74. rocznica wybuchu powstania warszawskiego / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 31, s. 11, il.

Wspomnienia Katarzyny Rabińskiej-Nowakowskiej, uczestniczki powstania warszawskiego, sanitariuszki 3. Batalionu Pancernego AK „Golski”.

Ostrowski, Jacek

81. OSTROWSKI, Jacek.: Mam nadzieję, że czytelnicy pokochają Zuzę Lewandowską / Jacek Ostrowski; rozm. przepr. Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 37, s. 21, il.

Rozmowa z płockim pisarzem, autorem kryminału „Paragraf 148”, Jackiem Ostrowskim.

Papierowski, Andrzej Jerzy

— NYCEK, Jan B.: Odeszli zasłużeni historycy płoccy = poz. 77

Pełka Piotr

82. PEŁKA, Elżbieta.: Podziel Się Historią – kpt. Piotr Pełka / Elżbieta Pełka; rozm. przepr. Jacek Pietrzyk. // Nasza Gmina Radzanowo. – 2018, nr 25, s. 7, il.

Pietrzak, Aleksander

83. ORŁOWSKA, Milena.: Alek Pietrzak i jego „Juliusz”: w kinach / Milena Orłowska, Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 214, dod. Magazyn Płock. s. 9, il.

Płocczanin Aleksander Pietrzak, reżyser komedii „Juliusz”.

84. PIETRZAK, Aleksander.: Trauma najlepiej przepuścić przez filtr komediowy / Aleksander Pietrzak; rozm. przepr. Marcin Zawisliński. // Kino. – 2018, nr 9, s. 63-64, il.

Rozmowa z płocczaninem Aleksandrem Pietrzakiem, reżyserem komedii „Juliusz”.

85. TYBURA, Joanna.: Miał być aktorem, ale został reżyserem: teraz powalczy o Złote Lwy / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 173, dod. Magazyn Płock, s. 4-5, il.

Reichardt, Jasia

86. REICHARDT, Jasia (1933-).: Piętnaście podróży z Warszawy do Londynu / Jasia Reichardt; przełożyła Joanna Błachnio. – Wydanie pierwsze. – Łódź: Muzeum Sztuki; Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, 2018. – 142 strony: ilustracje (w tym kolorowe); 23 cm.

ISBN 978-83-65254-90-0 – ISBN 978-83-63820-79-4

Rutka, Halina

87. LEWANDOWSKA, Anna.: Taka drobna kobieta, a tak

wiele zrobiła: historia jednej płocczanki / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 179, dod. Magazyn Płock. s. 4-5, il.

150. rocznica urodzin Haliny Rutskiej – współzałożycielki Muzeum TNP i Biblioteki im. Zielińskich TNP w Płocku.

Siemowit I Mazowiecki (ksiązę mazowiecki)

88. RUKAT, Michał.: Siemowit I Mazowiecki: ksiązę trudnego pogranicza (ok. 1215-23 czerwca 1262) / Michał Rukat. – Wydanie I. – Kraków: Wydawnictwo AVALON, 2018. – 139 stron; 21 cm.

Bibliografia na stronach 125-132. Indeks.

ISBN 978-83-7730-133-3 – ISBN 978-83-7730-134-0

Stanisław Kostka (św.)

89. Św. Stanisław Kostka / autor wstępu Piotr Libera. – Przasnysz: Miasto Przasnysz, 2018. – 110 stron: ilustracje; 31 cm. Reprint wykonano na podstawie albumu zachowanego w zbiorach Muzeum Historycznego w Przasnyszu staraniem Miasta Przasnysz z okazji ustanowienia św. Stanisława Kostki Patronem Miasta Przasnysz. – Równoległe tekst polski i łaciński. ISBN 978-83-939915-0-1

Staniszewska, Małgorzata

90. ORŁOWSKA, Milena.: O Małgosi, co Płock roztańczyła: płocczanie z pasją / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 143, dod. Magazyn Płock. s. 1, 4-5, il.

Małgorzata Staniszewska, założycielka Studia Tańca Fame.

Świerzyński, Sławomir

91. GP.: Od wiejskich dyskotek po plany podbicia Chin / GP. // Gazeta Polska. – 2018, nr 37, s. 66-67, il.

Zespół Bayer Full.

Themerson, Franciszka

— REICHARDT, Jasia: Piętnaście podróży z Warszawy do Londynu = poz. 86

Themerson, Stefan

— REICHARDT, Jasia: Piętnaście podróży z Warszawy do Londynu = poz. 86

Tuszyński, Devi

— ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka = poz. 248

Tuszyński, Felix

— ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka = poz. 248

Twardy, Michał

— TWARDY, Michał.: Nas trzeba łączyć a nie dzielić = poz. 208

Urbankowski, Bohdan

92. URBANKOWSKI, Bohdan.: Sprzymierzeńcy i wrogowie Romantyzmu / Bohdan Urbankowski; rozm. przepr. Leszek Skierski. // Nasz Płock. – 2018, nr 5(123), s. 4, 10, il.

Rozmowa z dr. Bohdanem Urbankowskim, poetą, filozofem, kierownikiem literackim płockiego teatru w latach 1982-2011, autorem sztuki „Gwiazdy rdzewieją na dnie Wisły”.

Wiśniewski, Andrzej

93. WIŚNIEWSKI, Andrzej.: Pan do naprawy rowerów / Andrzej Wiśniewski; rozm. przepr. Anna Matuszewska. // Ekstra Sierpc. – 2018, nr 25, s. 1, 21, il.

Witkowski, Aleksander

— (jac).: Upamiętniono budowniczych przeprawy = poz. 120

Wojda, Wojciech

— WOJDA, Wojciech.: Przez 32 lata idziemy swoją drogą = poz. 297

Wyczałkowski, Artur

— WYCZAŁKOWSKI, Artur.: „Ja wierzę w ten zespół”; rozmowa z Arturem Wyczałkowskim nowym trenerem Kasztelana Sierpc = poz. 264

Zumbach, Jan

94. GAJDA-ZADWORNA, Jolanta.: Oni tę bitwę wygrali / Jolanta Gajda-Zadworna. // Sieci. - 2018, nr 35, s. 68-70, il. Zawiera rec. filmu: Dywizjon 303: historia prawdziwa / Arkady Fiedler; reż. Denis Delić. – Polska, 2018.

95. KUTZNER, Jacek (1966-).: 303. Dywizjon Myśliwski „Warszawski” im. Tadeusza Kościuszki: działania wojenne 1940-1945 / Jacek Kutzner. – Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V, 2018. – 336 stron: ilustracje; 21 cm.

Trzysta trzeci Dywizjon Myśliwski „Warszawski” im. Tadeusza Kościuszki – Bibliografia na stronach 335-336. ISBN 978-83-7889-747-7

96. NEHRING, Piotr.: Mistrzowie z 303: historia wojenna / Piotr Nehring. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 198, dod. aleHistoria, nr 33, s. 4-6, il.

Historia wojny lotniczej o Anglię i premiera filmu „Dywizjon 303: historia prawdziwa” wg książki Arkadego Fiedlera w reżyserii Denisa Delića.

97. ŚLISKOWSKI, Piotr.: Wyobrazić sobie wojnę: na skrzydłach orłów / Piotr Śliskowski; rozm. przepr. Rafał Kowalski. // Kino. – 2018, nr 8, s. 6-9, il.

Rozmowa z autorem zdjęć do filmu brytyjskiego „303. Bitwa o Anglię” (org. „Hurricane”) w reżyserii Davida Blaira.

98. VARGA, Krzysztof.: Walczą, tańczą i śpiewają: dwa filmy o Dywizjonie 303 / Krzysztof Varga. // Newsweek Polska. – 2018, nr 37, s. 98-102, il.

Film polski „Dywizjon 303: historia prawdziwa” wg książki Arkadego Fiedlera w reżyserii Denisa Delića i film brytyjski „303. Bitwa o Anglię” (org. „Hurricane”) w reżyserii Davida Blaira.

99. ŁYSIAK, Tomasz.: Husaria przestworzy: na marginesie produkcji filmowych o Dywizjonie 303 / Tomasz Łysiak. // Gazeta Polska. – 2018, nr 37, s. 70-72, il.

Film polski „Dywizjon 303: historia prawdziwa” wg książki Arkadego Fiedlera w reżyserii Denisa Delića i film brytyjski „303. Bitwa o Anglię” (org. „Hurricane”) w reżyserii Davida Blaira.

100. ZABORSKI, Artur.: 303. Bitwa o Anglię / Artur Zaboriski. // Kino. – 2018, nr 8, s. 71, il.

Zawiera rec. filmu: 303. Bitwa o Anglię („Hurricane”) / scenariusz Alastair Galbraith; reż. David Blair. – Wlk. Brytania-Polska, 2018.

II. ŚRODOWISKO GEOGRAFICZNE

Mapy. Plany

101. Szlakiem Środkowej Wisły: mapa turystyczna. – Skala 1:110000. – Warszawa: Europilot; Samorząd Województwa Mazowieckiego, 2018. – 1 mapa kolorowa; 34 x 99 cm, złożona 17 x 10 cm. – (Mazowsze, Serce Polski)

Na okładce: Dokładna mapa Wisły, udogodnienia dla wodniaków, mariny, plaże, kąpieliska, miejsca biwakowe, kempingi, zabutki, muzea, punkty widokowe i mnóstwo innych atrakcji.

ISBN 978-83-8009-766-7

Geologia. Hydrologia

102. (LESZ).: O stateczności płockiej skarpy: nie ma drugiego miasta w Polsce tak pięknie położonego / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 29, s. 10, il.

Spotkanie w TNP z Maciejem Kumorem z cyklu „Rewitalizacja a strategia rozwoju-płockie dylematy”.

103. Perły Mazowsza IV: fundusze europejskie w obiektywie = Pearls of Mazovia IV: European funds through the lens / [redakcja Małgorzata Podgórska, tłumaczenie Jonathan Weber]. – Warszawa: Mazowiecka Jednostka Wdrażania Programów Unijnych, 2018. – 165 stron: ilustracje kolorowe; 16x16 cm.

Tyt. równol.: Pearls of Mazovia IV: – Tyt. grzb.: Perły Mazowsza IV – Tekst równoległy w języku polskim i angielskim.

ISBN 978-83-61277-58-3

Projekty zrealizowane dzięki wsparciu z funduszy europejskich w ramach Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2010.

Ochrona środowiska. Ekologia

— **Dbamy** o jakość naszego powietrza = poz. 141

104. (GSZ).: Cudze chwalicie, swego nie znacie: turystyczny projekt powiatu płockiego / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 29, s. 14, il.

Projekt „Ochrona bioróżnorodności oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania ruchu turystycznego na obszary cenne przyrodniczo i promowanie lokalnych walorów przyrodniczych na terenie powiatu płockiego”.

105. Spacerkiem po turystycznych atrakcjach Powiatu Płockiego. // eWyszogrod.pl. - 2018, nr 48, s. 4, il.

Dot. projektu „Ochrona bioróżnorodności oraz ograniczenie negatywnego oddziaływania ruchu turystycznego na obszary cenne przyrodniczo i promowanie lokalnych walorów przyrodniczych na terenie powiatu płockiego”.

106. Spacerkiem po turystycznych atrakcjach powiatu płockiego. // Powiat Płocki Dobrze Ułożony. – 2018, nr 13, s. 15, il.

Dot. projektu „Ochrona bioróżnorodności oraz ograniczenia negatywnego oddziaływania ruchu turystycznego na obszary cenne przyrodniczo i promowanie lokalnych walorów przyrodniczych na terenie powiatu płockiego”.

Geografia. Krajoznawstwo. Turystyka

107. AJDACKI, Paweł (1970-).: Kanon krajoznawczy Województwa Mazowieckiego / pod redakcją Szymona Bijaka i Natalii Wojtyry; autorzy tekstów Paweł Ajdacki [i 16 pozostałych]. – Warszawa: Mazowieckie Forum Oddziałów PTTK: Samorząd Województwa Mazowieckiego, 2018. – 316, [2] strony: ilustracje; 24 cm.

ISBN 978-83-65912-17-6. – ISBN 978-83-951556-0-4

108. Analiza ruchu turystycznego w województwie mazowieckim w latach 2013-2015. – Warszawa: Mazowieckie Biuro Planowania Regionalnego, 2018. – 66 s.0: il. kolor.; 29 cm. – (Trendy Rozwojowe Mazowsza, ISSN 2084-5669; nr 20.)

Na okł. logo: Mazowsze : serce Polski, Mazowieckie Obserwatorium Terytorialne. – Aneksy s. 51-66.

109. CUKROWSKI, Paweł.: Płock, zapomniana stolica Polski: pomysł na wycieczkę / Paweł Cukrowski. // Poznaj Swój Kraj. – 2018, nr 9, s. 30-37, il.

— (gsz).: Cudze chwalicie, swego nie znacie = poz. 104

— KINALSKA, Eliza.: Płock w świecie filmu = poz. 298

— LEGIEĆ, Marta.: Zapatrzone w Wisłę = poz. 61

— **Moda** na Mazowsze = poz. 31

— **Moda** na Mazowsze: Dożynki Województwa Mazowieckiego i Diecezji Płockiej *Sierpc 2018 = poz. 32

— **Moda** na Mazowsze: 100 lat niepodległości = poz. 33

110. MOLENDĄ, Marcin.: Województwo mazowieckie na turystycznej mapie kraju / Marcin Molenda, Witold Rakowski. // Rocznik Mazowiecki. - T. 28(2017-2018), s. 125-169, il.

Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

— ORŁOWSKA, Milena.: Wynajmę lokal w samym sercu miasta = poz. 178

— **Spacerkiem** po turystycznych atrakcjach Powiatu Płockiego = poz. 105

— **Spacerkiem** po turystycznych atrakcjach powiatu płockiego = poz. 106

111. Szlak chopinowski: przewodnik turystyczny / teksty poświęcone Chopinowi na podstawie opracowania Marity Albán Juárez, pozostałe Euro Pilot. – Warszawa: Mazowiecka Regionalna Organizacja Turystyczna, 2018. – 39, [1] strona: ilustracje; 21 cm. – (Dziedzictwo Mazowsza)

Opis wg okładki.

— **Szlakiem** Środkowej Wisły: mapa turystyczna = poz. 101

112. Trasa turystyczno-rowerowa: szlak środkowej Wisły: tekst: Zdzisław Leszczyński, Jerzy Szatygin. – 1 : 55.000. – Płock: Stowarzyszenie Wspierania Aktywności Lokalnej „Juventa Mazowska”, [2018]. – 1 mapa: ilustracje; 68 x 48 cm, złożona 24 x 12 cm.

ISBN 978-83-8009-633-2

Zawiera krótkie historie następujących miejscowości: Kępa Polska, Dobrzyków, Stara Korzeniówka, Nowy Troszyn, Drwały Rakowo, Podgórze, Troszyn Polski, Nowy Wiączemin, Wiączemin Polski, Zakrzewo, Kępa Polska, Świniary, Rybaki, Białostrzegi, Pieczyńska Łowska, Łady, Bieniew, Januszew, Wyszogród, Wykowo.

113. TYBURA, Joanna.: Wypożyczamy rower i ruszamy na trasę: turystyka / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 161, dod. Magazyn Płock. s. 4-5, il.

Szlak północny pomiędzy Wyszogrodem a Brwilnem.

III. LUDNOŚĆ

Demografia. Migracje

— **Ludność**, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2017 r. = poz. 24

114. MARCINIAK, Jola.: Mniej dzieci i małżeństw: statystyka płockiego Urzędu Stanu Cywilnego / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 28, s. 4, il.

IV. HISTORIA

Archeologia

115. MAŁECKA, Agnieszka.: Zamek odkryty, ale...: znaleziska w Sierpcu / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. – 2018, nr 34, dod. Gość Płocki, nr 34/526, s. VIII, il.

Kolejny sezon prac archeologicznych w Sierpcu.

116. PIĘTKA, Włodzimierz.: Katedra, której nie znamy / Włodzimierz Piętko. // Gość Niedzielny. – 2018, nr 32, dod. Gość Płocki, nr 32/524, s. VI-VII, il.

Dot. prac archeologicznych w kaplicy Sieprskich w płockiej katedrze oraz zapisków dotyczących cudownych wydarzeń w XII w.

117. ROBAK, Waldemar.: O czasach, gdy Płock stał się pogańskim uroczyskiem / Waldemar Robak. // PetroNews. – 2018, nr 15, s. 14, il.

Historia miejscowości

Chociszewo

118. Historia parafii chociszewskiej / oprac. Dariusz Umiecki, Jerzy Zdunkiewicz. // eWyszogród.pl. – 2018, nr 48, s. 12-13, il.

Płock

— CUKROWSKI, Paweł.: Płock, zapomniana stolica Polski = poz. 109

119. GRYSZPANOWICZ, Piotr.: Nasz staruszek most kończy 80 lat : jubileusz nad Wisłą / Piotr Gryszpanowicz. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 220, dod. Magazyn Płock. s. 10-11, il.

Most im. Legionów Marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku.

120. (JAC).: Upamiętniono budowniczych przeprawy: Most Legionów Józefa Piłsudskiego ma już 80 lat / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 39, s. 6, il.

80-lecie Mostu im. Legionów Marszałka Józefa Piłsudskiego w Płocku.

121. LEWANDOWSKA, Anna.: Nowe życie odlewni Maurycego Marguliesia / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 190, dod. Magazyn Płock. s. 4-5, il.

Historia budynków na terenie dawnej dzielnicy przemysłowej Płocka stworzonej przez Marguliesia, Sarnę i Urbańskiego.

— SZATKOWSKA, Lena.: Jak płocczanie ratowali swoje miasto = poz. 129

— SZATKOWSKA, Lena.: Na Gmurach, Kępie i Grabówce = poz. 75

— SERAFIMOWICZ, Ewa. : Zarys podziału terytorialno-funkcjonalnego Płocka do roku 1989 = poz. 279

122. TYBURA, Joanna.: Sprawdź się koniecznie!: co wiesz o mieście?: Klasówka z Płocka / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 149, dod. Magazyn Płock. s. 4-5, il.

Pytania i odpowiedzi z 9. „Klasówki z Płocka” – konkursu wiedzy o Płocku zorganizowanego przez Gazetę Wyborczą Płock, Urząd Miasta Płocka i Muzeum Mazowieckie.

123. TYBURA, Joanna.: Urodziny mostu / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza – Płock – 2018, nr 222, s. 12, il.

80-lecie Mostu im. Legionów Marszałka Piłsudskiego w Płocku.

Słupno (okręg)

— DRZEWICKI, Piotr.: Cmentarze i miejsca pamięci gminy Słupno = poz. 169

Opracowania według okresów

Historia do 1795 r.

— RUKAT, Michał.: Siemowit I Mazowiecki = poz. 88

— STAWSKI, Marek.: Świadomość religijna na późnośredniowiecznym Mazowszu w świetle ksiąg biskupich Diecezji Płockiej = poz. 313

124. WOLIŃSKIE SPOTKANIA MEDIEWISTYCZNE (4 ; 2016).: Biskup Otton z Bambergu i jego świat / pod redakcją Mariana Rębkowskiego i Stanisława Rosika. – Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2018. – 355 stron: ilustracje (w tym kolorowe); 23 cm.

Tom zawiera materiały będące pokłosiem czwartych już z kolei spotkań, które odbyły się w dniach 5-7 sierpnia 2016 roku. – Bibliografia przy niektórych rozdziałach – Tekst częściowo niemiecki. Streszczenie niemieckie, polskie przy rozdziałach. ISBN 978-83-950403-1-3

Historia 1795-1918 r.

— SOKOLNICKI, Michał.: O strukturze narodowościowej uczniów gimnazjów państwowych w Płocku w latach 1905-1914 (z dziejów „Małachowianki”) = poz. 226

125. ZYGNER, Leszek.: Kulturotwórcza rola duchowieństwa diecezji płockiej w latach 1815-1915 / Leszek Zygnier. // Studia Mazowieckie. – R. 13/27(2018), nr 3, s. 125-153

Bibliogr. s. 148-152 – Streszcz. eng., ros.

— **Żegnaj** generale = poz. 68

Historia 1918-1939 r.

126. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz (1961-).: Płock 1920 / Grzegorz Gołębiewski. – Warszawa: Bellona, copyright 2018. – Stron

[4], II, 290, [1], [24] strony tablic: ilustracje; 20 cm. – (Historyczne Bitwy)

Bibliografia na stronach 261-276. Indeks.
ISBN 978-83-11-15373-8 :

127. GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz (1961-): Związki gen. Józefa Hallera i hallerczyków z Płockiem w latach 1917-1924 / Grzegorz Gołębiowski. – Płock: Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego, 2018. – 112 stron: ilustracje; 24 cm.

Bibliografia na stronach 108-112.

ISBN 978-83-88028-98-4

— JĘDRZEJCZAK, Leszek.: Pomnik i jego historia = poz. 192
— KRYSIAK, Aleksandra Maria.: Utworzenie i pierwsze lata działalności Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej w Starożrebach w latach 1918-1924 = poz. 158

128. MELLER, Arkadiusz.: W 100-lecie niepodległości Polski. Wybory parlamentarne w okręgu płocko-sierpeckim w 1919 r. / Arkadiusz Meller. // Studia Mazowieckie. – R. 13/27(2018), nr 3, s. 11-39

Bibliogr. s. 36-38. – Streszcz. eng., ros.

Wybory do Sejmu Ustawodawczego 26 stycznia 1919 r. – Okręg Wyborczy nr 6 obejmujący powiaty: płocki, płoński i sierpecki.

129. SZATKOWSKA, Lena.: Jak płocczanie ratowali swoje miasto: nowa książka Grzegorza Gołębiowskiego / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 36, s. 11, il.

Zawiera rec. książki: Płock 1920 / Grzegorz Gołębiowski. – Warszawa, 2018.

Historia 1939-1945 r.

— (eg).: W poszukiwaniu korzeni = poz. 79

— GAJDA-ZADWORNIA, Jolanta.: Oni tę bitwę wygrali = poz. 94

— HERA, Edmund.: Byłem podwładnym generała Władysława Andersa = poz. 71

— JĘDRZEJCZAK, Leszek.: Pomnik i jego historia = poz. 192

— KARCZEWSKI, Jacek.: Siła ducha = poz. 132

130. KONARSKA-PABINIĄK, Barbara.: Tablica pamięci znów przy Floriańskiej: Gostynin / Barbara Konarska-Pabiniak. // Nasz Płock. – 2018, nr 3(121), s. 2, il.

Tablica upamiętniająca mord mieszkańców Gostynina w czerwcu 1941 r.

— KUTZNER, Jacek.: 303. Dywizjon Myśliwski „Warszawski” im. Tadeusza Kościuszki = poz. 95

— (lesz).: Drogi kuzynie wojenny! = poz. 247

— (lesz).: Kochana, dzielna Kasia = poz. 80

131. NAWROCKI, Leszek (1957-2018).: Bitwa nad Bzurą 1939 na terenie powiatu sochaczewskiego / Leszek Nawrocki. – Wydanie II. – Sochaczew: Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą, 2018. – [3], 643, [4] strony: ilustracje (w tym kolorowe); 24 cm.

Bibliografia na stronach 597-604.

ISBN 978-83-943241-3-1

— NEHRING, Piotr.: Mistrzowie z 303 = poz. 96

— Pełka Elżbieta.: Podziel Się Historią – kpt. Piotr Pełka = poz. 82

— REICHARDT, Jasia.: Piętnaście podróży z Warszawy do Londynu = poz. 86

— ŚLISKOWSKI, Piotr.: Wyobrazić sobie wojnę = poz. 97

— VARGA, Krzysztof.: Walczą, tańczą i śpiewają = poz. 98

— ŁYSIAK, Tomasz.: Husaria przestworzy = poz. 99

— ZABORSKI, Artur.: 303. Bitwa o Anglię = poz. 100

Historia 1944-1989 r.

132. KARCZEWSKI, Jacek.: Siła ducha: śladami niezłomnych / Jacek Karczewski. // Nasz Dziennik. – 2018, nr 203, s. 12-13, il.

Wspomnienie o Wiktorze Sadoku – żołnierzu AK i więźniu politycznym.

133. WALUŚ, Konrad J.: Płocki pieniądz zastępczy pierwszych dni wolności 1945 roku / Konrad J. Waluś, Jan H. Waluś. W: Reminiscencje numizmatyczne: materiały z Sympozjów Numizmatycznych w Praszce oraz Spotkań Miłośników Pieniądza Zastępczego w Bardzie, Praszka 2018, s. 235-246.

V. ETNOGRAFIA

Zagadnienia ogólne

134. BRAUN, Mateusz.: Niematerialne dziedzictwo kulturowe w regionie – casus Mazowsza / Mateusz Braun. // Rocznik Mazowiecki. – T. 28(2017-2018), s. 255-269, il.

Streszcz. w jęz. ang.

Sztuka ludowa

— (gsz).: Barwne święto folkloru = poz. 237

135. Historia festiwalu. // Miasto!Żyje. – 2018, Informator Społeczny 7/2018, s. 6-11, il.

Historia festiwalu folklorystycznych w Płocku od 1966 roku.

Zwyczaje. Obrzędy. Wierzenia

136. ASZTEMBORSKI, Jarosław.: „Czas na żniwa”: muzeum zaprasza / Jarosław Asztemborski. // Kurier Sierpecki. – 2018, nr 31, s. 8, il.

„Żniwa w skansenie” w Sierpcu.

— BRAUN, Mateusz.: Niematerialne dziedzictwo kulturowe w regionie – casus Mazowsza = poz. 134

— MAŁECKA, Agnieszka.: Tak łączy ludowa tradycja = poz. 240

137. TYBURA, Joanna.: Posmakuj pracy w polu i chleba: żniwa w skansenie / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 179, dod. Magazyn Płock, s. 10, il.

VI. ZAGADNIENIA GOSPODARCZE

Prace ogólne

138. DRZEWIECKA, Anna.: Sukces przedsiębiorczości / Anna Drzewiecka. // Mazowiecki Rynek Pracy. – 2018, nr 4, s. 12-13, il.

Podsumowanie projektu Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Płocku dot. wspierania mikroprzedsiębiorczości.

— **Trendy** Rozwojowe Mazowsza = poz. 50

Statystyka

— **Ludność**, ruch naturalny i migracje w województwie mazowieckim w 2017 r. = poz. 24

Inwestycje. Budownictwo. Remont

— KINALSKA, Eliza.: Rozbudowa Sanktuarium Bożego Miłosierdzia = poz. 302

— (lesz).: O stateczności płockiej skarpy = poz. 102

— LEWANDOWSKA, Anna.: Reanimować stare domy czy burzyć? = poz. 278

— ms.: Pół roku rekordowego budżetu gminy = poz. 159

— PIĘTKA, Włodzimierz.: Budujemy na „Jezu, ufam Tobie” = poz. 309

— **Podsumowanie VII kadencji Samorządu Terytorialnego Miasta i Gminy Gąbin** = poz. 207

139. STACHURSKA, Agnieszka.: Rewitalizacja w Płocku – czy w ogóle istnieje? / Agnieszka Stachurska. // PetroNews. – 2018, nr 17, s. 1, 15, il.

Sesja Rady Miasta Płocka dot. rewitalizacji płockiej Starówki oraz działalności ARS-u.

140. W ciągu ostatnich 12 lat na terenie Miasta i Gminy

Sanniki wykonaliśmy inwestycje za łączną kwotę 62,5 miliona złotych, z czego ponad 35,5 miliona złotych, to środki pozyskane przez Gminę z funduszy krajowych oraz w przeważającej mierze z Unii Europejskiej. // Wiadomości Sanickie. – 2018, nr 1(13), s. 6-25, il.

Przemysł chemiczny

Polski Koncern Naftowy ORLEN SA

141. Dbamy o jakość naszego powietrza. // GO!. – 2018, nr 4, s. 20-21, il.

142. (JAC).: Najnowocześniejszy blok energetyczny w Polsce: inwestycja warta 1,7 mld złotych gotowa / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 29, s. 5, il.

Elektrociepłownia gazowo-parowa na terenie płockiego zakładu rafineryjno-petrochemicznego.

143. KINALSKA, Eliza.: Najważniejszy jest uśmiech dziecka: wakacje z Orlenem: kulturalnie i na sportowo / Eliza Kinalska. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 31, s. 10, il.

Podsumowanie wszystkich działań w ramach programu „Wakacje z ORLENEM”.

144. MAYER, Bartłomiej.: PKN Orlen wejdzie w parady MOL-owi / Bartłomiej Mayer. // Puls Biznesu. – 2018, nr 133, s. 1, 4, il.

Stacje benzynowe z logo Orlenu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

145. Moc z Płocka jest już w sieci. // GO!. – 2018, nr 4, s. 18-19, il.

Zakończenie budowy elektrociepłowni i przekazanie do komercyjnej eksploatacji bloku energetycznego.

146. OBAJTEK, Daniel.: Położenie nie zagrazi konkurencji / Daniel Obajtek; rozm. przepr. Magdalena Graniszewska. // Puls Biznesu. – 2018, nr 156, s. 6-7, il.

Połączenie PKN ORLEN SA z Grupą Lotos.

147. Stop Cafe i O!Shop z godłem „Teraz Polska”. // GO!. – 2018, nr 4, s. 8-9, il.

Godło promocyjne „Teraz Polska” dla PKN ORLEN w kategorii „Najlepsze produkty i usługi”.

148. Świetny detal i czas inwestycji zaważył drugim kwartalem. // GO!. – 2018, nr 4, s. 4-5, il.

Dot. drugiego kwartału 2018 r.

149. TRZEPIZUR, Sylwester.: Duży może więcej / Sylwester Trzepizur. // Atest – Ochrona Pracy. – 2018, nr 9, s. 20-25, il.

System Zarządzania Bezpieczeństwem i Higieną Pracy w Grupie ORLEN.

150. Uczestniczymy w życiu płocczan. // GO!. – 2018, nr 4, s. 12-13, il.

„ORLEN dla Płocka”.

151. 20 lat ORLEN Ochrony. // GO!. – 2018, nr 5, s. 30, il.

Przemysł maszynowy

— LEWANDOWSKA, Anna.: Nowe życie odlewni Maurycego Marguliesia = poz. 121

Przemysł rolno-spożywczy

152. DROGORÓB, Bogumił.: Piwowarów u nas było wielu: lubię, kiedy się zieleni, lubię, jak się piwo pieni / Bogumił Drogorób. // Kurier Sierpecki. – 2018, nr 27, s. 9, il.

Historia sierpeckiego browaru.

153. Powidła Słubickie nagrodzone przez Marszałka: a wkrótce – lokalny rynek. // Powiat Płocki Dobrze Ułożony. – 2018, nr 13, s. 18, il.

— ŚWIERKOCKA, Marta.: Z tego piwa będzie praca = poz. 233

Rolnictwo

Zagadnienia ogólne

— **Dni Mochowa** = poz. 236

— KURACH, Aurelia.: Dożynki 2018 = poz. 193

— rad.: Mazowieckie święto plonów = poz. 196

— rad.: Tysiące gości na dożynkach w skansenie = poz. 197

— **W hołdzie** rolnikom: jubileuszowe Dożynki Powiatu Płockiego = poz. 199

— **Wyjątkowe** Uroczystości – Dożynki Powiatowe w Gąbinie w 100-lecie Odzyskania Niepodległości = poz. 200

Gospodarka wodna. Stocznie

154. ORŁOWSKA, Milena.: Jeśli kadłub to tylko z Płocka: 100 firm na stulecie / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 220, dod. Magazyn Płock, s. 8-9, il.

Historia stoczni rzecznych i przemysłu stoczninowego w Płocku.

Handel. Usługi

— MARCINIAK, Jola.: Wygoda czy bezpieczeństwo? = poz. 167

— ORŁOWSKA, Milena.: Upał?: na ratunek rusza Dziadek! = poz. 156

155. SZEWCZYK-JAROCKA, Mariola.: Badanie jakości i rzetelności usług świadczonych przez biura rachunkowe oraz szara strefa usług rachunkowych – analiza danych z wykorzystaniem testów statystycznych / Mariola Szewczyk-Jarocka. W: Usługi rachunkowe a szara strefa w Polsce, Płock 2018, s. [99]-130.

Biurowo Rachunkowe Monika Maria Szymańska w Płocku.

Gastronomia. Żywność zbiorowa

156. ORŁOWSKA, Milena.: Upał?: na ratunek rusza Dziadek!: jubileusz Baru u Dziadka / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 190, dod. Magazyn Płock, s. 1, 6, il.

30-lecie Baru u Dziadka nad Jeziorem Ciechomickim w Zażdzie-rzu.

— **Powidła Słubickie** nagrodzone przez Marszałka = poz. 153

157. STRZESZEWSKI, Jacek.: Gotuj z seniorem – wkrótce nowy program telewizyjny w Płocku / Jacek Strzeszewski: rozm. przepr. Agnieszka Stachurska. // PetroNews. – 2018, nr 13, s. 12, il.

Zapowiedź drugiej edycji cyklu programów „Gotuj z seniorem”.

Banki. Finanse. Budżet

158. KRYSIAK, Aleksandra Maria.: Utworzenie i pierwsze lata działalności Kasy Pożyczkowo-Oszczędnościowej w Starożrebach w latach 1918-1924 / Aleksandra Maria Krysiak. // Notatki Płockie. – 2018, nr 3/256, s. 29-39

159. MS.: Pół roku rekordowego budżetu gminy: finanse gminy Słupno w pierwszym półroczu 2018 roku / ms. // Głos Słupna. – 2018, nr 26(61), s. 6-7, il.

Dot. budżetu gminy Słupno oraz realizowanych na terenie gminy Słupno inwestycji.

— WALUŚ, Konrad J.: Płocki pieniądź zastępczy pierwszych dni wolności 1945 roku = poz. 133

160. WALUŚ, Konrad J.: Współczesne bony i talony Płocka / Konrad J. Waluś. W: Reminiscencje numizmatyczne: materiały Sympozjów Numizmatycznych w Praszce oraz Spotkań Miłośników Pieniądza Zastępczego w Bardzie. – Praszka, 2018, s. 247-258.

Komunikacja. Transport. Łączność

— AS.: Darmowa komunikacja dla płocczan? = poz. 211

161. DANIELUK, Jacek.: Druga część obwodnicy już

przejezdna: 7 kilometrów nowych dróg, koszt: 37 mln złotych / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 30, s. 5, il.

Otwarcie drugiego odcinka płockiej obwodnicy oraz stan prac na trzecim odcinku.

162. DANIELUK, Jacek.: Pożegnanie ikarusa: pierwsze hybrydy już na ulicach Płocka / Jacek Danieluk. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 36, s. 7, il.

Charakterystyka autobusów, linii i pracy KM w Płocku.

163. GRYSZPANOWICZ, Piotr.: Od Mostu Legionów do... Mostu Legionów: 80 lat historii płockiej przeprawy wiślanej / autor tekstu Piotr Gryspanowicz. – Płock: Muzeum Mazowieckie w Płocku, [2018]. – 19 stron: ilustracje, 30 cm.

Publikacja wydana z okazji wystawy zorganizowanej we współpracy Muzeum Mazowieckiego w Płocku i Towarzystwa Technicznego w Płocku.

— GRYSZPANOWICZ, Piotr.: Nasz staruszek most kończy 80 lat = poz. 119

164. (JAC).: Dzięki lotnisku będziemy na trasie szybkich kolei: z Płocka w 42 minuty do stolicy / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 27, s. 6, il.

Spotkanie dotyczące korzyści komunikacyjnych dla Płocka związanych z budową Centralnego Portu Komunikacyjnego.

— (jac).: Upamiętniono budowniczych przeprawy = poz. 120

165. LEWANDOWSKA, Anna.: Mosty pod kontrolą / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 192, s. 12, il.

166. MARCINIAK, Jola.: Tyle samochodów w rodzinie, ile osób dorosłych: najdroższy samochód – Aston Martin, jest pierwsza zarejestrowana elektryczna Tesla / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 39, s. 5, il.

Samochody na płockich drogach oraz wykroczenia drogowe.

167. MARCINIAK, Jola.: Wygoda czy bezpieczeństwo?: mieszkańcy Słubic protestują przeciw likwidacji parkingów / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 37, s. 10, il.

Protest dot. likwidacji parkingów spółdzielni w Słubicach, związanej z przebudową drogi 575.

168. [P].: Ruszył Płocki Rower Miejski / [p]. // Nasz Płock – 2018, nr 4(122), s. 8, il.

— **Perły Mazowsza IV** = poz. 103

— TYBURA, Joanna.: Urodziny mostu = poz. 123

Gospodarka komunalna. Cmentarze. Pożarnictwo

169. DRZEWICKI, Piotr.: Cmentarze i miejsca pamięci gminy Słupno / Piotr Drzewicki, Michał Korwin Szymanowski, Teresa Siwanowicz, Marek Siwanowicz, Konrad Jan Waluś, Jan Henryk Waluś, Iza Więcek, Klub Miłośników Historii i Tradycji Gminy Słupno. – Cekanowo: Gminny Ośrodek Kultury w Cekanowie, 2018. – 258 stron: ilustracje kolorowe; 24 cm.

Indeksy strony 239-252.

ISBN 978-83-947540-1-3

170. LEWANDOWSKA, Anna.: Oni nie wykrzyczą swego żalu / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 177, s. 12, il.

Zbzczeszczenie cmentarza żydowskiego w Płocku.

171. NYCEK, Jan B.: Sto lat druhów z Sierakówka / Jan B. Nycek. // Nasz Płock. – 2018, nr 4(122), s. 13, il.

Ochotnicza Straż Pożarna w Sierakówku.

172. STANUSZKIEWICZ-CEGŁOWSKA, Blanka.: Gospodarka wodna priorytetem władz gminy: dynamiczny rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej / Blanka Stanuszkiewicz-Cegłowska. // Głos Słupna. – 2018, nr 25(60), s. 12, il.

Dot. gospodarki wodno-ściekowej na terenie gminy Słupno.

— **XIX Dni Bielska** = poz. 242

173. 110 lat Ochotniczej Straży Pożarnej w Rębowie. // Powiat

Płocki Dobrze Ułożony. – 2018, nr 13, s. 4, il.

Ochotnicza Straż Pożarna w Rębowie (gm. Wyszogród)

Gospodarka mieszkaniowa

174. LEWANDOWSKA, Anna.: Dziekanka nie obróci się w gruz i pył: zabytek uratowany / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 155, dod. Magazyn Płock, s. 4-5, il.

Planowanie remontu kamienic przy ul. Kościuszki 1 (dziekanka) i przyległej przy ul. Tumskiej 4 przez nowego właściciela – Jarosława Murawskiego.

VII. ZAGADNIENIA POLITYCZNE I SPOŁECZNE

Fundusze unijne

— DANIELUK, Jacek.: Druga część obwodnicy już przejezdna = poz. 161

— **Fundusze Europejskie na Mazowszu** = poz. 11

— **Perły Mazowsza IV** = poz. 103

Partie polityczne

175. (JAC).: 164 zarejestrowanych kandydatów: wybory do Rady Miasta Płocka / (jac). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 39, s. 8, il.

Listy kandydatów do Rady Miasta Płocka, Sejmiku Województwa Mazowieckiego oraz na Prezydenta Miasta Płocka.

— MELLER, Arkadiusz.: W 100-lecie niepodległości Polski. Wybory parlamentarne w okręgu płocko-sierpeckim w 1919 r. = poz. 128

— ORŁOWSKA, Milena.: „Proszę pochwalić kontrkandydata” = poz. 206

Organizacje społeczne

— ASZTEMBORSKI, Jarosław.: „Przełamywanie barier na ludową nutę”: impreza plenerowa = poz. 234

176. BUCZKOWSKI, Krzysztof (1976-).: Płocka Drużyna Kusznicza – 25 lat w służbie księżęcego miasta / Krzysztof Buczkowski. – Płock: Stowarzyszenie Przyjaciół Harcerskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Dzieci Płocka” 2018. – 119, [1] strona: ilustracje kolorowe; 28 cm. ISBN 978-83-906023-4-9

— CHLEBOWSKA, Katarzyna.: „Pokoleniowa sztafeta...” – ma sens... = poz. 188

— LEWANDOWSKA, Anna.: Obywatelskość Płocka zbadana = poz. 321

— MARCINIAK, Jola.: Niewidomy Maciek został żeglarzem = poz. 63

177. MAŁECKA, Agnieszka.: Odklejanie etykietek: nowe stowarzyszenie w Płocku / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. – 2018, nr 29, dod. Gość Płocki, nr 29/521, s. V, il. Stowarzyszenie Centrum Aktywizacyjno-Terapeutyczne „Nowa szansa”.

— MAŁECKA, Agnieszka.: Sztafeta bohaterów = poz. 195

— MUĆKA, Magdalena.: Świat osoby autystycznej = poz. 184

178. ORŁOWSKA, Milena.: Wynajmę lokal w samym sercu miasta...: ale historia / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 196, dod. Magazyn Płock, s. 4-5, il.

Miejski oddział PTTK w Płocku.

— STRZESZEWSKI, Jacek.: Gotuj z seniorem – wkrótce nowy program telewizyjny w Płocku = poz. 157

— **VIII Dni Bulkowa** oraz **XVI Festyn Rodzinny** = poz. 241

— TYBURA, Joanna.: Stanie kolumna z orłem = poz. 280

Polityka społeczna

179. Działania samorządu województwa mazowieckiego na

rzecz mazowieckich rodzin: [dokument elektroniczny]. // Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej. – 2018, nr 1, s. 5-18, il.

179a. LEWANDOWSKA, Anna.: Obywatelskość Płocka zbadana: raport Fundacji im. Schumana / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 143, dod. Magazyn Płock, s. 6, il.

Praca. Bezrobocie

— **Biuletyn** Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy = poz. 3

180. BUCZKOWSKI, Krzysztof.: Badanie opinii osób bezrobotnych na temat szans i zagrożeń na rynku pracy w ramach projektu Talent-Wiedza-Umiejętności realizowanego w Miejskim Urzędzie Pracy w Płocku / Krzysztof Buczkowski, Agnieszka Rumianowska, Andrzej Jagodziński. // Praca i Rozwój. – 2018, nr 3(7), s. 14-17, il.

181. BUCZKOWSKI, Krzysztof (1976-).: Działalność Miejskiego Urzędu Pracy w Płocku w latach 2008-2017 / Krzysztof Buczkowski. – Płock: Miejski Urząd Pracy, 2018. – 187 stron: ilustracje; 24 cm.

Bibliografia na stronach 185-187.

ISBN 978-83-947239-1-0

— **DRZEWIECKA, Anna.:** Sukces przedsiębiorczości = poz. 138

— **WIŚNIEWSKI, Michał.:** Płocczanie nie chcą do techników = poz. 228

Opieka społeczna

— **BOGUĆKA, Agnieszka.:** Uzdrowiciel polskiej wsi = poz. 73

182. Działalność mazowieckich ośrodków adopcyjnych, jako przykład stabilnego środowiska rodzinnego dla dziecka: [dokument elektroniczny]. // Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej. – 2018, nr 1, s. 19-42, il.

Działalność mazowieckich ośrodków adopcyjnych, w tym płockiego Oddziału miejscowego WOA w Warszawie.

183. Działalność mazowieckich ośrodków adopcyjnych, jako przykład stabilnego środowiska rodzinnego dla dziecka: [dokument elektroniczny]. // Biuletyn Obserwatorium Integracji Społecznej. – 2018, nr 1, s. 43-46, il.

Działalność mazowieckich ośrodków adopcyjnych, w tym płockiego Oddziału Miejskowego WOA w Warszawie.

— **GRZYBOWSKI, Michał Marian.:** Letnisko płockiego Seminarium Duchownego Antoniówka w latach 1926-1962 = poz. 299

184. MUĆKA, Magdalena.: Świat osoby autystycznej / Magdalena Mućka. // Mazowiecki Rynek Pracy. – 2018, nr 4, s. 15
Konferencja „Bliżej autyzmu” w Muzeum Mazowieckim w Płocku z okazji 12. Dni Integracji i Aktywności Osób z Niepełnosprawnościami.

Zagadnienia socjologiczne

— **AS.:** Ruszyła kampania wyborcza = poz. 212

— **GP.:** Od wiejskich dyskotek po plany podbicia Chin = poz. 91

— **LEWANDOWSKA, Anna.:** Obywatelskość Płocka zbadana = poz. 321

185. WITT-PASZTA, Hanna.: Męskie rządy: i tak już od lat: samorząd a kobiety / Hanna Witt-Pasza; rozm. przepr. Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 208, dod. Magazyn Płock, s. 4-5, il.

Patologia społeczna

— **LEWANDOWSKA, Anna.:** Oni nie wykrzyczą swego żalu = poz. 170

186. ORŁOWSKA, Milena.: Bp Libera : przepraszam za łyż / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 217, s. 12, il.

Konferencja prasowa i nabożeństwo pokutne za ofiary przestępstw seksualnych księży wobec nieletnich.

187. ORŁOWSKA, Milena.: Kuria ujawnia listy / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 234, s. 8

Listy Marka Lisińskiego, ofiary księdza pedofila.

Uroczystości. Obchody

188. CHLEBOWSKA, Katarzyna.: „Pokoleniowa sztafeta...” – ma sens... / Katarzyna Chlebowska, Mariola Kopka. // Słowo Gozdowa. – 2018, nr 3(74), s. 21-23, il.

Odstąpienie tablicy poświęconej żołnierzom podziemia antykomunistycznego w Lelicach.

189. DRAGAN, Wanda.: Rodzinny Festyn z okazji Dnia Dziecka za nami / Wanda Dragan. // Gazeta Samorządność. – 2018, nr 33, s. 12, il.

18. Rodzinny Festyn w Łaziskach, gm. Łów.

— **DRZEWICKI, Piotr.:** Cmentarze i miejsca pamięci gminy Słupno = poz. 169

190. (GSZ).: Kawaleryjskie tradycje: Stowarzyszenie Jeździeckie im. 4 Pułku Strzelców Konnych Ziemi Łęczyckiej / (gsz). // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 33, s. 8, il.

191. (GSZ).: Nowy Pomnik Wolności: uroczystości w Nowej Górze / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 34, s. 15

Uroczystości towarzyszące odstąpieniu odbudowanego pomnika w Nowej Górze.

192. JĘDRZEJCZAK, Leszek.: Pomnik i jego historia: uroczystość w Nowej Górze / Leszek Jędrzejczak; opr. (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 33, s. 16

Historia przedwojennego „Pomnika Wolności” w Nowej Górze oraz jego odbudowania. Zawiera czarno-białą fotografię.

— **KONARSKA-PABINIĄK, Barbara.:** Tablica pamięci znów przy Floriańskiej = poz. 130

193. KURACH, Aurelia.: Dożynki 2018 / Aurelia Kurach. // Słowo Gozdowa. – 2018, nr 3(74), s. 16-19, il.

Dot. dożynek obchodzonych na terenie Gminy Gozdowo w roku 2018.

194. MAT.: Cieszymy się, że żyjemy w niepodległej Polsce / MAT. // Ekstra Sierpc. – 2018, nr 26, s. 1, 8-9, il.

Obchody Narodowego Święta Niepodległości w gminie Gozdowo.

195. MAŁECKA, Agnieszka.: Sztafeta bohaterów: uroczystość w Lelicach / Agnieszka Małecka. // Gość Niedzielny. – 2018, nr 39, dod. Gość Płocki, nr 39/531, s. III, il.

Odstąpienie tablicy memoratywnej poświęconej żołnierzom podziemia antykomunistycznego.

196. RAD.: Mazowieckie święto plonów: w sierpeckim skansenie / rad. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 36, s. 13, il.

Zapowiedź dożynek w skansenie oraz polskie tradycje związane ze zniwami i dożynkami.

197. RAD.: Tysiące gości na dożynkach w skansenie: diecezjalno-wojewódzkie uroczystości / rad. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 38, s. 16, il.

Dożynki w sierpeckim skansenie.

198. RZESZOTARSKI, Jan.: Dożynki na Mazowszu / Jan Rzeszotański; rozm. przepr. Anna Matuszewska. // Ekstra Sierpc. – 2018, nr 28, s. 5, il.

Rozmowa z dyrektorem Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu w sprawie organizacji dożynek.

199. W hołdzie rolnikom: jubileuszowe Dożynki Powiatu Płockiego / Opr. (gsz). // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 36, s. 17, il.

Dożynki Powiatu Płockiego w Gąbinie.

200. Wyjątkowe Uroczystości – Dożynki Powiatowe w Gąbinie

w 100-lecie Odzyskania Niepodległości / oprac. W. Olzowski. // Echo Gąbina. - 2018, nr 3, s. 32-34, il.

VIII. ZAGADNIENIA PRAWNO-ADMINISTRACYJNE

— (lesz.): Sanniki są miastem = poz. 239

Samorząd terytorialny

— AMBROZIAK, Sławomir.: Dlaczego chce Pan kandydować w najbliższych wyborach samorządowych? = poz. 210

201. BIENIEK, Mariusz.: Samorządowiec z przypadku?: powiat płocki / Mariusz Bieniek; rozm. przepr. Monika Gontarczyk. // Mazowsze. Serce Polski. - 2018, nr 9, s. 28-29, il.

Rozmowa ze starostą powiatu płockiego – M. Bieńkiem.

— DANIELUK, Jacek.: Druga część obwodnicy już przejeżdżana = poz. 161

202. DANIELUK, Jacek.: Jedni stracili, inni zyskali: zarobki najważniejszych samorządowców na Mazowszu Północnym / Jacek Danieluk, Grzegorz Szkopek. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 28, s. 3, il.

Wynagrodzenia pracowników samorządowych.

— DANIELUK, Jacek.: Pożegnanie ikarusa = poz. 162

— (gsz.): Cudze chwalicie, swego nie znacie = poz. 104

203. (GSZ).: Są już pierwsi radni: wybory samorządowe 2018 / (gsz). // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 39, s. 19, il.

Kandydaci na radnych w gminach powiatu płockiego, sierpeckiego i gostynińskiego.

— (jac.): Dzięki lotnisku będziemy na trasie szybkich kolei = poz. 164

204. KALKOWSKI, Dariusz.: Rozmowa z wójtem Gminy Gozdowo – panem Dariuszem Kalkowskim / Dariusz Kalkowski; rozm. przepr. Mariola Kopka. // Słowo Gozdowa. - 2018, nr 3(74), s. 3-6, il.

Rozmowa z Dariuszem Kalkowskim na temat jego dotychczasowych działań w gminie Gozdowo oraz planów na przyszłość.

— KOLCZYŃSKI, Tomasz.: Jeśli coś chcemy zrobić, trzeba się zaangażować... = poz. 76

205. KOMINEK, Tomasz.: Nikt mnie w teczce z Warszawy do Płocka nie przywiózł / Tomasz Kominek; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. - 2018, nr 3(121), s. 8, il.

Rozmowa z Tomaszem Kominkiem, radnym, kandydatem na prezydenta Płocka.

— (lesz.): Sanniki są miastem = poz. 239

— **Miasto** i gmina Sanniki = poz. 62

— ms.: Pół roku rekordowego budżetu gminy = poz. 159

206. ORŁOWSKA, Milena.: „Proszę pochwalić kontrkandydata”: debata prezydencka / Milena Orłowska, Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 232, dod. Magazyn Płock. s. 1, 4-5, il.

Kampania wyborcza samorządowa 2018 r. w Płocku.

— [p].: Ruszył Płocki Rower Miejski = poz. 168

207. Podsumowanie VII kadencji Samorządu Terytorialnego Miasta i Gminy Gąbina. // Echo Gąbina. - 2018, nr 3, s. 10-15, il.

Dot. podsumowania działalności samorządu terytorialnego na terenie Gąbina.

— **Spacerkiem** po turystycznych atrakcjach Powiatu Płockiego = poz. 105

— **Spacerkiem** po turystycznych atrakcjach powiatu płockiego = poz. 106

— STACHURSKA, Agnieszka.: Rewitalizacja w Płocku – czy w ogóle istnieje? = poz. 139

208. TWARDY, Michał.: Nas trzeba łączyć a nie dzielić / Michał Twardy; rozm. przepr. Jan B. Nycek. // Nasz Płock. - 2018, nr 3(121), s. 6, il.

Rozmowa z Michałem Twardym, sekretarzem powiatu płockiego, radnym miasta Płocka.

— TYBURSKI, Kacper.: Wieszcze panu karierę polityczną = poz. 214

— WITT-PASZTA, Hanna.: Męskie rządy: i tak już od lat = poz. 185

209. ZIEMKIEWICZ, Sylwester.: Dobre sąsiedztwo Płocka: gmina Radzanowo / Sylwester Ziemkiewicz; rozm. przepr. Monika Gontarczyk. // Mazowsze. Serce Polski. - 2018, nr 7/8, s. 24-25, il.

Rozmowa z wójtem gminy Radzanowo – S. Ziemkiewiczem.

Wybory samorządowe

210. AMBROZIAK, Sławomir.: Dlaczego chce Pan kandydować w najbliższych wyborach samorządowych? / Sławomir Ambroziak. // Gazeta Samorządność. - 2018, nr 35, s. 11, il.

Okręg nr 4 – kandydaci KWW Bezpartyjni Samorządowcy do Sejmiku Województwa Mazowieckiego.

211. AS.: Darmowa komunikacja dla płocczan?: PiS przekonuje na billboardach / AS. // PetroNews. - 2018, nr 15, s. 11, il.

Argumentacja dotycząca wprowadzenia bezpłatnej komunikacji miejskiej w Płocku.

212. AS.: Ruszyła kampania wyborcza: jakie wyniki naszej ankiety? / AS. // PetroNews. - 2018, nr 16, s. 12, il.

Ankieta na portalu PetroNews.pl dotycząca preferencji wyborczych płocczan.

— (gsz.): Są już pierwsi radni = poz. 203

213. (JAC).: W naszym regionie 157 komitetów wyborczych: wybory samorządowe już 21 października / (jac). // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 36, s. 1, 5, il.

— (jac.): 164 zarejestrowanych kandydatów = poz. 175

— KALKOWSKI, Dariusz.: Rozmowa z wójtem Gminy Gozdowo – panem Dariuszem Kalkowskim = poz. 204

— MELLER, Arkadiusz.: W 100-lecie niepodległości Polski. Wybory parlamentarne w okręgu płocko-płońsko-sierpeckim w 1919 r. = poz. 128

— ORŁOWSKA, Milena.: „Proszę pochwalić kontrkandydata” = poz. 206

214. TYBURSKI, Kacper.: Wieszcze panu karierę polityczną / Kacper Tyburski; rozm. przepr. Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 226, dod. Magazyn Płock. s. 1, 4-5, il.

Rozmowa z przewodniczącym Młodzieżowej Rady Gminy Płock – K. Tyburskim.

Sądownictwo

215. FUSZARA, Małgorzata.: Z badań nad sporami prywatnymi i wzorami ich rozwiązywania na Mazowszu / Małgorzata Fuszara, Jacek Kurczewski, Paweł Orzechowski. // Rocznik Mazowiecki. - T. 28(2017-2018), s. 271-290, tab. Streszcz. w jęz. ang.

Więziennictwo

216. MARCINIAK, Jola.: Głos zza krat ma być przestrożą: pobyt w więzieniu to stracony czas / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 27, s. 7, il.

Projekt „Głos zza krat” z udziałem płockich osadzonych.

217. MICHALAK, Michał.: Szatan i inni odizolowani od społeczeństwa: otwieramy drzwi zamkniętego ośrodka w Gostyninie / Michał Michalak. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 31, s. 4, il.

Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym

Bezpieczeństwo publiczne. Policja

— MARCINIAK, Jola.: Tyle samochodów w rodzinie, ile osób dorosłych = poz. 166

— ORŁOWSKA, Milena.: Pompki, skoki, sztanga...: jest moc!. Nasi policjanci mistrzami Polski = poz. 260

IX. WOJSKO

- GAJDA-ZADWORNA, Jolanta.: Oni tę bitwę wygrali = poz. 94
- 218. GESZCZYŃSKA, Martyna.:** Wielobój młodego spadochroniarza: szkolenie spadochronowe młodzieży / Martyna Geszczyńska. // Spadochroniarz. – 2018, nr 91, s. 28-29, il. Drugie miejsce płockiej drużyny w wieloboju.
- GOŁĘBIEWSKI, Grzegorz: Związki gen. Józefa Hallera i hallerczyków z Płockiem w latach 1917-1924 = poz. 127
- (gsz.): Kawaleryjskie tradycje = poz. 190
- HERA, Edmund.: Byłem podwładnym generała Władysława Andersa = poz. 71
- NEHRING, Piotr.: Mistrzowie z 303 = poz. 96
- ŚLISKOWSKI, Piotr.: Wyobrazić sobie wojnę = poz. 97
- VARGA, Krzysztof.: Walczą, tańczą i śpiewają = poz. 98
- ŁYSIAK, Tomasz.: Husaria przestworzy = poz. 99
- ZABORSKI, Artur.: 303. Bitwa o Anglię = poz. 100
- **Żegnaj generale** = poz. 68

X. OCHRONA ZDROWIA

Służba zdrowia. Szpitalnictwo

- BOGUCKA, Agnieszka.: Uzdrowiciel polskiej wsi = poz. 73
- 219. (EG).:** 85 lat pomocy chorym: jubileusz szpitala psychiatrycznego / (eg). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 39, s. 16, il. Jubileusz Wojewódzkiego Samodzielnego Zespołu Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej im. prof. Eugeniusza Wilczkowskiego w Gostyninie.
- 220. KONARSKA-PABINIAK, Barbara.:** Szpital psychiatryczny w Gostyninie 1933-2018: dzieje i współczesność / Barbara Konarska-Pabiniak. – Gostynin: Wojewódzki Samodzielny Zespół Publicznych Zakładów Opieki Zdrowotnej im. prof. Eugeniusza Wilczkowskiego w Gostyninie, 2018. – 159 stron: fotografie, portrety; 25 cm. Streszcz. w jęz. niem. ISBN 978-83-950639-0-9
- 221. Ratują** nasze zdrowie i życie: jubileusz 45-lecia Wojewódzkiego Szpitala Zespołowego w Płocku (1973-2018) / opr. (red). // Nasz Płock. – 2018, nr 3(121), s. 1, 3, il.

Lecznictwo

- MICHALAK, Michał: Szatan i inni odizolowani od społeczeństwa = poz. 217

XI. NAUKA. OŚWIATA. KULTURA

Nauka

- **Studia** Mazowieckie = poz. 48

Szkolnictwo wyższe

Wyższe Seminarium Duchowne

- GRZYBOWSKI, Michał Marian.: Letnisko płockiego Seminarium Duchownego Antoniówka w latach 1926-1962 = poz. 299

Organizacje naukowe

Towarzystwo Naukowe Płockie

- (lesz.): O stateczności płockiej skarpy = poz. 102
- LEWANDOWSKA, Anna.: Taka drobna kobieta, a tak wiele zrobiła: historia jednej płocczanki = poz. 87

— NYCEK, Jan B.: Odeszli zasłużeni historycy płocki = poz. 77

Szkolnictwo. Oświata.

- TYBURA, Joanna.: Sprawdź się koniecznie!: co wiesz o mieście? = poz. 122
- 222. Lekcje** o Mazowszu: scenariusze zajęć edukacyjnych na 100-lecie niepodległości Polski / redakcja merytoryczna Mirrella Hess-Remuszko. – Wydanie pierwsze. – Warszawa: Samorząd Województwa Mazowieckiego: Grupa Wydawnicza PWN. PZWL Wydawnictwo Lekarskie, 2018. – 304 strony: ilustracje; 24 cm. – Bibliografia, netografia przy scenariuszach. ISBN 978-83-65912-16-9 – ISBN 978-83-65808-21-9

Szkolnictwo podstawowe

- 223. HELJASIŃSKA-SCHMIDT, Emilia.:** Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 22 im. Janusza Korczaka w Płocku: 30 lat / autor Emilia Heljasińska-Schmidt; redaktor Janusz Banasiak. – Płock: Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 22 im. Janusza Korczaka w Płocku, 2018. – [22] strony: ilustracje; 21 cm.
- 224. JĘDRZEJEWSKI, Łukasz.:** Szkoła Podstawowa w Bielsku: 100 lat: kalendarium / Łukasz Jędrzejewski i Tomasz Piechowski. – Bielsk: Gmina Bielsk, 2018. – 51, [1] strona: ilustracje; 21 cm.
- MAJEWSKI, Robert.: Czesław Hińc: przerwana podróż = poz. 72

Szkolnictwo ogólnokształcące

- MAJEWSKI, Robert.: Czesław Hińc: przerwana podróż = poz. 72
- MARCINIAK, Jola.: Głos zza krat ma być przestrożą = poz. 216
- 225. Matury** w powiecie sierpeckim / oprac. M. // Ekstra Sierpc. – 2018, nr 25, s. 11, il.
- 226. SOKOLNICKI, Michał.:** O strukturze narodowościowej uczniów gimnazjów państwowych w Płocku w latach 1905-1914 (z dziejów „Małachowianki”) / Michał Sokolnicki. // Notatki Płockie. – 2018, nr 3/256, s. 23-28 Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Szkolnictwo zawodowe

- GESZCZYŃSKA, Martyna.: Wielobój młodego spadochroniarza = poz. 218
- **Matury** w powiecie sierpeckim = poz. 225
- 227. PAŃSTWOWE LICEUM PEDAGOGICZNE (Gostynin).:** Liceum Pedagogiczne w Gostyninie: 1950-1970 / skład zespołu redakcyjnego: Zbigniew Królikowski, Stanisław Matyńka, Irena Sierakowska, Przemysław Sierakowski. – Gostynin: [Firma Usługowo-Handlowa „Szymdt” Krzysztof Szymdt], 2018. – 368 stron: ilustracje; 22 cm. Pełna nazwa wydawcy wg bazy e-ISBN. – Bibliografia na stronach 360-361. ISBN 978-83-943130-2-9
- 228. WIŚNIEWSKI, Michał.:** Płocczanie nie chcą do techników: skutki mogą być opłakane / Michał Wiśniewski. // Wiadomości PortalPłock. - 2018, nr 6, s. 5, il.

Szkolnictwo specjalne

- 229. Zespół Szkół Specjalnych** w Gościcach. // Powiat Płocki Dobrze Ułożony. – 2018, nr 12 s. 13, il.

Kształcenie ustawiczne

- 230. RUTECKA, Jolanta.:** Nauka nie zna granic: Płocki Powiatowy Uniwersytet Trzeciego Wieku / Jolanta Rutecka. // Nasz Płock. – 2018, nr 3(121), s. 2, il.

Kultura

— **MiastO!Żyje** = poz. 29

Towarzystwa regionalne

— (gsz).: Kawalerskie tradycje = poz. 190

Domy kultury

231. BLINKIEWICZ, Krzysztof.: Pożegnanie z Czerwonym Atramentem: historia pewnego marzenia / Krzysztof Blinkiewicz, Magdalena Chylińska; oprac. Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 185, dod. Magazyn Płock, s. 1, 4-5, il.

232. LEWANDOWSKA, Anna.: Jak wspierać młodych / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 187, s. 8

Zamknięcie księgarni-kawiarni „Czerwony Atrament” w Płocku.

— **Miasto** i gmina Sanniki = poz. 62

— **Nagroda** Marszałka Województwa Mazowieckiego 2018 = poz. 317

— **ORŁOWSKA, Milena.:** Masz marzenia?: nie bój się!: = poz. 283

Współpraca kulturalna z zagranicą

233. ŚWIERKOCKA, Marta.: Z tego piwa będzie praca: Projekt YouInHerit finansowany z Programu Interreg Europa Środkowa / Marta Świerkocka. // Mazowiecki Rynek Pracy. – 2018, nr 4, s. 16-17, il.

Imprezy kulturalne

234. ASZTEMBORSKI, Jarosław.: „Przełamanie barier na ludową nutę”: impreza plenerowa / Jarosław Asztemborski. // Kurier Sierpecki. – 2018, nr 35, s. 6, il.

Mazowieckie Dni Integracji Osób Niepełnosprawnych.

— **BERTO, Marta.:** Audioriver z mocą nieba = poz. 287

235. Dni Drobin 2018. // Kontakt. – 2018, nr 97 (sierpień), s. 6-7, il.

236. Dni Mochowa. // Ekstra Sierpc. – 2018, nr 28, s. 8-9, il.

— **DRAGAN, Wanda.:** Rodzinny Festyn z okazji Dnia Dziecka za nami = poz. 189

— **GRUSZECKA, Marta.:** Wschód słońca w rytmie elektroniki – Audioriver 2018 = poz. 288

237. (GSZ).: Barwne święto folkloru: pod patronatem Tygodnika Płockiego / (gsz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 35, s. 9, il.

Podsumowanie Vistula Folk Festival.

238. Kino, teatr, a może potańcówka?: czyli spędź wakacje na Starówce. // Tumskanova. – 2018, nr sierpień, s. 1-2, il.

Propozycje letniego spędzania czasu w Płocku: Kino Letnie, Na Starówce Potańcówka i KultuRynek.

239. (LESZ).: Sanniki są miastem: marszałek Struzik pierwszym honorowym obywatelem / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 35, s. 17, il.

Uroczystość nadania praw miejskich Sannikom oraz jubileusz Niedzieli Sannickiej.

— **LEWANDOWSKA, Anna.:** Wygrała Joanna Banasiak! = poz. 66

240. MAŁECKA, Agnieszka.: Tak łączy ludowa tradycja: Vistula Folk Festival / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. – 2018, nr 35, dod. Gość Płocki, nr 35/527, s. IV, il.

— **Nagroda** Marszałka Województwa Mazowieckiego 2018 = poz. 317

— **ORŁOWSKA, Milena.:** O Małgosi, co Płock roztańczyła: płocczanie z pasją = poz. 90

241. VIII Dni Bulkowa oraz XVI Festyn Rodzinny. // Kurier Gminy Bulkowo. – 2018, nr 3(23), s. 9-10, il.

242. XIX Dni Bielska / oprac. UG Bielsk. // Wieści Gminne

(Bielsk). – 2018, nr 47(3), s. 1, 3-6, il.

Muzea i wystawy

Muzeum Mazowieckie

243. LUSTYK, Bogusław (1940-).: Bogusław Lustyk: Exodus: projekt CrushArt / projekt Bogusław Lustyk; tłumaczenia Michał Pankowski, Kris Szymborski. – Płock: Muzeum Mazowieckie, 2018. – [80] stron: ilustracje; 21 cm.

Publikacja towarzysząca wystawie Bogusława Lustyka „Exodus” otwartej od 1 sierpnia do 2 września 2018 w Muzeum Mazowieckim w Płocku. Kurator wystawy Szymon Zaremba. – Równoległe tekst polski i angielski.

ISBN 978-83-64676-33-8

244. ORŁOWSKA, Milena.: Wielki album o wielkiej sztuce: piękno secesji / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 173, dod. Magazyn Płock, s. 9, il.

Zawiera rec. książki: Secesja: zbiory i ekspozycje Muzeum Mazowieckiego w Płocku. – Płock, 2017.

245. ORŁOWSKA, Milena.: Wielki plan muzeum / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza – Płock. – 2018, nr 169, s. 8, il.

Rozbudowa Muzeum Mazowieckiego, nowe ekspozycje i nabytki.

Muzeum Wsi Mazowieckiej

— **ASZTEMBORSKI, Jarosław.:** „Czas na żniwa” = poz. 136

— **ASZTEMBORSKI, Jarosław.:** „Przełamanie barier na ludową nutę” = poz. 234

— **rad.:** Mazowieckie święto plonów = poz. 196

— **rad.:** Tysiące gości na dożynkach w skansenie = poz. 197

— **RZESZOTARSKI, Jan.:** Dożynki na Mazowszu = poz. 198

— **TYBURA, Joanna.:** Posmakuj pracy w polu i chleba = poz. 137

Muzeum Żydów Mazowieckich

246. KOWALSKI, Rafał.: Piąte urodziny Muzeum / Rafał Kowalski. // Biuletyn Muzealny. – 2018, nr 47, s. 11, il.

Przegląd imprez w Muzeum Żydów Mazowieckich w pierwszym kwartale 2018 r.

247. (LESZ).: Drogi kuzynie wojenny!: ocalona z Holocaustu przez rodzinę z Bud Piasecznych / (lesz). // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 30, s. 4, il.

Spotkanie z cyklu „Choćby jedno życie, choćby kromka chleba. Polacy ratujący Żydów od zagłady” w Muzeum Żydów Mazowieckich z udziałem rodziny Ostrowskich.

248. ZAREMBA, Szymon.: Żydowscy twórcy z Płocka: katalog wystawy / Kurator wystawy, autor katalogu, fotografii, scenariusza i oprawy plastycznej Szymon Zaremba. – Płock: Muzeum Żydów Mazowieckich, oddział Muzeum Mazowieckiego w Płocku, 2018. – 20 stron: ilustracje; 30 cm.

Publikacja towarzysząca wystawie Żydowscy twórcy z Płocka zorganizowanej w ramach obchodów VI Dni Żydowskich w Płocku. ISBN 978-83-64676-34-5

Telewizja

— **STRZESZEWSKI, Jacek.:** Gotuj z seniorem – wkrótce nowy program telewizyjny w Płocku = poz. 157

Kultura fizyczna. Sport

249. BURDYKA, Konrad.: 60 lat Lwówianki Lwówek / Konrad Burdyka. // Wiadomości Sannickie. – 2018, nr 1(13), s. 66-69, il.

250. DŹWIGAŁA DARIUSZ.: Gra w piłkę ma wszystkim sprawić radochę: nowy sezon Wisły Płock / Dariusz Dźwigala; rozm. przepr. Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 167, dod. Magazyn Płock, s. 1, 4-5, il.

Rozmowa z Dariuszem Dźwigatą, trenerem Wisły Płock.

251. DŹWIGAŁA DARIUSZ.: Wychowałem się na płockiej ziemi... / Dariusz Dźwigatą; rozm. przepr. Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 37, s. 34, il.

Rozmowa z trenerem Wisły Płock – Dariuszem Dźwigatą.
— GCz.: Płocki brylant w ojczyźnie futbolu = poz. 69
— GESZCZYŃSKA, Martyna.: Wielobój młodego spadochroniarza = poz. 218

252. JOL.: Rozrywka dla nestorów: przed laty średnia wieku brydżystów – 25 lat, teraz – 65 lat / Jol. // Tygodnik Płocki. – 2018, nr 34, s. 10, il.

Historia rozgrywek i klubów sportowych z sekcją brydża w Płocku.

253. KOLIŃSKI, Jarosław.: Zraził się do polskiej ligi: Wisła P. – Lech / Jarosław Koliński. // Przegląd Sportowy. – 2018, nr 167, s. 18, il.

Dariusz Dźwigatą – trenerem Wisły Płock.

254. KRUSZEWSKI, Jacek.: Wybaczam, ale nie zapominam / Jacek Kruszewski; rozm. przepr. Maciej Wąsowski. // Przegląd Sportowy. – 2018, nr 179, s. 20-21, il.

Rozmowa z prezesem Wisły Płock o nominacji na selekcjonera kadry narodowej dotychczasowego trenera Wisły Płock Jerzego Brzęczka.

255. LENKIEWICZ, M.: Elitarne grono / M. Lenkiewicz. // Czas Wisły, 2018, nr 100, s. 5, il.

Zawodnicy Wisły Płock powołani do narodowych reprezentacji na przestrzeni 70 lat istnienia klubu.

256. LENKIEWICZ, M.: Ośmiu nowych w cieniu rekordu / M. Lenkiewicz. // Czas Wisły, 2018, nr 97, s. 6-7

Zmiany kadrowe w Wisle Płock- nowi i odchodzący zawodnicy.

257. MAŁACHOWSKI, Adam.: Na nowo pokochać Ligę Mistrzów: Wisła w Europie / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 214, dod. Magazyn Płock, s. 7

258. MAŁACHOWSKI, Adam.: Teraz Dźwigatą / Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza – Płock. - 2018, nr 163, s. 12, il.

Dariusz Dźwigatą trenerem Wisły Płock.

259. Miejski Ośrodek Kultury, Sportu i Rekreacji w Drobinie. // Kontakt. - 2018, nr 97 (sierpień), s. 24-25, il.

— ORŁOWSKA, Milena.: O Małgosi, co Płock roztańczyła: płoczenie z pasją = poz. 90

260. ORŁOWSKA, Milena.: Pompki, skoki, sztanga...: jest moc!. Nasi policjanci mistrzami Polski / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 155, dod. Magazyn Płock, s. 1, 6, il.

Tytuł drużynowego mistrza Polski służb mundurowych w wieloboju siłowym.

261. SABATÉ, Javier.: Postaramy się o niespodziankę: piłka ręczna / Javier Sabaté ; rozm. przepr. Adam Małachowski. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 202, dod. Magazyn Płock, s. 9, il.

Rozmowa z nowym trenerem szczypiornistów Orlen Wisły Płock.
— TYBURA, Joanna.: Czemu ogień?: bo jest magiczny = poz. 284

262. WĄSOWSKI, Maciej.: Bogatsi, ale wciąż skromni: Wisła Płock / Maciej Wąsowski. // Przegląd Sportowy. – 2018, nr 167, dod. Skarb Kibica, s. 78-81, il.

Ekstraklasa piłki nożnej – sezon jesień 2018/19.
— WESOŁOWICZ, Piotr.: Z Wyszogrodu do Chelsea = poz. 70

263. WŁODARCZYK, Tomasz.: Pierwsze rozdanie Brzęczka: reprezentacja / Tomasz Włodarczyk. // Przegląd Sportowy. - 2018, nr 199, s. 2-3, il.

Piłkarze Wisły Płock: Damian Szymański, Adam Dźwigatą, Arkadiusz Reca powołani przez selekcjonera Jerzego Brzęczka do piłkarskiej reprezentacji Polski.

264. WYCZAŁKOWSKI, Artur.: „Ja wierzę w ten zespół” / Artur Wyczałkowski; rozm. przepr. Tyrion. // Kurier Sierpoci. - 2018, nr 32, s. 1, 16, il.

Rozmowa z Arturem Wyczałkowskim, nowym trenerem Kasztelana Sierpc.

XIII. LITERATURA PIĘKNA

Historia literatury. Krytyka literacka

265. ŻUREK, Łukasz.: Szyfrowanie: o poezji Barbary Klickiej / Łukasz Żurek. // Dialog. - 2018, nr 7-8, s. 36-45, il.

Życie literackie

— ORŁOWSKA, Milena.: Seria z papugą i mecenas Lewandowską: śmierć przywraca równowagę = poz. 273

— OSTROWSKI, Jacek.: Mam nadzieję, że czytelnicy pokochają Zużę Lewandowską = poz. 81

Poezja

266. BRONIEWSKI, Władysław (1897-1962).: Wiersze o I wojnie światowej [Dokument elektroniczny]: Gdy się miłość jak cmentarz przyśni... / Władysław Broniewski; wybór wierszy Eliza Czapska. – Warszawa: Muzeum Literatury [2018]. – 1 płyta CD: digital, stereo.; 12 cm.

Zawiera: Już dość; Miłość; Pożegnanie; Spać nie poszliśmy tego wieczora; Daj bracie, płaczem się okryć...; Noc, przy ognisku piszę; Szumią...; Naprzód rakiety; Soldat inconnu; Mogiły; Ostatnia wojna; A kiedy będę umierać.

267. BRONIEWSKI, Władysław (1897-1962).: Wiosno, Warszawa, córeczko / Wydanie pierwsze. Władysław Broniewski; wybór i wstęp Jacek Podsiadło. – Wydanie pierwsze. – Warszawa: PIW, 2018. – 204, [11] stron; 19 cm. – (Poeci2 Wiersze Wybrane)

ISBN 978-83-06-03454-7

268. FRAN CZAK, Lech (1939-).: Trojanie idą do nieba / Lech Franczak. – Płock: Wydawnictwo Korepetytor Marian Gałczyński, 2018. – 107, [1] strona; 19 cm.

ISBN 978-83-61117-72-8

269. Kobiety w poezji i malarstwie: portrety kobiet malowane piórem i pędzlem przez członków Płockiego Stowarzyszenia Twórców Kultury / wstęp Anna Kühn-Cichocka, autor tekstów: Barbara Ciszzyńska i 17 pozostałych, autor prac plastycznych: Maria Bukowska i 14 pozostałych. – Płock: Płockie Stowarzyszenie Twórców Kultury, 2018. – 68 stron: ilustracje; 21 cm.

ISBN 978-83-63147-17-4

Teksty poetów: B. Ciszzyńska, T. Dejnecki, W. Gołębiowska E. R. Karpowicz, Cz. Korzeń, A. Kowalski, A. Kühn-Cichocka, S. Łaskowski, W. Lewandowski, M. Mańkowska, J. Michalska, K. Ole-drzyńska, W. Ożóg, J. Parzyńska, R. Płużyczko, B. Rutkowski, A. Wiśniewska, A. Włochowska.

Malarstwo: M. Bukowska, E. Danilenko, Z. Długosz, T. Dominik, D. Golałowska, T. Korzeniewska, A. Kühn-Cichocka, E. Kwilman, W. Ożóg, J. Pawłowska, J. Rutkowska, H. Skrok, D. Sznajder, H. Woźniak-Kwiatkowska, M. Żak.

270. SZULIŃSKA, Maria Anna.: Trochę więcej... / Maria Anna Szulińska; wybór i redakcja, opracowanie graficzne Anna Kühn-Cichocka. – Płock: Wydawnictwo Korepetytor Marian Gałczyński, 2018. – 32, [3] strony: ilustracje; 20 cm.

ISBN 978-83-64825-56-9

Proza

271. KOWALSKA, Aleksandra (1976-).: Na tropie Anny / Aleksandra Kowalska. – Warszawa: Prószyński Media, 2018. – 374, [1] strona; 20 cm.

U dołu strony tytułowej: Prószyński i S-ka.

ISBN 978-83-8123-296-8 :

272. MICHALSKA, Jolanta.: Wielkie kłopoty małej Basi / Jolanta Michalska. – Płock: Oliver, 2018. – 168 stron: ilustracje; 27 cm.

ISBN 978-83-934570-7-6

273. ORŁOWSKA, Milena.: Seria z papugą i mecenas Lewandowską: śmierć przywraca równowagę: książka z miastem w tle / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 202, dod. Magazyn Płock, s. 1, 6-7, il.

Zawiera rec. książki: Paragraf 148 / Jacek Ostrowski. – Płock, 2018.

274. OSTROWSKI, Jacek (1957-).: Paragraf 148 / Jacek Ostrowski. – Wydanie pierwsze. – Warszawa: Skarpa Warszawska, 2018. – 333, [1] s.; 21 cm. – (Seria z Papugą. Mecenasa Zuza Lewandowska; [1])

Powieść inspirowana prawdziwymi wydarzeniami

ISBN 978-83-63842-84-0

275. WŁODARCZYK, Dariusz.: Komes / Dariusz Włodarczyk; redaktor Piotr Wodtke. – Płock: Patria Polonia, 2018. – 143 strony; 19 cm.

ISBN 978-83-945862-2-5

Dramat

— JARZĘBSKI, Jerzy.: Co to jest elementarz? = poz. 286

276. KLICKA, Barbara.: Elementarz / Barbara Klicka. // Dialog. - 2018, nr 7-8, s. 10-30

— KLICKA, Barbara.: Po co kot Klickiej? = poz. 74

XIV. SZTUKA

Architektura. Urbanistyka. Planowanie przestrzenne

— CEGŁOWSKI, Stefan.: Remont Kaplicy Królewskiej i Pomnik Historii – najnowsze wydarzenia na Tumach = poz. 281

— (gsz.): Nowy Pomnik Wolności = poz. 191

277. (JAC).: Urząd Miasta szuka projektanta: Plac Narutowicza do przebudowy / (jac). // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 32, s. 5, il.

Dot. planowanej przebudowy placu Narutowicza.

— LEWANDOWSKA, Anna.: Dziekanka nie obróci się w gruz i pył: zabytek uratowany = poz. 174

278. LEWANDOWSKA, Anna.: Reanimować stare domy czy burzyć?: rozmawiamy o rewitalizacji / Anna Lewandowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 161, dod. Magazyn Płock, s. 7, il.

— MAŁECKA, Agnieszka.: Zamek odkryty, ale... = poz. 115

279. SERAFIMOWICZ, Ewa.: Zarys podziału terytorialno-funkcyjnego Płocka do roku 1989 / Ewa Serafimowicz. // Notatki Płockie. - 2018, nr 3/256, s. 40-52, il.

Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Historyczny rozwój podziału przestrzennego Płocka ze względu m.in. na struktury organizacyjno-terenowe, jak parafie, obręby geodezyjne, dzielnice mieszkaniowe i przemysłowe i in.

280. TYBURA, Joanna.: Stanie kolumna z orłem / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza – Płock, - 2018, nr 189, s. 12, il.

Pomnik Obrońców Płocka 1920 roku.

Malarstwo. Rzeźba. Galerie

— **Historia** Polski w tłuchowskich witrażach zamknięta = poz. 300

— **Kobiety** w poezji i malarstwie = poz. 269

— LUSTYK, Bogusław (1940-). : Bogusław Lustyk = poz. 243

— MICHALAK, Michał Neptun z Gostynina.: Neptun z Gostynina = poz. 67

— ORŁOWSKA, Milena.: Wielki album o wielkiej sztuce = poz. 244

Sztuka stosowana

— **Historia** Polski w tłuchowskich witrażach zamknięta = poz. 300

— ORŁOWSKA, Milena.: Wielki album o wielkiej sztuce = poz. 244

— ORŁOWSKA, Milena.: Wielki plan muzeum = poz. 245

Zabytki. Ochrona zabytków

281. CEGŁOWSKI, Stefan.: Remont Kaplicy Królewskiej i Pomnik Historii – najnowsze wydarzenia na Tumach / Cegłowski Stefan; rozm. // Tumskanova. - 2018, nr sierpień, s. 10, il.

— CUKROWSKI, Paweł: Płock, zapomniana stolica Polski = poz. 109

282. JENDRZEJEWSKI, Grzegorz.: Zabytkowa ambona w kościele w Orszymowie odzyska dawny blask / Grzegorz Jendrzewski; rozm. // Powiat Płocki Dobrze Ułożony. - 2018, nr 13, s.17, il.

— LEGIEĆ, Marta.: Zapatrzony w Wisłę = poz. 61

— LEWANDOWSKA, Anna.: Dziekanka nie obróci się w gruz i pył: zabytek uratowany = poz. 174

— LEWANDOWSKA, Anna.: Nowe życie odlewni Maurycego Marguliesza = poz. 121

— LEWANDOWSKA, Anna.: Reanimować stare domy czy burzyć? = poz. 278

Teatr

283. ORŁOWSKA, Milena.: Masz marzenia?: nie bój się!: młodzi w teatrze / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 196, dod. Magazyn Płock, s. 1, 7, il.

Julian i Zuzanna Pogonowscy grający w przedstawieniu dla dzieci „Marcelianek Majster-Klepka”.

284. TYBURA, Joanna.: Czemu ogień?: bo jest magiczny: pasjonaci / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 179, dod. Magazyn Płock, s. 1, 6, il.

„FireShow – Teatr Ognia” – spektakl grupy teatralnej Joanny Stankowskiej – Jo Art Show.

— URBANKOWSKI, Bohdan.: Sprzymierzeńcy i wrogowie Romantyzmu = poz. 92

285. WANECKI, Jarosław.: Wroga prawda o pchlich nożyczkach: teatr – podsumowanie sezonu / Jarosław Wanecki. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 149, dod. Magazyn Płock, s. 1, 7, il.

Podsumowanie 43. sezonu Teatru Dramatycznego w Płocku.

Recenzje teatralne

286. JARZĘBSKI, Jerzy.: Co to jest elementarz? / Jerzy Jarzębski. // Dialog. - 2018, nr 7-8, s. 5-9, il.

Zawiera rec. przedstawienia: Elementarz / Barbara Klicka; reż. Piotr Cieplak; Teatr Narodowy, Warszawa

— KLICKA, Barbara.: Po co kot Klickiej? = poz. 74

Muzyka

287. BERTO, Marta.: Audioriver z mocą nieba: festiwalowe lato / Marta Berto; rozm. przepr. Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. – 2018, nr 167, dod. Magazyn Płock, s. 6-7, il.

Rozmowa z Martą Berto, dyrektorem public relations i marketingu festiwalu Audioriver.

— GP.: Od wiejskich dyskotek po plany podbicia Chin = poz. 91

288. GRUSZECKA, Marta.: Wschód słońca w rytmie elektroniki – Audioriver 2018 / Marta Gruszecka. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 167, dod. Magazyn Płock, s. 10, il.

Uczestnicy i imprezy towarzyszące festiwalowi Audioriver.

289. JOL.: Audioriver zaprasza nie tylko na koncerty:

- ćwiczenia z dobrego życia i „Flirt Towarzystwi” / Jol. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 30, s. 17, il.
- Zapowiedź wydarzeń towarzyszących festiwalowi Auditoriver.
- 290. KINALSKA, Eliza.:** Pobity rekord: Polish Hip-Hop Festival / Eliza Kinalska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 32, s. 17, il.
- Podsumowanie 6. edycji festiwalu.
- (lesz).: Sanniki są miastem = poz. 239
- 291. MAŁECKA, Agnieszka.:** W harmonii głosów: 20 lat Pueri et Puellae Cantores Plocenses / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. - 2018, nr 38, dod. Gość Płocki, nr 38/530, s. VI, il.
- ORŁOWSKA, Milena.: Boska cząstka, winyl i zespół = poz. 322
- 292. ORŁOWSKA, Milena.:** Cztery kontynenty, 40 krajów, 704 dni: Pueri Cantores Plocenses kończą 20 lat / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 214, dod. Magazyn Płock, s. 1, 4-5, il.
- 293. ORŁOWSKA, Milena.:** Tanga i rumbi jak przed wojną / Milena Orłowska. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 196, dod. Magazyn Płock, s. 8, il.
7. Nadwiślański Festiwal Folklorystyczny „Vistula Folk Festival”.
- 294. SZATKOWSKA, Lena.:** A dzwonki na jubileusz przyjechały z Pensylwanii: 20-lecie chóru Pueri Cantores Plocenses / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 38, s. 6, il.
- Uroczystość jubileuszu chóru Pueri Cantores Plocenses.
- 295. SZATKOWSKA, Lena.:** To nie było takie proste, ale się udało: Pueri Cantores Plocenses mają 20 lat / Lena Szatkowska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 37, s. 18, il.
- Obchody jubileuszu oraz historia płockiego chóru.
- 296. TYBURA, Joanna.:** Polish Hip-Hop Festival po raz szósty / Joanna Tybura. // Gazeta Wyborcza. - 2018, nr 179, dod. Magazyn Płock, s. 9, il.
- 297. WOJDA, Wojciech.:** Przez 32 lata idziemy swoją drogą / Wojciech Wojda; rozm. przepr. Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 34, s. 11, il.
- Ciąg dalszy wywiadu z liderem płockiej grupy punkowo-rockowej Farben Lehre (cz. 1 w Tyg. Płockim nr 32/2018).

Film

- GAJDA-ZADWORNA, Jolanta.: Oni tę bitwę wygrali = poz. 94
- 298. KINALSKA, Eliza.:** Płock w świecie filmu: miasto jako aktor / Eliza Kinalska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 27, s. 19, il.
- Płock w filmie oraz projekt „Filmowy Płock”.
- NEHRING, Piotr.: Mistrzowie z 303 = poz. 96
- ORŁOWSKA, Milena.: Alek Pietrzak i jego „Juliusz” = poz. 83
- PIETRZAK, Aleksander.: Trauma najlepiej przepuścić przez filtr komediowy = poz. 84
- ŚLISKOWSKI, Piotr.: Wyobrazić sobie wojnę = poz. 97
- TYBURA, Joanna.: Miał być aktorem, ale został reżyserem: teraz powalczy o Złote Lwy = poz. 85
- VARGA, Krzysztof.: Walczq, tańczq i śpiewajq = poz. 98
- ŁYSIAK, Tomasz.: Husaria przestworzy = poz. 99
- ZABORSKI, Artur.: 303. Bitwa o Anglię = poz. 100

XV. ZAGADNIENIA WYZNANIOWE

- ADAMIEC, Polikarp.: Życie blisko Nieba – wspomnienia = poz. 64
- **Biskup** Otton z Bambergu i jego świat = poz. 124
- GÓRCZYK, Wojciech Jerzy.: Początki Opinogóry w świetle dokumentu wojewody Żyry z 1185 r. i dokumentu biskupa płockiego Gedki z XIII w. = poz. 60

- 299. GRZYBOWSKI, Michał Marian.:** Letnisko płockiego Seminarium Duchownego Antoniówka w latach 1926-1962 / Michał Marian Grzybowski. // Miesięcznik Pastorski Płocki. - 2018, nr 9, s. 872-874
- **Historia** parafii chociszewskiej = poz. 118
- 300. Historia** Polski w tłuchowskich witrażach zamknięta / fotografie Marzanna Grudnicka-Sławińska. – Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2018. – 90, [1] strona: ilustracje kolorowe; 21 cm.
- Bibliografia na stronach 89-90.
ISBN 978-83-65397-80-5
- JENDRZEJEWSKI, Grzegorz.: Zabytkowa ambona w kościele w Orszymowie odzyska dawny blask = poz. 282
- 301. KINALSKA, Eliza.:** Mariawicka Częstochowa: święto Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Płocku / Eliza Kinalska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 34, s. 6, il.
- Uroczystość Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz 104. rocznica poświęcenia katedry mariawickiej; historia i zasady wiary mariawickiej.
- 302. KINALSKA, Eliza.:** Rozbudowa Sanktuarium Bożego Miłosierdzia: w czerwcu 2019 zakończą się prace budowlane / Eliza Kinalska. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 33, s. 5, il.
- 303. Kościół** Najświętszej Maryi Panny w Gostyninie / opracowanie Jolanta Bigus. – Płock: Płocki Instytut Wydawniczy, 2018. – 111, [49] stron: ilustracje kolorowe; 25 cm.
ISBN 978-83-65397-96-6
- 304. LIBERA, Piotr.:** Dekret erylujący nowe dekanaty / Piotr Libera, Piotr Grzywaczewski. // Miesięcznik Pastorski Płocki. - 2018, nr 7-8, s. 731-735, il.
- Nowa struktura dekanatów diecezji płockiej, m. in. korekta dekanatu gabińskiego, gostynińskiego i płockiego zachodniego.
- 305. MARCINIAK, Jola.:** „Modlić się także nogami”: krótka historia 168 pielgrzymek do Skępego / Jola Marciniak. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 36, s. 20, il.
- 306. MAŁECKA, Agnieszka.:** Kościół na rozstaju dróg: monografia parafii / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. - 2018, nr 37, dod. Gość Płocki, nr 37/529, s. VIII, il.
- Dot. parafii św. Marcina w Gostyninie.
- 307. MAŁECKA, Agnieszka.:** Prosto, szczerze, radykalnie: II Synod Młodych Diecezji Płockiej / Agnieszka Małeczka. // Gość Niedzielny. - 2018, nr 36, dod. Gość Płocki, nr 36/528, s. III, il.
- 308. Nasz** kościół w Sochocinie 1918-2018 / redakcja ks. Czesław Stolarczyk. – Sochocin: Parafia pw. św. Jana Chrzciciela, 2018. – 112 stron: ilustracje; 20 cm.
- ORŁOWSKA, Milena.: Bp Libera: przepraszam za tzy = poz. 186
- ORŁOWSKA, Milena.: Kuria ujawnia listy = poz. 187
- 309. PIĘTKA, Włodzimierz.:** Budujemy na „Jezu, ufam Tobie”: Sanktuarium w Płocku / Włodzimierz Piętka. // Gość Niedzielny. - 2018, nr 38, dod. Gość Płocki, nr 38/530, s. V, il.
- Sanktuarium Miłosierdzia Bożego w Płocku.
- 310. PIĘTKA, Włodzimierz.:** Gdzie miłość, gdzie wiara?: w roku św. Stanisława Kostki / Włodzimierz Piętka. // Gość Niedzielny. - 2018, nr 34, dod. Gość Płocki, nr 34/526, s. VI, il.
- II Synod Młodych Diecezji Płockiej
- PIĘTKA, Włodzimierz.: Katedra, której nie znamy = poz. 116
- 311. PIĘTKA, Włodzimierz.:** Utrwalić bliskie, zachować odległe / Włodzimierz Piętka. // Gość Niedzielny. - 2018, nr 39, dod. Gość Płocki, nr 39/531, s. VIII, il.
- Jubileusz 600-lecia parafii św. Stanisława Biskupa Męczennika w Ciachcinie.
- rad.: Mazowieckie święto plonów = poz. 196
- rad.: Tysiące gości na dożynkach w skansenie = poz. 197

312. RAD.: Zero tolerancji dla przestępstw seksualnych duchownych: biskup płocki Piotr Libera rad. // Tygodnik Płocki. - 2018, nr 39, s. 12, il.

Konferencja z udziałem biskupów płockich oraz rektora WSD dot. procedur odnośnie przestępstw seksualnych oraz ich zapobieganiu w diecezji płockiej.

313. STAWSKI, Marek.: Świadomość religijna na późnośredniowiecznym Mazowszu w świetle ksiąg biskupich Diecezji Płockiej / Marek Stawski. // Notatki Płockie. - 2018, nr 3/256, s. 9-22

Bibliogr. – Streszcz. w jęz. ang.

Acta Episcopalia z Archiwum Diecezjalnego w Płocku.

314. STOKOWSKI, Franciszek.: [Marek Jerzy Minakowski, Elita północnomazowiecka... – recenzja] / Franciszek Stokowski. // Rocznik Mazowiecki. - T. 28(2017-2018), s. 395-396

Zawiera rec. książki: Elita północnomazowiecka: ziemie ciechanowska, łomżyńska, nurska, różańska, wiska, wyszogrodzka i zakroczymska dawnego województwa (księstwa) mazowieckiego, T. 1/ Marek Jerzy Minakowski. – Kraków, 2011.

— SZATKOWSKA, Lena.: A dzwonki na jubileusz przyleciały z Pensylwanii = poz. 294

— Św. Stanisław Kostka = poz. 89

— WYBULT, Witold.: „Dziennik indyjski” ks. Mariana Bato-gowskiego 1916-1982 = poz. 65

— ZYGNER, Leszek.: Kulturotwórcza rola duchowieństwa diecezji płockiej w latach 1815-1915 = poz. 125

315. ŻAGLEWSKI, M. Robert.: Pielgrzymki mariawitów do miejsca świętego w Płocku / M. Robert Żaglewski. // Maria-wita. - 2018, nr 8, s. 10-14, il.

Historia klasztoru oraz pielgrzymek mariawickich do Świątyni Miłosierdzia i Miłości w Płocku.

XVI. KSIĄŻKA I CZYTELNICTWO. BIBLIOTEKI

Biblioteki naukowe

— LEWANDOWSKA, Anna.: Taka drobna kobieta, a tak wiele zrobiła: historia jednej płocczanki = poz. 87

INDEKS OSOBOWY

Adamiec, Polikarp 64
Adamkowski, Arkadiusz 13
Ajdaccki, Paweł 107
Albán Juárez, Marita 111
Ambroziak, Sławomir 210
AS. 211, 212
Asiński, Wojciech 57
Asztemborski, Jarosław 136, 234
Banasiak, Janusz 223
Berto, Marta 287
Bieniek, Mariusz 201
Bigus, Jolanta 303
Bijak, Szymon 107
Blinkiewicz, Krzysztof 231
Bogucka, Agnieszka 73
Braun, Krzysztof 45
Braun, Mateusz 134
Broniewski, Władysław 266, 267
Buczowski, Krzysztof 44, 176, 180, 181
Burdyka, Konrad 249
Burlawicz, Paweł 27
Błachnio, Joanna 86
Cegłowska, Blanka. zob. Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka.
Cegłowski, Stefan 281
Chlebowska, Katarzyna 188

Biblioteki publiczne

316. LEWANDOWSKA, Martyna.: Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Gąbinie 1946-2017 / Martyna Lewandowska. – Gąbin: [Drukarnia Szmydt], 2018. – 55 stron: ilustracje kolorowe; 24 cm.

Nazwa wydawcy na podstawie: BNPOL online. – Na stronie tytułowej: Monografia wydana z okazji siedemdziesięciolecia istnienia i działalności Miejsko-Gminnej Biblioteki Publicznej w Gąbinie. – Bibliografia na stronach 44-47.

ISBN 978-83-943130-5-0

— VIII Dni Bulkowa oraz XVI Festyn Rodzinny = poz. 241

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

317. Nagroda Marszałka Województwa Mazowieckiego 2018. – Sanniki: Warszawa: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego w Warszawie, 2018. – 35 stron: ilustracje kolorowe; 29 cm. – (Mazowsze, Serce Polski)

318. O bibliotekach w prasie: Gala Czytelnika. „Wagary kontrolowane”. „Mamy tę moc...” – Rok Praw Kobiet w Książnicy Płockiej. To nie skończy(ło) się na gazecie... happening, pokaz mody, koncert... – Rok Jubileuszu 100-lecia odzyskania przez Polskę Niepodległości. ORLENada, Ogród tysiąca i jednej bajki, Płock, 2018. Multimedialne Bulkowo / wybór Iwona Typiak-Kowalska. // Bibliotekarz. - 2018, nr 9, s. 24-26

Czasopiśmiennictwo

319. SMOLIŃSKI, Leszek.: [Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne nr XIII-recenzja] / Leszek Smoliński. // Notatki Płockie. - 2018, nr 3/256, s. 53-55, il.

Zawiera rec. rocznika: Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne. – Płock, 2017.

320. SMOLIŃSKI, Leszek.: [Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne nr XIV-recenzja] / Leszek Smoliński. // Miesięcznik Pasternski Płocki. - 2018, nr 9, s. 916-923, il.

Zawiera rec. rocznika: Tłuchowskie Zeszyty Historyczno-Społeczne. – Płock, 2018.

Chrzanowska, Joanna 55
Cichocka, Anna zob. Kühn-Cichocka, Anna.
Cukrowski, Paweł 109
Czapska, Eliza 266
Danieluk, Jacek 161, 162, 202
Dąbrowski, Paweł 12
Dragan, Wanda 189
Drogorób, Bogumił 152
Drzewicki, Piotr 169
Drzewiecka, Anna 138
Duraj, Danuta zob. Walczak-Duraj, Danuta.
Dymek, Benon 45
Dźwigala Dariusz 250, 251
(eg) 79, 219
Franczak, Lech 268
Fuszara, Małgorzata 215
Gajda-Zadworna, Jolanta 94
Gawrylkiewicz, Jan 68
GCz. 69
Geszczyńska, Martyna 218
Gontarczyk, Monika 201, 209
Gontarz, Jerzy 11
Gołębiowski, Grzegorz 39, 126, 127
Górczyk, Wojciech Jerzy 60
GP. 91
Graniszewska, Magdalena 146
Grudnicka-Sławińska, Marzanna 300

Gruszecka, Marta 288
 Gryspanowicz, Piotr 119, 163
 Grzybowski, Michał Marian 299
 Grzywaczewski, Piotr 304
 (gsz) 104, 190, 191, 199, 203, 237
 Głowacka, Mariola 41
 Heljasińska-Schmidt, Emilia 223
 Hera, Edmund 71
 Hess-Remuszko, Mirella 222
 Istał, Izabela 1
 Iza Więcek 169
 (jac) 120, 142, 164, 175, 213, 277
 Jagodziński, Andrzej 180
 Jarocka, Mariola zob. Szewczyk-Jarocka, Mariola.
 Jarzębski, Jerzy 286
 Jasieński, Ksawery 68
 Jaworska, Justyna 74
 Jendrzejewski, Grzegorz 282
 Jędrzejczak, Leszek 192
 Jędrzejczyk, Marzena 62
 Jędrzejewski, Łukasz 224
 Jol. 252, 289
 Kalkowski, Dariusz 204
 Karczewski, Jacek 132
 Kinałska, Eliza 143, 290, 298, 301, 302
 Klicka, Barbara 74, 276
 Kolczyński, Tomasz 76
 Koliński, Jarostaw 253
 Kominek, Tomasz 205
 Konarska-Pabiniak, Barbara 130, 220
 Kopka, Mariola 188, 204
 Kordala, Tomasz 68
 Korwin-Szymanowski, Michał 169
 Koseski, Adam 48
 Kowalska, Aleksandra 271
 Kowalska, Iwona. zob. Typiak-Kowalska, Iwona.
 Kowalski, Rafał 97, 246
 Kozakowska, Katarzyna 3
 Kozłowska, Ewa 1
 Królikowski, Lech 33
 Królikowski, Zbigniew 227
 Krupińska, Sylwia 22
 Kruszewski, Jacek 254
 Krysiak, Aleksandra Maria 158
 Kukomska, Lucyna 78
 Kurach, Aurelia 193
 Kurczewski, Jacek 215
 Kutzner, Jacek 95
 Kühn-Cichočka, Anna 269, 270
 Kozłowski, Paweł 10
 Legieć, Marta 61
 Lenkiewicz, M. 255, 256
 Lesiuk, Remigiusz 3
 (lesz) 80, 102, 239, 247
 Leszyński, Zdzisław 112
 Lewandowska, Agnieszka 56
 Lewandowska, Anna 66, 87, 121, 165, 170, 174, 179a, 206, 231,
 232, 278
 Lewandowska, Martyna 316
 Libera, Piotr 89, 304
 Lipińska, Wiesława 26
 Lustyk, Bogusław 243
 Łysiak, Tomasz 99
 M 225
 Majewska, Iwona 31, 33
 Majewski, Robert 72
 Malczyk, Dariusz 30
 Marciniak, Jola 63, 114, 166, 167, 216, 251, 297, 305
 MAT. 194
 Matuszewska, Anna 9, 93, 198
 Matyńka, Stanisław 227
 Matecka, Agnieszka 115, 177, 195, 240, 291, 306, 307
 Małachowski, Adam 250, 257, 258, 261
 Mayer, Bartłomiej 144
 Mazurska, Wiesława 1
 Mąka, Jacek 68
 Meller, Arkadiusz 128
 Michalak, Michał 67, 217
 Michalska, Jolanta 272
 Michnik, Adam 13
 Molenda, Marcin 110
 Mrówka, Piotr 18
 ms. 159
 Mućka, Magdalena 184
 Murawska, Hanna 24
 Nawrocki, Leszek 131
 Nehring, Piotr 96
 Nycek, Jan B. 77, 171, 205, 208
 Nycek, Jan Bolesław 35, 62
 Obajtek, Daniel 146
 Odolczyk, Marcin 19
 Olszewski, W. 200
 Orłowska, Milena 70a, 83, 90, 154, 156, 178, 186, 187, 206, 244,
 245, 260, 273, 283, 287, 288, 292, 293
 Orzechowski, Paweł 215
 Ostrowski, Jacek 81, 274
 [p]. 168
 Pabiniak, Barbara. zob. Konarska-Pabiniak, Barbara.
 Pankowski, Michał 243
 Paszta, Hanna zob. Witt-Paszta, Hanna.
 Pawlaszczyk, Adam 15
 Peszek, Jan 266
 Pełka Elżbieta 82
 Pietrzak, Aleksander 84
 Pietrzyk, Jacek 82
 Piętka, Włodzimierz 116, 309, 310, 311
 Podgórska, Małgorzata 103
 Podsiadło Jacek 267
 Przygocka, Janina 53
 rad. 196, 197, 312
 Rakowski, Witold 110
 (red.) 221
 Reichardt, Jasia 86
 Remuszko, Mirella zob. Hess-Remuszko, Mirella.
 Rębkowski, Marian 124
 Robak, Waldemar 117
 Rokita, Agata 11
 Rosik, Stanisław 124
 Rukat, Michał 88
 Rumianowska, Agnieszka 180
 Rutecka, Jolanta 230
 Rzeszotarski, Jan 198
 Sabaté, Javier 261
 Samoraj, Andrzej 20
 Schmidt, Emilia zob. Heljasińska-Schmidt, Emilia.
 Sekelecka, Sylwia 19
 Serafimowicz, Ewa 279
 Seweryniak, Henryk 65
 Sierakowska, Irena 227
 Sierakowski, Przemysław 227
 Siwanowicz, Marek 169
 Siwanowicz, Teresa 169
 Skierski, Leszek 92
 Sławińska, Marzanna. zob. Grudnicka-Sławińska, Marzanna.
 Smoliński, Leszek 319, 320
 Sobieraj, Leonard 4
 Sokolnicki, Michał 226
 Stachurska, Agnieszka 40, 76, 139, 157
 Stanuszkiewicz-Cegłowska, Blanka 172
 Stawski, Marek 313

Stokowski, Franciszek 314
 Stolarczyk, Czesław 308
 Strzeszewski, Jacek 157
 Syperek, Anna 19
 Szatkowska, Lena 75, 129, 294, 295
 Szatkowski, Tomasz 52
 Szatygin, Jerzy 112
 Szczepański, Janusz 45
 Szewczyk-Jarocka, Mariola 155
 Szkopek, Grzegorz 202
 Szulińska, Maria Anna 270
 Szymanowski, Michał zob. Korwin-Szymanowski, Michał.
 Szymborski, Kris 243
 Ślęzak, Patryk 23
 Śliskowski, Piotr 97
 Świerkocka, Marta 233
 Trzepizur, Sylwester 149
 Twardy, Michał 208
 Tybura, Joanna 83, 85, 113, 122, 123, 137, 185, 214, 280, 284, 296
 Tyburski, Kacper 214
 Typiak-Kowalska, Iwona 1, 318
 Tyrion 264
 UG Bielsk 242
 Umięcki, Dariusz 118
 Urbankowski, Bohdan 92
 Varga, Krzysztof 98
 Walczak-Duraj, Danuta 17
 Walusiak, M. 31, 32
 Waluś, Jan H. 133
 Waluś, Jan Henryk 169
 Waluś, Konrad J. 133, 160
 Waluś, Konrad Jan 169
 Wanecki, Jarosław 285
 Wąsowski, Maciej 254, 262

Weber, Jonathan 103
 Wesołowicz, Piotr 70
 Węglińska, Anna 3
 Wiśniewski, Andrzej 93
 Wiśniewski, Janusz 59
 Wiśniewski, Michał 228
 Witt-Paszta, Hanna 185
 Wodtke, Piotr 275
 Wojda, Wojciech 297
 Wojtyra, Natalia 107
 Włodarczyk, Dariusz 275
 Włodarczyk, Tomasz 263
 Wybułt, Witold 65
 Wyczałkowski, Artur 264
 Zaborski, Artur 100
 Zadworna, Jolanta zob. Gajda-Zadworna, Jolanta.
 Zaremba, Szymon 248
 Zarębski, Maciej Andrzej 78
 Zawiśliński, Marcin 84
 Zdunkiewicz, Jerzy 118
 Żegar, Tomasz 24
 Ziembkiewicz, Sylwester 209
 Ziętek, Janina 28
 Zygmunt, Leszek 125
 Żaglewski, M. Robert 315
 Żurek, Łukasz 265

Opracowanie:

Izabela Istał, Ewa Kozłowska,
 Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska

Książnica Płocka im. Władysława Broniewskiego

09-402 Płock, ul. Kościuszki 6
 Tel. (24) 268 00 21 lub (24) 268 00 25
 e-mail: dib@ksiaznicaplocka.pl

NASI AUTORZY

MARIUSZ CELMER

— dr nauk humanistycznych, absolwent Instytutu Historii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, nauczyciel historii i wiedzy o społeczeństwie w Liceum Ogólnokształcącym nr I im. Marii Curie-Skłodowskiej w Makowie Mazowieckim

TOMASZ CYBULSKI

— absolwent Wydziału Nauk Historycznych i Archiwistyki Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, członek Włocławskiego Towarzystwa Naukowego

TOMASZ KOWALSKI

— mgr ochrony dóbr kultury (spec. konserwatorstwo), doktorant nauk o sztuce, pracownik Wydziału Sztuk Pięknych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

KS. LESZEK SMOLIŃSKI

— mgr teologii, kapłan diecezji płockiej, wikariusz parafii pw. św. Marcina w Gostyninie, publicysta, doktorant na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

MICHAŁ SOKOLNICKI

— mgr historii, absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, funkcjonariusz policji

Autorki Bibliografii

— **Izabela Istał, Ewa Kozłowska,
Wiesława Mazurska, Iwona Typiak-Kowalska**